ARTHUR KOESTLER

ÎNTUNERIC LA AMIAZĂ

Traducere din engleză de
SANDA ARONESCU

Ediţia a II-a revăzută

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Arthur Koestler (1905–1983) s-a născut la Budapesta. În tinereţe, după studii universitare la Viena, aderă la mişcarea comunistă din Germania şi scrie în presa comunistă din această ţară, articole ştiinţifice şi impresii de călătorie prin URSS. Participă la Războiul Civil din Spania şi la cel de-al doilea Război Mondial. În urma războiului devine cetăţean britanic şi se stabileşte la Londra, unde se sinucide împreună cu soţia sa la 78 de ani.
Opere: *Spanish Testament* (1938), *Arrival and Departure* (1943), *The Yogi and the Comissar* (1945), *Arrow in the Blue* (1951), *The Invisible Writing* (1954).

Personajele din această carte sunt imaginare. Împrejurările istorice care au determinat acţiunile lor sunt reale. Viaţa lui N.S. Rubaşov este o sinteză a existenţei mai multor oameni care au fost victime ale aşa-numitelor „procese moscovite”. Autorul i-a cunoscut personal pe câţiva din ei. Această carte este dedicată memoriei lor.

Paris, octombrie 1938 – aprilie 1940

„Cel care instaurează o dictatură şi nu-l omoară pe Brutus, ori cel care întemeiază o republică şi nu-i ucide pe fiii lui Brutus, nu va domni decât puţin timp”.

Machiavelli
Discursuri

„Omule, omule, nu poţi trăi total lipsit de milă”.

Dostoievski
Crimă şi pedeapsă

PRIMUL INTEROGATORIU

1

„Nimeni nu poate guverna rămânând nevinovat”.

Saint-Just

Uşa celulei se închise cu zgomot în urma lui Rubaşov.

Acesta rămase câteva secunde proptit de uşă şi îşi aprinse o ţigară. Pe patul din dreapta lui erau întinse două pături destul de curate, iar salteaua de paie părea umplută de curând. Chiuveta din stânga lui n-avea dop, dar robinetul funcţiona. Hârdăul de lângă ea fusese proaspăt dezinfectat, nu mirosea. Pereţii de pe ambele părţi erau din cărămidă compactă, ca să înăbuşe bătaia semnalelor, dar acolo unde era străpunsă de ţeava de încălzire şi de scurgere, fusese acoperită cu mortar şi avea o rezonanţă destul de bună; în plus, ţeava de încălzire părea chiar să fie bună conducătoare de zgomot. Fereastra începea la nivelul ochilor; puteai să vezi în curte fără a fi nevoit să te ridici apucându-te de gratii. Până aici, totul era în ordine.

Căscă, îşi scoase haina, o împături şi o puse pe saltea în chip de pernă. Se uită afară, în curte. Zăpada licărea gălbuie în lumina îngemănată a lunii şi a felinarelor electrice. De jur-împrejurul curţii, de-a lungul zidurilor, fusese degajată o potecă îngustă, pentru plimbarea zilnică. Încă nu mijiseră zorile; în ciuda felinarelor, stelele străluceau pe bolta senină, îngheţată. Un soldat cu puşca în bandulieră patrula în sus şi-n jos pe zidul de apărare din faţa celulei lui Rubaşov; bătea pasul ca la paradă. Din când în când, lumina galbenă a felinarelor scăpăra pe baionetă.

Rubaşov îşi scoase pantofii, stând încă la fereastră. Stinse ţigara, puse mucul pe jos, la capătul patului, şi rămase câteva minute aşezat pe saltea. Se mai duse o dată la fereastră. În curte era linişte: santinela tocmai se-ntorcea: deasupra turnului de pază unde era instalată o mitralieră zări o fâşie din Calea Lactee.

Rubaşov se întinse pe patul de cazarmă şi se înveli cu pătura de deasupra. Era ora cinci şi probabil că pe timpul iernii nu erau

treziţi înainte de şapte. Îi era foarte somn şi, gândindu-se bine, ajunse la concluzia că erau puţine şanse să fie luat la interogatoriu în următoarele trei, patru zile. Îşi scoase pince-nez-ul, îl puse pe pardoseala de piatră, lângă mucul de ţigară, zâmbi şi închise ochii. Se încălzise sub pătură şi se simţea la adăpost; pentru prima oară, de luni de zile, nu se mai temea de visele lui.

Când, după câteva minute, paznicul stinse de afară lumina şi se uită în celulă prin vizetă, Rubaşov, fost comisar al poporului, dormea cu spatele la perete, cu capul pe braţul stâng întins, ieşind rigid în afara patului: doar mâna îi atârna moale şi îi zvâcnea prin somn.

2

Cu o oră în urmă, când cei doi ofiţeri de la Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne bubuiau în uşa lui Rubaşov ca să-l aresteze, Rubaşov tocmai visa că e arestat.

Ciocăniturile se înteţeau şi Rubaşov se căznea să se trezească. Stăpânea tehnica de a se smulge din coşmaruri, întrucât visul despre prima sa arestare revenea, periodic, de ani de zile şi se derula cu regularitatea unui ceasornic. Uneori, reuşea printr-un puternic efort de voinţă să oprească ceasornicul, să iasă din vis prin propria sa străduinţă, dar de data asta nu era în stare; ultimele săptămâni îl epuizaseră, transpira şi răsufla greu în somn; ceasornicul ticăia, visul continua.

Visa, ca întotdeauna, că cineva bătea în uşă şi că afară aşteptau trei bărbaţi să-l aresteze. Îi vedea prin uşa închisă, stând afară şi izbind în uşă. Purtau uniforme nou-nouţe, costumaţia adecvată a gărzilor pretoriene ale dictaturii germane; pe şepci şi pe mâneci aveau însemnele gărzii: crucea încârligată agresiv; în mâna rămasă liberă ţineau pistoale grotesc de mari; diagonala şi centurile lor miroseau puternic a piele. Acum se aflau în cameră, la căpătâiul patului. Doi din ei erau nişte flăcăi uriaşi cu buze groase şi ochi de peşte; cel de-al treilea era scund şi gras. Stăteau în picioare lângă pat, cu pistoalele în mână, răsuflând greoi spre el. Liniştea era tulburată doar de gâfâitul astmatic al celui scund şi gras. Apoi cineva trase lanţul de la closet la etajul de deasupra şi apa începu să gâlgâie în jos, prin ţevile din perete.

Ceasornicul bătea tot mai încet. Ciocăniturile din uşa lui Rubaşov se înteţeau; cei doi bărbaţi de afară, care veniseră să-l

aresteze, băteau alternativ şi îşi suflau în mâinile îngheţate. Dar Rubaşov nu putea să se trezească, deşi ştia că acum urma o scenă deosebit de dureroasă: cei trei stau tot lângă patul lui şi el încearcă să-şi pună halatul. Dar mâneca e întoarsă pe dos; nu reuşeşte să-şi introducă braţul în ea. Se luptă în zadar, până ce îl cuprinde un soi de paralizie; nu se poate mişca, deşi totul depinde de îmbrăcarea la timp a mânecii. Această chinuitoare neputinţă durează câteva secunde, timp în care Rubaşov geme şi simte umezeala rece de pe tâmple, iar bătăile din uşă pătrund în somnul lui ca un răpăit îndepărtat de tobe; braţul de sub pernă îi zvâcneşte în efortul febril de a găsi mâneca halatului; apoi, în sfârşit, este eliberat de prima lovitură surdă dată peste ureche cu patul pistolului.

De obicei, şenzaţia familiară, repetată şi trăită iar şi iar, de sute de ori, a acestei prime lovituri, de la care i se trăgea şi surzenia, îl făcea să se trezească. Încă mai tremură un timp şi mâna, înfundată sub pernă, continuă să se-ntindă după mâneca halatului; căci, de regulă, înainte de a se trezi definitiv, trebuia să mai treacă prin ultima şi cea mai oribilă fază. Ea consta dintr-un sentiment de buimăceală, confuz, că această trezire era adevăratul vis şi că, de fapt, el zăcea încă pe pardoseala umedă, de piatră, a celulei întunecate, cu găleata la picioare, cu o cană de apă şi câteva fărâmituri de pâine la căpătâi.

Şi de data asta continuă pentru câteva clipe starea de confuzie, nesiguranţa de a nu şti dacă mâna lui va da de găleată sau de întrerupătorul veiozei. Apoi lumina invadă încăperea şi pâcla se risipi. Rubaşov respiră adânc de câteva ori şi, cu mâinile încrucişate pe piept ca un convalescent, se bucură de încântătorul sentiment de libertate şi siguranţă. Îşi şterse fruntea şi porţiunea de chelie de la spate cu cearşaful şi, redevenind ironic, se uită chiorâş în sus, la portretul „Numărului 1”, conducătorul Partidului, care atârna deasupra patului său, pe peretele camerei – şi pe pereții tuturor camerelor de lângă ea, de sub ea sau de deasupra ei; pe toţi pereţii din casă, din oraş, din imensa ţară, pentru care luptase şi suferise şi care îl aşezase acum din nou în imensa ei poală ocrotitoare. Acum era treaz de-a binelea; dar bătăile în uşă continuau.

3

Cei doi bărbaţi care veniseră să-l aresteze pe Rubaşov

stăteau afară, pe palierul întunecos, şi se consultau. Portarul Vasili, care-i condusese până sus, stătea în uşa deschisă a liftului şi gâfâia de frică. Era bătrân şi slab. Deasupra gulerului rupt al mantalei militare, pe care şi-o aruncase peste cămaşa de noapte, se zărea o cicatrice lată, roşie, care-i dădea o înfăţişare scrofuloasă. Ea era rezultatul unei răni la ceafă căpătată în războiul civil, în tot cursul căruia luptase în regimentul de partizani al lui Rubaşov. Mai târziu, Rubaşov fusese trimis în străinătate şi Vasili mai afla veşti despre el numai ocazional, din ziarele pe care i le citea seara fiica lui. Îi citise discursurile ţinute de Rubaşov la congrese; erau lungi şi greoaie, şi Vasili nu reuşea niciodată să regăsească în ele tonalitatea glasului acelui bărbos mititel, comandant de partizani, care ştia înjurături atât de frumoase încât ar fi făcut-o şi pe Sfânta Fecioară din Kazan să zâmbească. De obicei, Vasili adormea pe la mijlocul acestor discursuri, dar se trezea întotdeauna când fiica lui ajungea la propoziţiile finale şi la aplauze, ridicând solemn glasul. La fiecare lozincă de încheiere: „Trăiască Internaţionala! Trăiască Revoluţia! Trăiască Numărul 1!”, Vasili adăuga un sincer „Amin” în barbă, ca să nu-l audă fiică-sa, apoi îşi scotea cojocul, se închina pe ascuns şi se băga în pat cu conştiinţa încărcată. Avea şi el atârnat deasupra patului un portret al Numărului 1 şi, lângă acesta, o fotografie a lui Rubaşov în postură de comandant al partizanilor. Dacă i-ar găsi această fotografie, probabil că ar fi şi el ridicat.

Pe scară era frig, întuneric şi foarte linişte. Cel mai tânăr dintre cei doi de la Comisariatul pentru Afaceri Interne propuse să sfărâme broasca trăgând în ea cu pistolul. Vasili se propti de uşa liftului; nu avusese timp să-şi încalţe ghetele ca lumea şi mâinile îi tremurau atât de tare că nu putea să-şi încheie şireturile. Cel mai vârstnic din cei doi nu era de acord să tragă în broască; arestarea trebuia efectuată discret. Amândoi îşi suflară în mâinile înţepenite şi începură să izbească din nou în uşă; cel tânăr buşea în ea cu patul revolverului. O femeie începu să ţipe cu un glas ascuţit câteva etaje mai jos.

— Spune-i să tacă, îi zise cel tânăr lui Vasili.

— Taci din gură! strigă Vasili. Au venit autorităţile.

Femeia tăcu deîndată. Tânărul schimbă tactica; acum maltrata uşa izbind în ea cu cizmele. Zgomotul răsuna pe toată scara; în cele din urmă, uşa fu dată jos.

Cei trei se postară lângă patul lui Rubaşov, tânărul cu pistolul în mână, cel vârstnic ţinându-se băţos, ca în poziţie de drepţi; Vasili stătea la câţiva paşi în spatele lor, sprijinit de perete. Rubaşov îşi mai ştergea încă transpiraţia de pe cap; se uită la ei cu o privire mioapă şi somnoroasă.

— Cetăţene Nicolas Salmanovici Rubaşov, în numele legii eşti arestat, spuse tânărul.

Rubaşov bâjbâi pe sub pernă după ochelari şi se săltă un pic în capul oaselor. Cu ochelarii pe nas, ochii lui aveau expresia pe care Vasili şi ofiţerul cel vârstnic o cunoşteau din vechi fotografii şi reproduceri. Ofiţerul cel vârstnic înţepeni şi mai tare în poziţie de drepţi; tânărul, crescut sub noii eroi, făcu un pas spre pat; toţi trei vedeau că era gata să spună sau să facă ceva brutal ca să-şi ascundă stinghereala.

— Ia arma aia de-aici, tovarăşe, îi spuse Rubaşov. În definitiv, ce vreţi de la mine?

— Ai auzit că eşti arestat, spuse băiatul. îmbracă-te şi nu face scandal.

— Aveţi mandat de arestare? întrebă Rubaşov.

Ofiţerul cel vârstnic scoase o hârtie din buzunar, i-o întinse lui Rubaşov şi luă iarăşi poziţie de drepţi.

Rubaşov o citi cu atenţie.

— Bine, spuse el. Din chestiile astea nu te lămureşti niciodată; să vă ia naiba!

— Îmbracă-te mai repede, spuse băiatul.

Se vedea că brutalitatea nu mai era jucată, ci firească pentru el. Grozavă generaţie am produs, se gândi Rubaşov. Îşi aminti afişele propagandistice în care tineretul era întotdeauna reprezentat cu chipuri zâmbitoare. Se simţea obosit.

— Decât să tot învârţi revolverul ăla, mai bine mi-ai da halatul, îi spuse băiatului.

Băiatul roşi, dar nu spuse nimic. Ofiţerul mai vârstnic îi întinse lui Rubaşov halatul. Rubaşov îşi vârî braţul în mânecă.

— Măcar de data asta a mers, spuse el cu un zâmbet crispat.

Ceilalţi trei nu înţeleseră şi nu spuseră nimic. Îl urmăriră cum se scoală încet din pat şi îşi adună hainele mototolite.

După ţipătul strident al femeii, în casă se lăsase tăcerea, dar ei aveau senzaţia că toţi locatarii stăteau treji în pat, ţinându-şi răsuflarea.

Apoi auziră cum cineva de la un etaj superior trage lanţul şi

cum apa gâlgâie uniform în jos, prin ţevi.

4

La uşa din faţă era trasă maşina cu care veniseră ofiţerii, un model american nou. Era încă întuneric; şoferul aprinsese farurile, strada dormea sau se prefăcea că doarme. Se urcară, mai întâi flăcăul, apoi Rubaşov apoi ofiţerul cel vârstnic. Şoferul, care era tot în uniformă, porni maşina. După colţ, drumul nu mai era asfaltat; erau încă în centrul oraşului; de jur-împrejurul lor erau clădiri mari, moderne, cu nouă sau zece etaje, dar mergeau pe drumuri de ţară, din noroi îngheţat, cu o pulbere subţire de zăpadă prin crăpături. Şoferul conducea maşina la pas şi superba caroserie scârţâia şi scrâşnea ca un car cu boi.

— Mergi mai repede, spuse flăcăul, care nu putea suporta tăcerea din maşină.

Şoferul dădu din umeri fără să se uite în jur. Îi aruncase lui Rubaşov o privire indiferentă şi neprietenoasă când acesta se urcase în maşină. Rubaşov avusese cândva un accident de maşină; omul care era la volanul ambulanţei se uitase la el cu aceeaşi privire. Mersul ăsta lent, cu zgâlţâieli, pe nişte străzi pustii, cu lumina şovăielnică a farurilor în faţa lor, era greu de suportat.

— Cât mai e? întrebă Rubaşov, fără să-i privească pe însoţitorii săi. Era cât pe-aci s-adauge: până la spital.

— O jumătate de oră bună, spuse cel vârstnic în uniformă.

Rubaşov îşi scoase ţigările din buzunar, băgă una în gură şi dădu automat pachetul mai departe. Tânărul refuză scurt, cel vârstnic luă două şi-i întinse una şoferului. Şoferul duse mâna la şapcă, apoi le oferi foc tuturor, ţinând volanul cu o singură mână. Rubaşov îşi simţea inima mai uşoară; în acelaşi timp asta îl enerva. E şi momentul să devin sentimental, se gândi el. Dar nu putu rezista tentaţiei de a vorbi, ca să trezească în jurul lui puţină căldură umană.

— Păcat de maşină, spuse el. Maşinile străine costă o avere şi după o jumătate de an pe drumurile noastre sunt terminate.

— Aici aveţi dreptate. Drumurile noastre sunt foarte înapoiate, spuse bătrânul ofiţer. Rubaşov îşi dădu seama după tonul lui că îi înţelege neputinţa. Se simţea ca un câine căruia tocmai i se azvârlise un os; se hotărî să nu mai vorbească. Dar deodată băiatul spuse agresiv:

— În statele capitaliste sunt mai bune?

Rubaşov nu putu să nu rânjească.

— Ai fost vreodată în străinătate? întrebă el.

— Oricum, ştiu cum e acolo, spuse băiatul. Nu-ncerca să-mi înşiri poveşti despre asta.

— Drept cine mă iei, de fapt? întrebă Rubaşov foarte liniştit. Dar nu se putu abţine să nu adauge: Zău că ar trebui să studiezi puţin istoria Partidului.

Băiatul tăcu şi îşi pironi privirea pe spinarea şoferului. Nimeni nu scoase o vorbă. Şoferul înecă pentru a treia oară motorul care gâfâia şi îl porni din nou, înjurând. Trecură hurducăindu-se prin suburbii; înfăţişarea mizerelor case de lemn nu era cu nimic schimbată. Luna atârna palidă şi rece deasupra siluetelor lor gârbovite.

5

Lumina electrică ardea pe toate coridoarele din noua închisoare model. Ea se răsfrângea sumbru pe galeriile de fier, pe pereţii goi, spoiţi cu var, pe uşile celulelor cu numele scrise pe cartonaşe şi cu găurile negre ale vizetelor. Lumina aceasta incoloră, precum şi zgomotul strident, fără ecou, al paşilor lor pe lespezi îi erau atât de familiare lui Rubaşov, încât se jucă un timp cu iluzia că visa din nou. Încercă să se autoconvingă că totul era ireal. Dacă reuşesc să cred că visez, atunci va fi cu adevărat un vis, se gândi el.

Se strădui cu atâta intensitate că aproape ameţi; apoi îl năpădi un val sufocant de ruşine. Trebuie să îndur şi asta, gândi el. Până la capăt. Ajunseră la celula nr. 404. Deasupra vizetei era un cartonaş cu numele lui, Nicolas Salmanovici Rubaşov. Au pregătit totul cu grijă, îşi zise; vederea numelui său pe cartonaş îi produse o impresie stranie. Vru să-i ceară pazniculuiîncă o pătură, dar uşa se trântise deja în urma lui.

6

Paznicul iscodise prin vizetă în celula lui Rubaşov la intervale regulate. Rubaşov dormise liniştit pe patul lui de cazarmă; doar mâna îi mai zvâcnea din când în când, prin somn. Lângă pat, zăcea pe podea pince-nez-ul şi un muc de ţigară.

La ora şapte dimineaţa – la două ore după ce fusese adus în celula 404 – Rubaşov fu trezit de un semnal de goarnă. Dormise

fără vise şi avea mintea limpede. Goarna repetă de trei ori aceeaşi suită de sunete. Tonalităţile sale tremurătoare răsunară încă o dată, apoi se stinseră şi se aşternu o tăcere apăsătoare şi ostilă.

Încă nu se luminase bine de ziuă; contururile hârdăului şi ale chiuvetei erau estompate în lumina firavă. Gratiile ferestrei formau un desen negru pe sticla murdară; sus, în stânga, pe geamul spart, era lipită o bucată de ziar. Rubaşov se ridică în capul oaselor, întinse mâna după pince-nez şi după mucul de ţigară de la capătul patului, apoi se lungi din nou. Îşi puse pince-nez-ul şi reuşi să aprindă mucul. Tăcerea dăinuia. În toate celulele spoite cu var ale acestui stup de beton, oamenii se ridicau simultan din paturile lor de cazarmă, înjurând şi orbecăind pe lespezi şi totuşi în celulele de izolare nu se auzea nimic – doar din când în când paşii care se îndepărtau pe coridor. Rubaşov ştia că e într-o celulă de izolare şi că acolo va rămâne până ce va fi împuşcat. Îşi trecu degetele prin barba scurtă, ascuţită, îşi fumă căpeţelul de ţigară şi rămase nemişcat.

Deci voi fi împuşcat, se gândi Rubaşov. Urmări, clipind, mişcarea degetului mare de la picior, care se iţea vertical la capătul patului. Îi era cald, se simţea în siguranţă şi foarte obosit: până una alta, nu avea nimic împotrivă să moţăie aşa până la moarte, cu condiţia să fie lăsat să zacă sub pătura cazonă. „Deci au de gând să te împuşte”, îşi spuse el. Îşi mişcă uşor degetele în ciorap şi-i veni în minte un vers care compara tălpile lui Iisus cu un căprior alb în mărăciniş. Îşi frecă pince-nez-ul de mânecă cu gestul pe care i-l cunoşteau toţi cei care luptaseră împreună cu el. Se simţea aproape perfect fericit, încălzit în pătură, şi se temea de un singur lucru, să nu trebuiască să se scoale şi să se mişte. „Deci vei fi anihilat”, îşi zise aproape cu glas tare şi îşi mai aprinse o ţigară, deşi îi mai rămâneau doar trei. Primele ţigări fumate pe stomacul gol îi produceau uneori o uşoară senzaţie de beţie; şi era deja în starea aceea de exaltare familiară pe care o trăise anterior în apropierea morţii. În acelaşi timp ştia că situaţia lui era reprobabilă şi, într-un sens, inacceptabilă, dar pe moment nu simţea deloc înclinaţia de a accepta acest punct de vedere. În loc de asta, urmări jocul degetelor sale în ciorapi. Zâmbi. Îl năpădi un val cald de simpatie faţă de propriul său trup, la care de obicei nu ţinea, şi iminenta sa anihilare îl făcu să simtă

plăcerea milei de sine. „Vechea gardă a murit”, îşi spuse. „Noi suntem ultimii”. „Vom fi anihilaţi”. „Căci flăcăi şi fete împreună, se vor preface în ţărână...” Încercă să-şi amintească melodia, dar nu-i veneau în minte decât cuvintele. „Vechea gardă a murit”, repetă el şi încercă să-şi rememoreze figurile lor. Îşi amintea doar câteva. Din imaginea primului preşedinte al Internaţionaleicare fusese executat ca trădător, nu mai putea reconstitui decât o bucată de vestă ecosez peste un pântec uşor rotunjit. Nu purtase niciodată bretele, ci întotdeauna curele de piele. Al doilea prim-ministru al statului revoluţionar, de asemenea executat, îşi rodea unghiile în momente de mare primejdie... Istoria te va reabilita, se gândi Rubaşov, fără prea multă convingere. Ce ştie istoria despre rostul unghiilor? Fuma şi se gândea la cei morţi şi la umilinţa care precedase moartea lor. Cu toate acestea, nu se putea hotărî să-l urască pe Numărul 1 aşa cum ar fi trebuit. Privise deseori portretul lui atârnat deasupra patului şi se străduise să-l urască. Îi dăduseră multe porecle între ei, dar până la urmă doar „Numărul 1” a prins. Mai presus de orice, groaza pe care o răspândea. Numărul 1 consta în posibilitatea ca el să aibă totuşi dreptate şi ca toţi cei pe care îi ucidea să fie nevoiţi să recunoască, chiar cu pistolul la ceafă, că s-ar fi putut ca el să aibă dreptate. Nu puteai fi sigur; puteai doar să recurgi la acel oracol batjocoritor care se numeşte Istorie şi care pronunţă sentinţa abia după ce gura celui care l-a consultat s-a umplut de mult cu ţărână.

Rubaşov simţi că este observat. Fără să se uite, ştia că în celulă privea o pupilă lipită de vizetă; peste o clipă se auzi într-adevăr cheia scrâşnind în broasca grea. Dură câtva timp până se deschise uşa. Paznicul, un bătrânel în papuci, rămase la uşă.

— De ce nu te-ai sculat? întrebă el.

— Sunt bolnav, spuse Rubaşov.

— Ce ai? Până mâine nu poţi fi dus la doctor.

— Mă doare măseaua, spuse Rubaşov.

— Măseaua, zici? spuse paznicul. Ieşi târşâind picioarele şi trânti uşa.

Acum pot cel puţin să zac aici în linişte, se gândi Rubaşov, dar nu-i mai făcea nicio plăcere. Îl enerva căldura stătută de sub pătură şi o azvârli de pe el. Încercă din nou să-şi urmărească mişcarea degetelor de la picioare, dar se plictisi. Avea câte o gaură în călcâiul ambelor şosete. Ar fi vrut să le cârpească, dar

renunţă, la gândul că va trebui să bată la uşă şi să-i ceară paznicului ac şi aţă. Oricum, probabil că acul i se va refuza. Simţi brusc că tânjeşte după un ziar. Era o dorinţă atât de puternică, încât simţea mirosul cernelii tipografice şi auzea parcă foşnetul paginilor. Poate că aseară izbucnise o revoluţie sau fusese ucis şeful statului sau un american inventase mijlocul de a contracara forţa gravităţii. Arestarea lui nu putea fi încă în ziare; în ţară va fi un timp trecută sub tăcere, dar în străinătate ştirea senzaţională va transpira în curând. Vor tipări fotografii de acum zece ani, dezgropate din arhivele ziarelor, şi vor publica o mulţime de prostii despre el şi despre Numărul 1. Acum nu mai voia un ziar, dar dorea cu acelaşi nesaţ să afle ce se petrece în creierul Numărului 1. Îl vedea şezând la biroul lui, cu coatele proptite, greoi şi posac, dictând rar unei dactilografe. Alţi oameni se plimbă încoace şi-ncolo în timp ce dictează, fac rotocoale de fum sau se joacă cu o riglă. Numărul 1 nu se mişca, nu făcea rotocoale de fum… Rubaşov observă brusc că el însuşi se plimba încoace şi încolo în ultimele cinci minute: se sculase din pat fără să-şi dea seama. Era atras din nou de vechiul său ritual de a nu călca marginile lespezilor şi ştia deja modelul pe dinafară. Dar gândurile lui nu se desprinseră nicio secundă de Numărul 1, care, aşezat la biroul său şi dictând impasibil, se prefăcuse treptat în propriul său portret, în acea binecunoscută reproducere care atârna deasupra fiecărui pat sau bufet din ţară şi privea fix oamenii cu ochii săi îngheţaţi.

Rubaşov măsura celula în sus şi-n jos, de la uşă la fereastră şi înapoi, între pat, chiuvetă şi hârdău, şase paşi şi jumătate dus, şase paşi şi jumătate întors. La uşă se-ntorcea spre dreapta, la fereastră spre stânga; era un vechi obicei de puşcăriaş: dacă nu schimbai direcţia întoarcerii, te apuca repede ameţeala. Ce se petrecea în creierul Numărului 1? Îşi reprezentă o secţiune prin acel creier, pictată frumos în acuarelă pe o foaie de hârtie, fixată cu pioneze pe o planşetă. Vrejurile de materie cenuşie se umflau până se prefăceau în intestine, se încolăceau între ele ca nişte şerpi musculari, deveneau vagi şi ceţoase ca nebuloasele spiralate de pe hărţile astronomice… Ce se petrecea în acele vrejuri cenuşii dilatate? Se ştia totul despre nebuloasele spiralate din depărtări, dar nimic despre aceste vrejuri. Acesta era probabil motivul pentru care istoria era mai degrabă oracol decât ştiinţă. Poate că mai târziu, mult mai târziu, ea se va

învăţa cu ajutorul unor tabele statistice suplimentate cu asemenea secţiuni anatomice. Profesorul va desena pe tablă o formulă algebrică reprezentând condiţiile de viaţă ale maselor unei naţiuni date într-o perioadă dată: „Aici vedeţi, dragi cetăţeni, factorii obiectivi care au condiţionat acest proces istoric”. Şi arătând cu rigla spre un peisaj cenuşiu, neclar, dintre al doilea şi al treilea lob al creierului Numărului 1: „Acum vedeţi aici reflectarea subiectivă a acestor factori. Aceasta a dus în al doilea pătrar al secolului douăzeci la triumful principiului totalitarist în răsăritul Europei”. Până se va ajunge la această etapă, politica va fi doar diletantism sângeros, pură superstiţie şi magie neagră...

Rubaşov auzi zgomotul produs de mai mulţi oameni mărşăluind cu paşi cadenţaţi pe coridor. Primul lui gând a fost: acum va începe bătaia. Se opri în mijlocul celulei să asculte, cu bărbia împinsă înainte. Paşii se opriră în faţa uneia din celulele învecinate, se auzi un ordin în surdină, cheile zăngăniră. Apoi se lăsă iar tăcerea.

Rubaşov rămase nemişcat între pat şi hârdău cu respiraţia tăiată, aşteptând primul ţipăt. Îşi aminti că primul ţipăt, în care spaima predomina încă asupra durerii fizice, era de obicei cel mai cumplit; ceea ce urma era deja mai suportabil, te obişnuiai şi după un timp puteai să tragi chiar concluzii asupra metodelor de tortură, după tonalitatea şi ritmul ţipetelor. Către sfârşit, majoritatea oamenilor se comportau la fel, oricât de deosebite le-ar fi fost temperamentele şi glasurile: ţipetele deveneau mai slabe, se transformau în scâncete şi icneli. De obicei, curând după asta, se trântea uşa. Cheile zăngăneau din nou; şi ţipetele următoarei victime izbucneau chiar înainte ca aceasta să fie atinsă, la simpla vedere a oamenilor din uşă.

Rubaşov stătea în mijlocul celulei, aşteptând primul ţipăt. Îşi frecă ochelarii de mânecă şi îşi spuse că el nu va ţipa nici de data asta, orice i s-ar întâmpla. Repetă această propoziţie ca pe o rugăciune cu mătănii. Stătea în picioare şi aştepta: ţipătul tot nu venea. Apoi auzi un clinchet uşor, un glas care murmura ceva, uşa trântită. Paşii se-ndreptară spre celula următoare.

Rubaşov se duse la vizetă şi se uită pe coridor. Oamenii se opriră aproape vizavi de celula lui, la nr. 407. Era bătrânul paznic cu doi soldaţi, care târâiau o căldare cu ceai, şi un al treilea care ducea un coş cu felii de pâine neagră, plus doi

gardieni cu pistoale. Nu era nimeni bătut; aduceau micul dejun...

Tocmai i se dădea pâinea numărului 407. Rubaşov nu-l vedea. Nr. 407 stătea probabil în poziţie regulamentară, un pas în dosul uşii: Rubaşov îi vedea doar antebraţele şi mâinile. Braţele erau dezgolite şi foarte subţiri; ieşeau ca două beţe paralele, din uşă spre coridor. Palmele invizibilului număr 407 erau întoarse în sus, ţinute căuş. După ce luă pâinea, îşi strânse mâinile şi se retrase în întunericul celulei. Uşa se trânti.

Rubaşov abandonă vizeta şi îşi reluă patrularea. Încetă să-şi mai frece ochelarii de mânecă, îi puse la loc, respiră adânc, uşurat. Fluieră o melodie în aşteptarea micului dejun. Revedea în minte, cu o vagă senzaţie de nelinişte, acele braţe subţiri şi mâinile făcute căuş: îi aminteau nedesluşit de ceva ce nu putea defini. Contururile acelor mâini întinse şi chiar umbra ce cădea pe ele îi erau familiare – familiare şi totuşi şterse din memorie ca o melodie de demult sau ca mirosul unei străzi înguste dintr-un port.

7

Cortegiul descuiase şi trântise un şir de uşi, dar nu încă pe a lui. Rubaşov se duse înapoi la vizetă, să vadă dacă nu cumva, în sfârşit, veneau: abia aştepta să bea un ceai fierbinte. Căldarea aburea şi pe suprafaţa ei pluteau felii subţiri de lămâie. Îşi scoase pince-nez-ul şi îşi lipi ochiul de vizetă. Raza privirii sale cuprindea patru dintre celulele de vizavi, de la nr. 401 la nr. 407. Deasupra celulelor se întindea o galerie îngustă de fier; în spatele ei erau alte celule, cele de la etajul doi. Cortegiul tocmai se-ntorcea de-a lungul coridorului dinspre dreapta; era evident că luau întâi numerele fără soţ, apoi cele cu soţ. Acum erau la nr. 408. Rubaşov zărea doar spinările celor doi bărbaţi în uniformă cu centuri pentru revolver; restul cortegiului era în afara câmpului său vizual. Uşa se trânti; acum veneau toţi la nr. 406. Rubaşov zări din nou căldarea aburindă şi soldatul cu coşul de pâine, în care mai erau doar câteva felii. Uşa de la nr. 406 se trânti imediat; celula era neocupată. Cortegiul se apropie, trecu de uşa lui şi se opri la nr. 402.

Rubaşov începu să bată cu pumnii în uşă. Văzu cum cei doi soldaţi care cărau căldarea se uitară unul la altul şi priviră spre uşa lui. Paznicul meşterea la broasca uşii de la nr. 402 şi se

făcea că n-aude. Cei doi bărbaţi în uniformă stăteau cu spatele spre vizeta lui Rubaşov. Pâinea era acum înmuiată prin uşa de la nr. 402; cortegiul porni mai departe. Rubaşov bătu mai tare. Îşi scoase un pantof şi izbi cu el în uşă.

Cel mai solid dintre cei tipi bărbaţi în uniformă se-ntoarse, fixă fără nicio expresie uşa lui Rubaşov, şi plecă mai departe. Paznicul trânti uşa de la nr. 402. Soldaţii cu căldarea de ceai stăteau pe loc nehotărâţi. Bărbatul în uniformă, care se-ntorsese, spuse ceva bătrânului paznic, care dădu din umeri şi îşi târşâi picioarele spre uşa lui Rubaşov cu cheile zăngănind. Soldaţii cu căldarea îl urmară; soldatul cu pâinea spuse ceva prin vizeta de la nr. 402.

Rubaşov se retrase un pas în dosul uşii, aşteptând să se deschidă. Deodată, tensiunea dinlăuntrul lui cedă; nu-i mai păsa dacă i se dădea sau nu ceai. Ceaiul din căldare nu mai aburea când se-ntoarseră, iar feliile de lămâie din restul de lichid galben, palid, păreau fleşcăite şi scofâlcite.

Cheia se răsuci în broască, apăru o pupilă privind fix prin vizetă, apoi dispăru. Uşa se deschise larg. Rubaşov se aşezase pe pat şi îşi încălţa la loc pantoful. Paznicul ţinu uşa deschisă ca să intre în celulă bărbatul solid, în uniformă. Avea un craniu rotund, complet ras şi nişte ochi lipsiţi de expresie. Uniforma lui ţeapănă foşni; cizmele îi scârţâiră; lui Rubaşov i se păru că simte mirosul de piele al centurii pentru revolver. Se opri lângă hârdău şi se uită prin celula care părea să se fi micşorat datorită prezenţei lui.

— N-ai făcut curat în celulă, îi spuse lui Rubaşov. Cunoşti desigur regulamentul.

— De ce am fost omis de la micul dejun? spuse Rubaşov, examinându-i pe ofiţer prin pince-nez.

— Dacă vrei să discuţi cu mine, trebuie să te ridici în picioare, spuse ofiţerul.

— N-am nici cea mai mică dorinţă să discut şi nici să vorbesc cu dumneata, spuse Rubaşov legându-şi şireturile.

— Atunci data viitoare să nu mai buşeşti în uşă, fiindcă altminteri va trebui să-ţi aplicăm obişnuitele măsuri disciplinare, spuse ofiţerul. Se uită iarăşi prin celulă.

— Deţinutul nu are cârpă pentru a curăţa pardoseala, îi spuse el paznicului.

Paznicul îi spuse ceva soldatului cu pâinea, care dispăru în

pas rapid pe coridor. Ceilalţi doi soldaţi stăteau în uşă, privind cu curiozitate în celulă. Al doilea ofiţer era întors cu spatele; stătea pe coridor cu picioarele desfăcute şi cu mâinile la spate.

— Deţinutul n-are nici castron, spuse Rubaşov, preocupat încă de şireturile de la pantof. Bănuiesc că vreţi să mă scutiţi de neplăcerile unei greve a foamei. Vă admir noile metode.

— Te înşeli, spuse ofiţerul privindu-l fără nicio expresie. Avea o cicatrice lată pe craniul său ras şi purta la butonieră panglica Ordinului Revoluţionar. Deci a luat parte totuşi la Războiul Civil, se gândi Rubaşov. Dar asta a fost de mult şi acum nu mai contează...

— Te înşeli. Ai fost tăiat de la micul dejun pentru că te-ai declarat bolnav.

— Durere de măsea, spuse bătrânul paznic, care stătea sprijinit de uşă. Era tot în papuci, uniforma îi era boţită şi pătată cu grăsime.

— Cum doriţi, spuse Rubaşov. Îi stătea pe limbă să întrebe dacă ultima realizare a regimului era să trateze bolnavii prin post obligatoriu, dar se stăpâni. Îi era silă de toată scena.

Soldatul cu pâinea veni în fugă, gâfâind şi fluturând o cârpă murdară. Paznicul îi luă cârpa din mână şi o aruncă într-un colţ lângă hârdău.

— Mai ai vreo dorinţă? întrebă ofiţerul fără vreo ironie.

— Lăsaţi-mă în pace şi încetaţi comedia asta, spuse Rubaşov.

Ofiţerul se-ntoarse să plece, paznicul îşi zăngăni legătura de chei. Rubaşov se duse la fereastră, întorcându-le spatele. După ce trânti uşa, îşi aminti că uitase ce era mai important şi dintr-o săritură fu înapoi la uşă.

— Hârtie şi creion, strigă el prin vizetă. Îşi scoase pince-nez-ul şi îşi lipi ochiul de orificiu ca să vadă dacă se-ntorc. Strigase foarte tare, dar cortegiul porni pe coridor de parcă n-ar fi auzit nimic. Mai zări din el doar spinarea ofiţerului cu craniul ras şi centura lată de piele, cu tocul revolverului prins de ea.

8

Rubaşov îşi reluă plimbarea prin celulă, şase paşi şi jumătate până la fereastră, şase paşi şi jumătate înapoi. Scena petrecută îl răscolise; o recapitulă în detaliu, în timp ce îşi freca pince-nez-ul de mânecă. Încercă să se agaţe de ura pe care o simţise cu câteva minute în urmă pentru ofiţerul cu cicatrice; se gândea că

poate îl va întări pentru lupta ce va urma. Dar în loc de asta, căzu iarăşi pradă familiarei şi fatalei nevoi de a se pune în situaţia adversarului său şi de a vedea scena cu ochii celuilalt. Iată-l acolo, pe pat, pe omul acela, Rubaşov – mic, bărbos şi arogant, într-o atitudine evident provocatoare –, care îşi încălţa pantoful peste ciorapul transpirat. Desigur, omul acela, Rubaşov, avea meritele lui şi un trecut mare, dar era o deosebire între a-l vedea pe podium la un congres sau pe o saltea de paie într-o celulă. Deci acesta este legendarul Rubaşov, se gândi Rubaşov în numele ofiţerului cu ochi lipsiţi de expresie. Ţipă după micul dejun ca un şcolar şi nici măcar nu-i e ruşine. Celula necurăţată. Găuri în ciorapi. Intelectual arţăgos. A conspirat împotriva legii şi a ordinii; pentru bani sau din principiu, nu contează. N-am făcut revoluţia pentru nişte dezaxaţi. E adevărat că a ajutat la înfăptuirea ei; în perioada aceea era un om întreg; acum e bătrân şi plin de el, copt pentru a fi lichidat. Poate că şi atunci era tot aşa; în timpul revoluţiei au fost multe baloane de săpun, care pe urmă au explodat. Dacă ar mai avea cât de cât respect de sine însuşi, şi-ar curăţa celula.

Timp de câteva secunde, Rubaşov se-ntrebă dacă într-adevăr n-ar trebui să frece pardoseala. Rămase nehotărât în mijlocul celulei, apoi îşi puse iar pince-nez-ul şi se propti de fereastră.

Curtea era acum scăldată în lumină, o lumină cenuşie, pigmentată cu galben, nu tocmai neprietenoasă, promiţătoare de ninsoare. Era aproape opt – trecuseră doar trei ore de când intrase în celulă. Zidurile care înconjurau curtea erau ca nişte ziduri de cazarmă; în faţa ferestrelor erau gratii de fier, iar celulele din dosul lor erau prea întunecate ca să poţi vedea ceva în interior. Nu distingeai nici măcar dacă cineva stătea chiar în spatele ferestrei, privind în jos, ca el, la zăpada din curte. Era o zăpadă minunată, uşor îngheţată; dacă ai fi călcat pe ea, ar fi scârţâit. De ambele părţi ale potecii care înconjura curtea, la o distanţă de zece paşi faţă de ziduri, fusese adunat cu lopata un morman de zăpadă. Santinela patrula în sus şi-n jos pe zidul opus. La una din întoarceri scuipă în zăpadă cu o boltă largă; apoi se aplecă peste margine să vadă unde căzuse şi îngheţase scuipatul.

Boală veche, se gândi Rubaşov. Revoluţionarii n-ar trebui să gândească cu mintea altora.

Sau poate că ar trebui? Ba chiar ar avea datoria s-o facă?

Cum poţi schimba lumea dacă te identifici cu toţi?

Dar cum altfel s-o schimbi?

Cel care înţelege şi iartă – unde va găsi un mobil pentru a acţiona?

Dar unde nu va găsi?

Mă vor împuşca, se gândi Rubaşov. Nu-i va interesa ce mobil am avut. Îşi lăsă fruntea pe marginea ferestrei. Curtea era albă şi tăcută.

Stătu aşa un timp, fără să gândească, simţind sticla rece pe frunte. Treptat, atenţia îi fu atrasă de un ţăcănit uşor, dar persistent, în celulă.

Se-ntoarse s-asculte. Bătăile erau atât de slabe, încât la început nu putu distinge dinspre care perete veneau. În timp ce asculta, se opriră. Începu şi el să bată, întâi în peretele de deasupra hârdăului, în direcţia numărului 406, dar nu primi niciun răspuns. Încercă în celălalt perete, care-l despărţea de nr. 402, alături de pat. Aici primi răspuns. Rubaşov se aşeză comod pe pat, de unde putea să aibă privirea aţintită pe vizor. Îi bătea inima. Primul contact era întotdeauna foarte palpitant.

Acum 402 bătea regulat; de trei ori, cu intervale scurte între bătăi, apoi o pauză, apoi iar de trei ori, iar pauză, apoi iar de trei ori. Rubaşov repetă aceeaşi serie ca s-arate că a auzit. Era nerăbdător să afle dacă celălalt ştia „alfabetul cvadratic” – altminteri va urma o întreagă bâjbâială până ce îl va instrui. Peretele era gros, avea rezonanţă slabă; trebuia să-şi apropie urechea de el, ca să audă clar, şi în acelaşi timp trebuia să supravegheze vizeta. Era evident că 402 avea multă experienţă; bătea distinct, fără grabă, probabil cu un obiect dur, un creion, de pildă. În timp ce Rubaşov memora numerele, încercă, din cauza lipsei de exerciţiu, să vizualizeze pătratul de litere cu cele 25 de compartimente – cinci rânduri orizontale cu cinci litere de fiecare. Mai întâi 402 ciocăni o dată – respectiv primul rând: de la A la E; apoi de trei ori; deci a treia literă din rând: C. Apoi pauză; apoi două bătăi – al doilea rând, F-J; apoi patru bătăi – a patra literă din rând: I. Apoi de trei ori şi apoi de patru ori; deci a patra literă din al treilea rând: N. în sfârşit o bătaie: primul rând, pauză, cinci bătăi – a cincea literă din rând: E. Se opri.

CINE?

O persoană practică, se gândi Rubaşov; vrea să ştie numaidecât cu cine are de-a face. Conform etichetei

revoluţionare, ar fi trebuit să-nceapă cu o lozincă politică; apoi să dea ştirile; apoi să discute despre hrană şi tutun; şi, mult mai târziu, după câteva zile, dacă o făceai chiar şi atunci, te prezentai. Totuşi experienţa lui Rubaşov se limitase până acum la ţările în care Partidul era persecutat, nu persecutor, şi-membrii Partidului, din motive conspirative, se cunoşteau între ei numai după numele de botez - şi chiar şi pe acestea le schimbau atât de des, încât numele îşi pierdea înţelesul. Aici era evident altfel. Rubaşov ezitefsă-şi 'sea-numele. 402 se impacientă; bătu din nou: Cine?

La urma urmei, de ce nu? se gândi Rubaşov. Bătu numele său întreg: NICOLAS SALMANOVICI RUBAŞOV şi aşteptă rezultatul.

Mult timp nu veni niciun răspuns. Rubaşov zâmbi; îşi dădea seama ce şoc îi provocase vecinului său. Aşteptă un minut întreg şi apoi încă unul; în cele din urmă, dădu din umeri şi se ridică de pe pat. Îşi reluă plimbarea prin celulă, dar la fiecare tură se oprea s-asculte la perete. Peretele rămânea mut. Îşi frecă pince-nez-ul de mânecă, se duse încet, cu paşi osteniţi spre uşă şi se uită pe coridor prin vizetă.

Coridorul era pustiu; lămpile electrice răspândeau lumina stătută, decolorată; nu se auzea nici cel mai mic sunet. De ce amuţise 402?

Probabil de frică; îi era frică să nu se compromită cu Rubaşov. Poate că 402 era vreun medic sau vreun inginer apolitic, care tremura la gândul că are un vecin atât de periculos. Desigur lipsit de experienţă politică, altminteri n-ar fi întrebat de la început numele. Probabil amestecat în vreo afacere de sabotaj. Evident că a mai fost deja în închisoare, şi-a perfecţionat semnalizarea şi arde de dorinţa de a-şi dovedi nevinovăţia. Neabătut în credinţa naivă că vinovăţia sau nevinovăţia sa subiectivă are vreo importanţă şi fără să aibă idee despre interesele mai mari care sunt într-adevăr în Joc. Mai mult ca sigur că acum şedea pe pat şi îşi scria cel de al o sutălea protest către autorităţi, care nu-l vor citi niciodată, sau cea de-a o sută scrisoare către soţia sa, care n-o va primi niciodată; de disperare şi-a lăsat barbă – o barbă neagră ca a lui Puşkin –, a renunţat să se mai spele şi a căpătat obiceiul de a-şi roade unghiile şi de a avea ziua vise erotice. În închisoare, nimic nu-i mai rău decât conştiinţa propriei nevinovăţii; ea împiedică acomodarea şi îţi subminează moralul... Deodată, ţăcănitul se

porni din nou.

Rubaşov se aşează repede pe pat; dar pierduse deja primele două litere. 402 bătea acum repede şi mai puţin clar, era evident foarte surescitat:

…A ÎŢI TREBUIE”.

„Aşa îţi trebuie”.

Era ceva neaşteptat. 402 era un conformist. Îi ura pe ereticii din opoziţie, aşa cum se cuvenea, crezând că istoria merge ca trenul pe şine, conform unui plan infailibil şi unui acar infailibil: Numărul 1. Credea că şi arestarea sa era doar rezultatul unei neînţelegeri şi că toate catastrofele din ultimii ani – din China şi până în Spania, de la foamete până la exterminarea vechii gărzi – erau ori nişte accidente regretabile, ori erau cauzate de şiretlicurile diabolice ale lui Rubaşov şi ale prietenilor săi din opoziţie. 402 nu mai avea acum o barbă în stil Puşkin; acum avea o faţă de fanatic, bine bărbierită; păstra o ordine absolută în celulă şi se conforma strict regulamentului. N-avea rost să-l contrazică; acest gen de oameni e de neconvins: Dar nici n-avea rost să reteze singurul şi poate ultimul contact cu lumea.

CINE? ciocăni Rubaşov foarte clar şi rar.

Bătăile primite ca răspuns erau agitate şi neregulate:

NU TE PRIVEŞTE.

CUM VREI, bătu Rubaşov şi se ridică să-şi continue plimbarea prin celulă, presupunând că s-a încheiat conversaţia. Dar bătăile începură iarăşi, de data asta foarte tare şi răsunător – 402 îşi scosese evident un pantof pentru a da mai multă greutate cuvintelor sale:

TRĂIASCĂ MAIESTATEA SA, ÎMPĂRATUL!

Deci asta era, se gândi Rubaşov. Aşadar, mai există contrarevoluţionari autentici, adevăraţi – şi noi care credeam că în zilele noastre ei există numai în discursurile Numărului 1, ca ţapi ispăşitori pentru eşecurile lui. Dar iată, aici stă unul adevărat, un alibi în carne şi oase pentru Nr. 1, zbierând aşa cum se cuvine: Trăiască monarhul!

AMIN, bătu Rubaşov, rânjind. Răspunsul sosi imediat şi mai tare, dacă asta mai era posibil.

PORCULE!

Rubaşov se amuza. Îşi scoase pince-nez-ul şi bătu cu rama de metal, ca să schimbe tonalitatea, lungind sunetele şi intonând foarte clar:

NU PREA AM ÎNŢELES.

402 păru să intre într-un soi de frenezie. Ciocăni CANALI dar E-ul nu mai sosi. În loc de asta, după ce-i trecu brusc furia, bătu:

DE CE AI FOST ÎNCHIS?

Ce naivitate înduioşătoare... Chipul lui 402 suferi o nouă transformare. Deveni chipul unui ofiţer de gardă, frumos şi tâmpit. Poate că purta şi monoclu. Rubaşov bătu cu pince-nez-ul:

DIVERGENŢE POLITICE.

O scurtă pauză. Era evident că 402 îşi storcea creierii după un răspuns sarcastic. În sfârşit sosi:

BRAVO! LUPII SE MĂNÂNCĂ ÎNTRE EI.

Rubaşov nu dădu niciun răspuns. Se săturase de soiul ăsta de distracţie şi îşi reluă plimbarea. Dar ofiţerul de la 402 avea chef de conversaţie. Ciocăni:

RUBAŞOV...

Cam începea s-aducă a familiaritate.

DA? răspunse Rubaşov.

402 păru să ezite; apoi veni o propoziţie foarte lungă:

CÂND TE-AI CULCAT ULTIMA OARĂ CU O FEMEIE?

Precis că 402 purta monoclu; probabil că bătea cu el şi ochiul dezgolit zvâcnea nervos. Rubaşov nu se simţea scârbit. Cel puţin omul se arăta aşa cum era; ceea ce era mai plăcut decât dacă ar fi bătut manifeste monarhiste. Rubaşov chibzui puţin, apoi bătu:

ACUM TREI SĂPTĂMÂNI.

Răspunsul sosi numaidecât:

POVESTEŞTE-MI TOT.

Asta chiar că era prea de tot. Primul impuls al lui Rubaşov a fost să întrerupă conversaţia; dar îşi aminti că omul acesta ar putea deveni foarte util mai târziu ca verigă de legătură cu nr. 400 şi cu celulele de dincolo de el. Celula din stânga era evident neocupată; acolo lanţul se întrerupea. Rubaşov îşi storsese creierii. Îi veni în minte un vechi cântec dinainte de război, pe care-l auzise ca student, într-un cabaret, unde doamne cu ciorapi negri dansau cancan. Oftă resemnat şi ciocăni cu pince-nez-ul:

SÂNI CA NEAUA CÂT O CUPĂ DE ŞAMPANIE.

...

Spera că era tonul potrivit. Se pare că era, căci 402 îl

îndemnă:

CONTINUĂ. DETALII.

Fără îndoială că acum îşi ciupea deja nervos mustaţa. Precis că avea o mustăcioară cu vârfurile răsucite în sus. Să-l ia naiba; era singura verigă de legătură; trebuia să-i cânte în strună. Despre ce vorbeau ofiţerii la popotă? Despre femei şi cai. Rubaşov îşi frecă pince-nez-ul de mânecă şi ciocăni conştiincios;

COAPSE DE IAPĂ SĂLBATICĂ.

Se opri extenuat. Oricâtă bunăvoinţă ar fi avut, nu putea să facă mai mult. Dar 402 era extrem de satisfăcut.

BUN BĂIAT! ciocăni el entuziasmat. Fără îndoială că râdea zgomotos, dar nu se auzea nimic, se bătea peste coapse şi îşi răsucea mustaţa, dar nu se vedea nimic. Obscenitatea abstractă a zidului mut era jenantă pentru Rubasov.

CONTINUĂ, îl îmboldi 402.

Nu putea. ASTA-I TOT – ciocăni Rubaşov şi numaidecât regretă. Nu trebuie să-l jignească pe 402. Dar, din fericire, 402 nu se simţi jignit. Se încăpăţâna să bată în continuare cu monoclul:

CONTINUĂ. TE ROG, TE ROG…

Rubaşov îşi regăsise dexteritatea, aşa că nu mai trebuia să numere semnalele; le transforma automat în percepţie acustică. I se părea că aude cu adevărat tonalitatea glasului cu care 402 continua să ceară material erotic. Rugămintea se repetă:

TE ROG, TE ROG…

402 era evident tânăr încă – crescut probabil în exil, trăgându-se dintr-o veche familie de militari, trimis înapoi în ţară cu un paşaport fals – şi era evident că se chinuia singur. Îşi ciupea fără îndoială mustăcioara, îşi lipise iarăşi monoclul de ochi şi fixa deznădăjduit peretele spoit cu var.

MAI SPUNE – TE ROG, TE ROG.

…Fixa deznădăjduit peretele mut, spoit cu var, fixa petele produse de igrasie, care începeau treptat să capete contururile femeii cu sânii cât cupa de şampanie şi coapse de iapă sălbatică.

MAI POVESTEŞTE-MI – TE ROG.

Poate că îngenunchease pe patul de cazarmă, cu mâinile împreunate – cum şi le împreunase deţinutul de la nr. 407 pentru a-şi primi bucata de pâine.

Acum Rubaşov îşi aminti în sfârşit scena pe care i-o invocase

acest gest – gestul de implorare al mâinilor întinse, descărnate. *Pietà…*

9

Pietà… Galeria de tablouri dintr-un oraş din sudul Germaniei, într-o luni după-amiaza. Nu era ţipenie de om acolo, în afară de Rubaşov şi de tânărul cu care venise să se întâlnească; conversaţia lor avea loc pe o canapea circulară de pluş, în mijlocul unei încăperi goale, pe ai cărei pereţi erau atârnate tone de carne grea de femeie, pictată de maeştri flamanzi. Era în anul 1933, în perioada primelor luni de teroare, puţin timp înainte de arestarea lui Rubaşov. Mişcarea fusese înfrântă, membrii săi erau scoşi în afara legii, hăituiţi şi omorâţi în bătaie. Partidul nu mai era o organizaţie politică; nu mai era decât o masă de carne însângerată cu mii de braţe şi mii de capete. Aşa cum părul şi unghiile unui om continuă să crească şi după moartea lui, tot aşa mişcarea mai exista în celulele, muşchii şi membrele individuale ale decedatului Partid. Pe tot întinsul ţării existau mici grupuri de oameni, care supravieţuiseră catastrofei şi continuau să conspire clandestin. Se întâlneau în beciuri, păduri, gări, muzee şi cluburi sportive. Îşi schimbau mereu locurile de dormit, numele şi obiceiurile. Se cunoşteau între ei doar după numele de botez şi nu-şi cereau adresele. Fiecare îşi dădea viaţa pe mâna celuilalt, şi niciunul nu avea pic de încredere în celălalt. Tipăreau manifeste în care încercau să se convingă pe ei înşişi şi pe ceilalţi că încă mai trăiesc. Se furişau noaptea pe străzile înguste de mahala şi scriau pe ziduri vechile lozinci, pentru a dovedi că încă mai trăiesc. Se căţărau în zori pe coşurile fabricilor şi înălţau vechiul steag, pentru a dovedi că încă mai trăiesc. Doar câţiva oameni apucau să vadă manifestele, deoarece le aruncau repede, cutremurându-se în faţa mesajului morţilor; lozincile de pe ziduri dispăreau la cântatul cocoşilor și steagurile erau date jos de pe coșuri dar întotdeauna reapăreau. Căci pe tot întinsul ţării erau mici grupuri de oameni care-şi ziceau „morţi în vacanţă” şi care îşi închinau tot restul vieţii strădaniei de a dovedi că încă o mai posedă.

Nu mai comunicau între ei, fibrele nervoase ale Partidului erau sfâşiate şi fiecare grup era de sine stătător. Dar, treptat, au

început să-şi scoată iar antenele. Din străinătate soseau comisvoiajori onorabili cu paşapoarte false şi cufere cu fundul dublu; erau Curierii. De obicei, erau prinşi, torturaţi şi decapitaţi; alţii le luau locul. Partidul era tot mort, nu se putea mişca, nu respira, dar părul şi unghiile lui continuau să crească; liderii din străinătate emiteau curenţi galvanizatori prin cadavrul său rigid, producând în membrele sale zvârcoliri spasmodice.

Pietà... Rubaşov uită de 402 şi îşi continuă cei şase paşi şi jumătate în sus şi-n jos; se văzu din nou pe canapeaua circulară de pluş din galeria de tablouri, care mirosea a praf şi a ceară de parchet. Venise cu maşina direct de la gară la locul de întâlnire stabilit şi ajunsese cu câteva minute prea devreme. Era aproape sigur că nu fusese urmărit. Valiza lui, care conţinea mostrele cu ultimele noutăţi de aparatură stomatologică ale unei firme olandeze, era depusă la garderobă. Se aşează pe canapeaua circulară de pluş, privind prin pince-nez masele de carne fleşcăită de pe pereţi şi aşteptă.

Tânărul cunoscut sub numele de Richard – lider în perioada aceea al organizaţiei de partid din acel oraş – sosi cu o întârziere de câteva minute. Nu-l văzuse niciodată pe Rubaşov şi nici Rubaşov nu-l văzuse pe el. Trecuse deja prin două galerii pustii, când îl zări pe Rubaşov pe canapeaua circulară. Rubaşov avea o carte pe genunchi: *Faust* de Goethe în ediţia „Reclam". Tânărul observă cartea, aruncă o privire rapidă în jur şi se aşează lângă Rubaşov. Era destul de timid şi se aşeză pe marginea canapelei, cam la jumătate de metru de Rubaşov, cu şapca pe genunchi. Era lăcătuş de meserie şi purta un costum negru de duminică; ştia că un bărbat în salopetă ar bătea la ochi într-un muzeu.

— Vă rog să mă scuzaţi că am întârziat, spuse el.

— Bine, spuse Rubaşov. Hai mai întâi să trecem în revistă oamenii voştri. Ai o listă?

Tânărul Richard scutură din cap.

— Nu umblu cu liste asupra mea, spuse el. Am totul în cap – adrese, tot.

— Bine, spuse Rubaşov. Dar dacă te prind?

— În sensul acesta, spuse Richard, i-am dat o listă lui Anny. Ştiţi, Anny e soţia mea.

Se opri înghiţind în sec şi mărul lui Adam i se mişcă în sus şi-n jos; apoi îl privi pentru ărima oară pe Rubaşov drept în faţă. Rubaşov văzu că avea ochii congestionaţi; globii oculari uşor

bulbucaţi erau acoperiţi de o reţea de vinişoare roşii; bărbia şi obrajii neraşi îi ieşeau peste gulerul negru al costumului de duminică.

— Ştiţi, Anny a fost arestată azi-noapte, spuse el, şi se uită la Rubaşov, iar Rubaşov citi în ochii lui speranţa prostească şi puerilă că el, Curierul Comitetului Central, va face o minune şi îl va ajuta.

— Zău? spuse Rubaşov şi îşi frecă pince-nez-ul de mânecă. Deci poliţia are toată lista.

— Nu, răspunse Richard, fiindcă atunci când au venit s-o ia, în apartament era şi cumnată-mea şi a apucat să i-o dea ei. Ştiţi, la cumnată-mea e în siguranţă, e măritată cu un jandarm de poliţie, dar e de partea noastră.

— Bun, spuse Rubaşov. Unde erai când a fost arestată nevastă-ta?

— Uitaţi cum a fost, spuse Richard. Ştiţi, eu n-am mai dormit de trei luni în apartamentul meu. Am un amic, proiecţionist la cinematograf, pot să mă duc să dorm în cabina lui, după terminarea programului. Se ajunge direct din stradă pe scara de incendiu. Plus un film pe gratis… Se opri şi înghiţi în sec. Ştiţi, Anny primea întotdeauna bilete gratis de la amicul meu şi, când se făcea întuneric în sală, ea se uita în sus, spre cabina de proiecţie. Nu mă vedea, dar eu îi vedeam faţa, când ecranul era foarte luminat…

Se opri. Chiar în faţa lui atârna o „Judecată de apoi”: îngeri cu capete cârlionţate, cu poponeţe rotunde, zburând într-o vijelie, suflau în trâmbiţe. În stânga lui Richard, atârna un desen în peniţă al unui maestru german. Rubaşov vedea doar o parte din el – restul era ascuns de spateaza de pluş a canapelei şi de capul lui Richard: mâinile subţiri ale Madonei, cu palmele în sus ţinute căuş, şi un petec de cer gol acoperit cu linii orizontale de peniţă. Mai mult nu se putea vedea, deoarece în timp ce vorbea, Richard îşi ţinea capul nemişcat, în aceeaşi poziţie, deasupra cefei sale roşii, uşor aplecate.

— Adevărat? spuse Rubaşov. Câţi ani are soţia ta?

— Şaptesprezece, spuse Richard.

Zău?

— Şi tu câţi ani ai?

— Nouăsprezece, spuse Richard.

— Aveţi copii? întrebă Rubaşov şi îşi îndreptă puţin capul, dar

tot nu putu să vadă mai mult din desen.

— Primul e pe drum, spuse Richard. Stătea nemişcat, de parcă era turnat în plumb.

Urmă o pauză, apoi Rubaşov îl lăsă să recite lista membrilor Partidului. Conţinea aproximativ treizeci de nume. Puse câteva întrebări şi notă mai multe adrese în carnetul său de comenzi pentru firma olandeză de aparatură stomatologică. Le scrise în spaţiile lăsate libere într-o lungă listă de dentişti locali şi cetăţeni respectabili, copiată din cartea de telefon. După ce terminară, Richard spuse:

— Acum, tovarăşe, aş vrea să vă prezint un scurt raport asupra muncii noastre.

— Bine, spuse Rubaşov. Ascult.

Richard îşi prezentă raportul. Şedea un pic aplecat în faţă, la aproape un metru de Rubaşov, pe canapeaua îngustă de pluş, cu mâinile sale mari şi roşii pe genunchii costumului de duminică, fără a-şi schimba poziţia în timp ce vorbea. Vorbi sec şi la obiect, ca un contabil, despre steagurile de pe coşuri, despre inscripţiile de pe ziduri şi manifestele lăsate în latrinele din fabrici. În faţa lui, îngerii suflând în trâmbiţe zburau prin furtună, în spatele capului său, o Fecioară Maria invizibilă îşi întindea mâinile subţiri, de jur împrejur, de pe pereţi, îl priveau fix sâni, coapse şi şolduri uriaşe.

În mintea lui Rubaşov apărură sâni cât cupa de şampanie. Stătea nemişcat în picioare, pe a treia lespede neagră de la fereastra celulei, ca să audă dacă 402 mai bătea. Nu se auzea niciun sunet. Rubaşov se duse la vizetă şi aruncă o privire spre 407, cel care întinsese mâinile după pâine. Văzu uşa cenuşie de oţel a celulei 407 cu mica sa vizetă neagră. Pe coridor ardea ca de obicei lumina electrică, era linişte şi pustiu; nici nu-ţi venea să crezi că în spatele uşilor trăiau fiinţe omeneşti.

Rubaşov nu-l întrerupse pe tânărul Richard în timp ce acesta îşi prezentă raportul. Doar şaptesprezece bărbaţi şi femei mai rămăseseră din cei treizeci pe care Richard îi adunase după catastrofă. Doi dintre ei, un muncitor şi prietena lui, se aruncaseră de la fereastră când au venit să-i ia. Unul fugise – părăsise oraşul, dispăruse. Doi erau bănuiţi a fi spioni în slujba poliţiei, dar nu era sigur. Trei părăsiseră Partidul ca protest împotriva politicii Comitetului său Central; doi dintre ei înfiinţaseră un grup de opoziţie, al treilea se alăturase

Moderaţilor. Cinci, printre care şi Anny, fuseseră arestaţi noaptea trecută; se ştia că cel puţin doi din cei cinci nu mai erau în viaţă. Deci rămâneau şaptesprezece, care continuau să răspândească manifeste şi să mâzgălească pe ziduri.

Richard îi povesti toate acestea cu multe amănunte, pentru ca Rubaşov să înţeleagă toate cauzele şi legăturile personale, care erau deosebit de importante; el nu ştia că în grupul Comitetului Central avea omul său, care îi prezentase de mult lui Rubasov majoritatea_faptelor. Nu ştia nici că acest om era amicul lui, proiecţionistul, în a cărui cabină dormea; nici că această persoană avea de mult timp relaţii intime cu soţia sa, Anny, arestată noaptea trecută. Richard nu ştia nimic din toate acestea; dar Rubaşov ştia. Mişcarea era la pământ, dar secţia sa de control şi spionaj încă mai funcţiona; era poate singura parte care mai funcţiona şi în perioada aceea Rubaşov era în fruntea ei. Tânărul cu ceafă de taur, îmbrăcat în costum de duminică, nu ştia nici asta; el ştia doar că Anny fusese ridicată şi că cineva trebuia să răspândească în continuare manifeste şi să mâzgălească pe ziduri; şi că trebuia să se încreadă ca într-un tată în Rubaşov, tovarăşul de la Comitetul Central al Partidului; dar nu trebuia să-ţi arăţi sentimentele şi nici să-ţi dai pe faţă slăbiciunea. Căci cel care este slab şi sentimental nu e bun pentru această sarcină şi trebuie înlăturat – înlăturat din mişcare, azvârlit în singurătate şi în bezna de afară.

Afară, pe coridor, se auzeau paşi apropiindu-se. Rubaşov se duse la uşă, îşi scoase pince-nez-ul şi îşi lipi ochiul de vizetă. Doi gardieni cu centuri de piele conduceau un ţăran tânăr de-a lungul coridorului; în urma lor venea bătrânul paznic cu legătura de chei. Ţăranul avea un ochi umflat şi sânge închegat pe buza superioară; când trecu, îşi şterse nasul însângerat cu mâneca; avea o faţă turtită şi lipsită de expresie. Mai departe pe coridor, în afara câmpului vizual al lui Rubaşov, se descuie şi se trânti uşa unei celule. Apoi gardienii şi paznicul se întoarseră singuri.

Rubaşov se plimba încoace şi-ncolo prin celulă. Se vedea stând pe canapeaua circulară de pluş, lângă Richard; auzea iarăşi tăcerea care se lăsase după ce băiatul îşi terminase raportul. Nu se clintea; şedea cu mâinile pe genunchi şi aştepta. Stătea de parcă s-ar fi spovedit şi ar fi aşteptat sentinţa duhovnicului. Mult timp Rubaşov nu scoase nici o vorbă. Apoi spuse:

— Bine. Asta-i tot?

Băiatul dădu din cap; mărul lui Adam i se mişcă în sus şi-n jos.

— Câteva lucruri nu sunt clare în raportul tău, spuse Rubaşov. Ai pomenit de câteva ori de manifeste şi broşurile făcute de voi. Ne sunt cunoscute, şi conţinutul lor a fost aspru criticat. Sunt în ele câteva fraze, pe care Partidul nu le poate accepta.

Richard îl privi înspăimântat; roşi. Rubaşov văzu cum i se aprindea pielea pe pomeţi şi cum reţeaua de vinişoare roşii din ochii congestionaţi devine mai deasă.

— Pe de altă parte, continuă Rubaşov, v-am trimis în repetate rânduri materialul nostru tipărit pentru a fi distribuit, în care era inclusă şi ediţia specială în format mic a organului oficial al Partidului. Aţi primit materialele?

Richard confirmă din cap. Valul de fierbinţeală nu-i părăsise faţa.

— Dar voi n-aţi distribuit materialul nostru; nici măcar nu e menţionat în raportul vostru. În schimb, aţi răspândit materialul alcătuit de voi – fără a fi verificat sau aprobat de Partid.

— D-dar am fost nevoiţi, rosti Richard cu un mare efort.

Rubaşov îl privi atent prin pince-nez; mai înainte nu observase că băiatul se bâlbâia. „Ciudat”, se gândi el. „E al treilea caz în două săptămâni. Avem un număr surprinzător de oameni cu defecte fizice în Partid. Ori e din cauza condiţiilor în care lucrăm – ori mişcarea însăşi favorizează alegerea unor infirmi”.

— Tovarăşe, t-trebuie să-nţelegeţi, spuse Richard, tot mai disperat: T-tonul material ului dumneavoastră de propagandă era g-greşit, p-pentru că…

— Vorbeşte încet, spuse deodată Rubaşov cu un ton sever. Şi să nu-ntorci capul spre uşă.

Un tânăr înalt, în uniforma gărzii negre a regimului, intrase cu iubita lui în încăpere. Fata era o blondă planturoasă; o ţinea pe după şoldurile late, iar ea îşi pusese mâna pe umărul lui. Nu le dădură nicio atenţie lui Rubaşov şi însoţitorului său şi se opriră în faţa îngerilor cu trâmbiţe, cu spatele spre canapea.

— Vorbeşte mai departe, spuse Rubaşov calm, cu glas scăzut şi îşi scoase automat tabachera din buzunar. Apoi îşi aminti că în muzee nu se fumează şi băgă înapoi tabachera. Băiatul stătea ca paralizat de un şoc electric şi îi privea fix pe cei doi. Vorbeşte mai departe, spuse calm Rubaşov. Te bâlbâiai când erai mic? Răspunde-mi şi nu privi într-acolo.

— U-uneori, reuşi să rostească Richard cu mare efort.

Perechea se deplasă de-a lungul şirului de tablouri. Se opriră în faţa nudului unei femei foarte grase, care stătea întinsă pe o canapea de satin şi îl privea pe vizitator. Bărbatul şopti probabil ceva amuzant, căci fata chicoti şi aruncă o privire fugară celor două siluete de pe canapea. Se deplasară puţin, spre o natură moartă cu doi fazani morţi şi fructe.

— P-plecăm? întrebă Richard.

— Nu, spuse Rubaşov. Îi era teamă că dacă se vor ridica în picioare, băiatul, în agitaţia lui, va bătea la ochi prin comportarea lin. Vor pleca în curând. Avem lumina în spate; nu ne văd clar. Respiră rar şi adânc de câteva ori. Te ajută.

Fata tot mai chicotea şi perechea se îndreptă încet spre ieşire. Trecând pe lângă Rubaşov şi Richard, îşi întoarseră amândoi capetele spre ei. Tocmai erau pe punctul de a părăsi încăperea, când fata arătă cu degetul spre desenul în peniţă cu *Pietà*; se opriră să-l privească.

— D-deranjează aşa de mult când mă bâlbâi? întrebă Richard cu glas scăzut, fixând pardoseala.

— Trebuie să te stăpâneşti, spuse Rubaşov tăios. Nu putea lăsa să se strecoare în conversaţie nici o notă de intimitate.

— O s-să-mi revin într-o clipă, spuse Richard şi mărul lui Adam i se ridică şi coborî convulsiv. Ş-ştiţi, Anny râdea întotdeauna de mine.

Cât timp perechea rămânea în încăpere, Rubaşov nu putea ghida conversaţia. Spinarea bărbatului în uniformă îl ţintuia lângă Richard. Pericolul comun îl ajută pe băiat să-şi învingă timiditatea; îndrăzni să se tragă mai aproape de Rubaşov.

— T-totuşi ţine la mine, continuă el în şoaptă cu un alt fel de agitaţie, mai calmă. Nniciodată n-am ştiut cum s-o iau. Nu voia să aibă un copil, d-dar n-a putut să scape de el. P-poate că n-o să-i facă nimic dacă e însărcinată. Ş-ştiţi, se vede destul de bine. C-credeţi că bat şi femei însărcinate?

Făcu semn cu bărbia spre tânărul în uniformă. În aceeaşi clipă, tânărul îşi întoarse brusc capul spre Richard. Se priviră timp de o secundă. Tânărul în uniformă îi spuse fetei ceva cu glas scăzut; îşi întoarse şi ea capul. Rubaşov apucă iarăşi tabachera, dar de data asta îi dădu drumul chiar în buzunar. Fata spuse ceva şi îl trase după ea pe tânăr. Amândoi părăsiră încet galeria, bărbatul cam şovăitor. Puteau auzi fata chicotind

afară şi paşii lor îndepărtându-se.

Richard întoarse capul şi-i urmări cu privirea. Mişcarea lui îi oferi lui Rubaşov un unghi mai bun asupra desenului; acum vedea braţele slabe ale Fecioarei până la cot. Erau firave, braţe de fetiţă, ridicate imponderabil spre stâlpul invizibil al crucii.

Rubaşov se uită la ceas. Băiatul se trase puţin mai departe de el pe canapea.

— Trebuie s-ajungem la o concluzie, spuse Rubaşov. Dacă te-am înţeles corect, ai spus că intenţionat n-aţi distribuit materialul nostru, pentru că n-aţi fost de acord cu conţinutul. Dar nici noi n-am fost de acord cu conţinutul manifestelor voastre. Trebuie să înţelegi, tovarăşe, că de aici vor apărea anumite consecinţe.

Richard îşi întoarse privirea congestionată spre el, plecându-şi apoi capul.

— Ştiţi şi dumneavoastră că materialul pe care l-aţi trimis era plin de prostii, spuse el cu un glas stins. Încetase dintr-odată să se mai bâlbâie.

— Nu ştiu nimic despre asta, spuse sec Rubaşov.

— Era scris de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, spuse Richard cu acelaşi glas obosit. Partidul e făcut praf şi dumneavoastră scriaţi despre voinţa noastră nestrămutată de a învinge – acelaşi gen de minciuni ca în comunicatele Marelui Război. Oricui i le-am arăta ar scuipa pe ele. Bănuiesc că ştiţi şi dumneavoastră toate astea.

Rubaşov îl privi pe băiat, care şedea acum aplecat în faţă, cu coatele pe genunchi, cu bărbia sprijinită în pumnii înroşiţi. Răspunse sec:

— E pentru a doua oară când îmi atribui o părere pe care eu n-o susţin. Mă văd nevoit să te rog să încetezi.

Richard îl privi neîncrezător cu ochii săi congestionaţi. Rubaşov continuă:

— Partidul trece printr-o grea încercare. Alte partide revoluţionare au trecut prin încercări şi mai grele. Factorul decisiv este voinţa noastră nestrămutată. Cine se-nmoaie şi dă dovadă de slăbiciune nu are ce căuta în rândurile noastre. Cine răspândeşte o atmosferă de panică face jocul duşmanului. Nu contează din ce motive o face. Prin atitudinea sa, el devine un pericol pentru mişcarea noastră şi va fi tratat în mod corespunzător.

Richard continuă să stea cu bărbia în mâini, cu faţa întoarsă spre Rubaşov.

— Deci eu reprezint un pericol pentru mişcare, spuse el. Fac jocul duşmanului. Probabil că sunt plătit pentru asta. Şi Anny la fel…

— În manifestele voastre, continuă Rubaşov cu acelaşi ton, al căror autor recunoşti că eşti, apar frecvent asemenea expresii: că am suferit o înfrângere, că asupra Partidului s-a abătut o catastrofă şi că trebuie s-o luăm de la capăt şi să ne modificăm fundamental politica. Ăsta este defetism. Este demoralizator şi şubrezeşte spiritul combativ al Partidului.

— Eu atâta ştiu, spuse Richard, că trebuie să li se spună oamenilor adevărul, fiindcă oricum ei îl cunosc deja. E ridicol să-i minţim.

— Ultimul congres al Partidului, continuă Rubaşov, a afirmat într-o rezoluţie că Partidul n-a suferit o înfrângere, ci a efectuat doar o retragere strategică; şi că nu are niciun motiv să-şi modifice politica anterioară.

— Dar asta-i o prostie, spuse Richard.

— Dacă ai să continui în modul ăsta, spuse Rubaşov, mă tem că va trebui să întrerupem discuţia.

Richard tăcu un timp. În încăpere începu să se întunece şi contururile îngerilor şi femeilor de pe pereţi se îndulciră şi se estompară tot mai mult.

— Îmi pare rău, spuse Richard. Iată ce vreau să spun: conducerea Partidului greşeşte. Vorbiţi despre o „retragere strategică”, în timp ce jumătate din oamenii noştri sunt ucişi, iar cei care au rămas sunt atât de fericiţi că mai sunt în viaţă, încât trec în cealaltă tabără cu cârdul. Aceste rezoluţii, care desfac firul în patru, fabricate de voi, cei din afară, nu sunt înţelese aici…

Trăsăturile lui Richard începură să se estompeze în amurgul care se lăsa. Tăcu un timp, apoi adăugă:

— Probabil că şi Anny a efectuat tot o „retragere strategică” aseară. Vă rog, trebuie să înţelegeţi. Aici trăim într-o junglă…

Rubaşov aşteptă să vadă dacă mai avea ceva de spus, dar Richard nu mai spuse nimic. Amurgul se lăsa acum tot mai repede. Rubaşov îşi scoase pince-nez-ul şi îl frecă de mânecă.

— Partidul nu greşeşte niciodată, spuse Rubaşov. Eu sau dumneata putem face greşeli. Partidul nu. Partidul, tovarăşe,

înseamnă mai mult decât dumneata şi cu mine, decât alţi o mie ca dumneata şi ca mine. Partidul este întruparea ideii revoluţionare în istorie. Istoria nu cunoaşte scrupule sau ezitări. Statornică şi neabătută, ea se-ndreaptă spre ţintă. La fiecare cotitură de pe făgaşul ei, ea lasă noroiul pe care-l poartă şi cadavrele înecaţilor. Istoria îşi cunoaşte calea. Ea nu greşeşte. Cel care nu are o încredere absolută în Istorie nu are ce căuta în rândurile Partidului.

Richard nu spuse nimic; cu capul sprijinit în pumni, îşi ţinea faţa nemişcată, întoarsă spre Rubaşov. Deoarece continua să tacă, Rubaşov vorbi mai departe:

— Ai împiedicat distribuirea materialului nostru; ai înăbuşit glasul Partidului. Ai împărţit manifeste în care fiecare cuvânt era dăunător şi fals. Ai scris aşa: „Rămăşiţele mişcării revoluţionare trebuie adunate şi toate forţele ostile tiraniei trebuie să se unească; trebuie să încetăm luptele interne şi să pornim din nou lupta comună”. Nu e bine. Partidul nu trebuie să se alăture moderaţilor. Ei sunt cei care au trădat cu bună credinţă mişcarea de nenumărate ori şi o vor mai face o dată și încă o dată. Cine pactizează cu ei îngroapă revoluţia. Ai scris aşa : când ia foc casa, toţi trebuie să ajute la stingerea focului; dacă vom continua să ne certăm asupra doctrinelor, ne vom preface toţi în cenuşă”. Nu e bine. Noi luptăm împotriva focului cu apă; ceilalţi, cu gaz. De aceea trebuie mai întâi să hotărâm care e metoda corectă, cu apă sau cu gaz, înainte de a aduna unităţile de pompieri. Politica nu se poate face aşa. Este imposibil să elaborezi o politică din pasiune şi disperare. Calea Partidului este clar definită, ca o potecă îngustă în munţi. Cel mai mic pas greşit, la dreapta sau la stânga, te duce în prăpastie. Aerul este rarefiat; cine ameţeşte e pierdut.

Acum se făcuse atât de întuneric, încât Rubaşov nu mai vedea mâinile din desen. Un clopoţel sună de două ori, strident şi pătrunzător; muzeul se închidea peste un sfert de oră. Rubaşov se uită la ceas; mai avea de spus cuvântul decisiv, apoi totul se va sfârşi. Richard şedea nemişcat lângă el, cu coatele pe genunchi.

— Da, la asta nu am ce să răspund, spuse el în concluzie, şi glasul lui era iarăşi stins şi foarte obosit. Ceea ce spuneţi este fără îndoială adevărat. Şi ceea ce aţi spus despre poteca din munţi e foarte frumos. Dar tot ce ştiu eu este că suntem înfrânţi.

Cei care au mai rămas ne părăsesc. Poate pentru că este prea frig, acolo sus, pe poteca noastră din munţi. Ceilalţi au muzică şi au stindarde strălucitoare şi stau toţi în jurul unui foc cald şi agreabil. Poate că de aceea au câştigat. Şi de aceea noi ne frângem gâtul.

Rubaşov asculta în tăcere. Voia s-audă dacă tânărul mai avea ceva de spus înainte de a pronunţa el sentinţa decisivă. Orice ar spune Richard, nu mai putea oricum să schimbe acea sentinţă; totuşi aştepta.

Silueta greoaie a lui Richard era din ce în ce mai estompată de întuneric. Se trăsese şi mai departe, pe canapeaua circulară; şedea cu umerii aduşi şi cu faţa aproape îngropată în mâini. Rubaşov se îndreptă de spate pe canapea şi aşteptă. Simţea o uşoară durere surdă în maxilarul superior; probabil caninul cariat. După un timp, auzi glasul lui Richard:

— Acum ce se va-ntâmpla cu mine?

Rubaşov îşi tatonă dintele dureros cu limba. Simţea nevoia să-l atingă cu degetul înainte de a rosti cuvântul decisiv, dar se abţinu. Spuse calm:

— Richard, trebuie să te informez că, în conformitate cu hotărârea Comitetului Central, nu mai eşti membru al Partidului.

Richard nu se clinti. Rubaşov aşteptă iarăşi un timp, înainte de a se ridica în picioare. Richard rămase pe canapea. Îşi ridică doar capul, îl privi de jos în sus şi întrebă:

— Pentru asta aţi venit aici?

— În principal, spuse Rubaşov. Voia să plece, dar mai stătu încă în faţa lui Richard şi aşteptă.

— Ce se va întâmpla acum cu mine? întrebă Richard.

Rubaşov nu răspunse. După un timp, Richard spuse:

— Probabil că acum nu mai pot locui în cabina prietenului meu.

După o scurtă ezitare, Rubaşov spuse:

— Mai bine nu.

Se enervă pe el însuşi îndată ce spuse asta şi nu era sigur dacă Richard înţelesese semnificaţia frazei. Privi în jos, spre silueta aşezată:

— Ar fi mai bine să părăsim separat clădirea. La revedere.

Richard se îndreptă de spate, dar rămase aşezat. În semiobscuritate, Rubaşov putea doar să ghicească expresia ochilor congestionaţi, uşor bulbucaţi; totuşi, tocmai imaginea

acestei siluete aşezate, stângace, i s-a întipărit pentru totdeauna în memorie.

Părăsi încăperea şi o traversă pe cea alăturată, care era la fel de întunecată şi de pustie. Paşii îi scârţâiau pe parchet. Abia după ce ajunse la ieşire, îşi aduse aminte că uitase să privească tabloul *Pietà*; acum o să rămână doar cu imaginea detaliului mâinilor împreunate şi o parte din braţele firave, până la cot.

Ajuns pe treptele care coborau de la intrare, se opri. Dintele îl durea ceva mai tare; afară era frig. Îşi înfăşură mai bine fularul de lână gri, decolorată, în jurul gâtului. Felinarele de stradă erau deja aprinse în piaţeta mare şi liniştită din faţa galeriei; la ora aceea erau puţini oameni pe stradă; pe bulevardul străjuit de ulmi răsună clopoţelul unui tramvai îngust. Se întrebă dacă va putea găsi un taxi.

Richard îl ajunse din urmă pe ultima treaptă, gâfâind. Rubaşov mergea drept înainte, fără să-şi iuţească sau să-şi încetinească pasul şi fără a întoarce capul. Richard era cu jumătate de cap mai înalt decât el şi mult mai lat în umeri, dar mergea încovoiat, făcându-se mic lângă Rubaşov şi scurtându-şi paşii. După câţiva paşi spuse:

— Era o ameninţare când v-am întrebat dacă mai pot locui la prietenul meu şi aţi spus: „Mai bine nu”?

Rubaşov văzu apărând pe bulevard un taxi cu farurile aprinse. Se opri la marginea trotuarului şi aşteptă să se apropie. Richard stătea lângă el.

— Nu mai am nimic să-ţi spun, Richard, spuse Rubaşov şi făcu semn taxiului.

— Tovarăşe, d-dar nu se poate să mă fi denunţat, tovarăşe, spuse Richard.

Taxiul încetini, nu era la mai mult de douăzeci de paşi de ei. Richard stătea încovoiat în faţa lui Rubaşov; îl apucase pe Rubaşov de mâneca paltonului şi îi vorbea drept în faţă; Rubaşov îi simţea răsuflarea şi pe frunte îi apărură mici broboane de sudoare.

— Nu sunt un duşman al Partidului, spuse Richard. Nu se p-poate să mă azvârliţi în gura lupilor, t-tovarăşe…

Taxiul se opri la marginea trotuarului; şoferul auzise cu siguranţă ultimul cuvânt. Rubaşov calculă rapid că n-avea rost să-l expedieze; la vreo sută de metri mai încolo era postat un poliţist. Şoferul, un bătrânel cu o scurtă de piele, îi privea fără

nicio expresie.

— La gară, spuse Rubaşov şi se urcă.

Şoferul întinse braţul drept în spate și trânti portiera în urma lui. Richard stătea la marginea trotuarului, cu şapca în mână, şi mărul lui Adam i se mişca rapid în sus şi-n jos. Taxiul porni; se îndreptă spre poliţist; trecu de poliţist. Rubaşov preferă să nu se uite înapoi, dar ştia că Richard mai stătea încă pe marginea trotuarului, privind ţintă la luminile din spate ale taxiului.

Timp de câteva minute trecură prin străzi aglomerate; şoferul îşi întoarse capul de mai multe ori, de parcă ar fi vrut să se asigure că pasagerul său mai era încă în maşina. Rubaşov cunoştea prea puţin oraşul ca să-şi dea seama dacă mergeau într-adevăr spre gară. Străzile erau acum mai liniştite; la capătul unui bulevard apăru o clădire masivă cu un ceas mare, iluminat; se opriră la gară.

Rubaşov se dădu jos; în acest oraş taxiurile încă n-aveau contoare.

— Cât face? întrebă el.

— Nimic, spuse şoferul. Avea o faţă îmbătrânită şi zbârcită; scoase o cârpă roşie murdară din buzunarul scurtei de piele şi îşi suflă nasul ceremonios.

Rubaşov îl privi cu atenţie prin pince-nez. Era sigur că nu mai văzuse acest chip. Şoferul îşi luă batista de la nas.

— Pentru oameni ca dv., domnule, e întotdeauna gratis, spuse el, şi îşi făcu de lucru cu frâna de mână. Întinse brusc mâna. Era o mână de om bătrân cu vene îngroşate şi unghii negre. Succes, domnule, spuse el, zâmbindu-i uşor jenat lui Rubaşov. Dacă tânărul dumneavoastră prieten doreşte vreodată ceva – mă găseşte în staţia din faţa muzeului. Puteţi să-i transmiteţi numărul meu, domnule.

Rubaşov văzu în dreapta lui un hamal proptit de un stâlp, care se uita la ei. Nu strânse mâna întinsă a şoferului; depuse în ea o monedă şi intră în gară, fără a scoate un cuvânt.

Trebuia s-aştepte o oră plecarea trenului. Bău o cafea proastă la bufet; dintele îl chinuia rău. În tren aţipi şi visă că alerga în faţa locomotivei. În ea stăteau Richard şi şoferul; voiau să-l calce fiindcă nu le plătise. Roţile uruiau tot mai aproape şi picioarele lui refuzau să se mişte. Se trezi cu o senzaţie de greaţă şi simţi o sudoare rece pe frunte; ceilalţi oameni din compartiment îl priveau uşor miraţi. Afară era noapte; trenul

gonea printr-un ţinut întunecat şi duşmănos, chestiunea cu Richard trebuia rezolvată, dintele îl durea. Peste o săptămână Richard a fost arestat.

10

Rubaşov îşi lipi fruntea de geam şi se uită în jos, în curte. Îi obosiseră picioarele şi ameţise plimbându-se în sus şi-n jos. Se uită la ceas; douăsprezece fără un sfert; se plimbase încoace şi-ncolo prin celulă aproape patru ore în şir, de când îşi amintise pentru prima oară de *Pietà.* Nu-l mira; cunoştea destul de bine reveriile diurne ale întemniţatului, cu beţia care emană din pereţii spoiţi cu var. Îşi aminti că un tovarăş mai tânăr, ucenicul unui frizer, îi povestise cum, în al doilea an de izolare severă, anul cel mai rău, visase şapte ore la rând cu ochii deschişi; în acest răstimp străbătuse 28 de kilometri într-o celulă de cinci paşi lungime şi făcuse băşici la picioare fără să observe.

De data asta, apăruse totuşi cam repede; viciul îl cuprinsese deja din prima zi, în timp ce în experienţele anterioare începuse doar după câteva săptămâni. Un alt fapt ciudat era că se gândise la trecut; oamenii bântuiţi de reverii cronice din închisori visau aproape întotdeauna viitorul – iar trecutul doar aşa cum ar fi putut fi, nu cum fusese cu adevărat. Rubaşov se întrebă ce alte surprize îi pregătea aparatul său mental. Ştia din experienţă că întotdeauna confruntarea cu moartea modifică mecanismul gândirii şi produce cele mai surprinzătoare reacţii – ca mişcările unei busole în apropierea polului magnetic.

Cerul era încă acoperit; prevestea ninsoare; în curte, doi bărbaţi îşi făceau plimbarea zilnică pe cărarea curăţată de zăpadă. Unul din cei doi se uită de mai multe ori în sus, spre fereastra lui Rubaşov – se pare că se şi răspândise vestea despre arestarea lui. Era un bărbat emaciat, cu pielea galbenă şi buză de iepure, şi purta un impermeabil subţire pe care-l strângea în jurul umerilor, de parcă îngheţase. Celălalt era mai în vârstă şi se înfăşurase într-o pătură. Nu-şi vorbeau în timpul rondului şi după zece minute au fost duşi înapoi, în clădire, de către un gardian cu un baston de cauciuc şi un revolver. Uşa în dreptul căreia îi aştepta gardianul era chiar vizavi de fereastra lui Rubaşov; înainte de a se închide în urma bărbatului cu buză de iepure, acesta mai privi o dată în sus, spre Rubaşov. În mod

sigur nu-l putea vedea pe Rubaşov, a cărui fereastră apărea probabil foarte întunecată din curte; totuşi privirea sa întârzie căutătoare asupra ferestrei. Eu te văd şi nu te cunosc; tu nu mă poţi vedea şi totuşi e limpede că mă cunoşti, se gândi Rubaşov. Se aşeză pe pat şi bătu către 402:

CINE SUNT?

Îşi spuse că 402 era probabil ofensat şi nu va răspunde. Dar ofiţerul părea să nu-i poarte pică; răspunse numaidecât:

POLITICI.

Rubaşov era surprins; crezuse că slăbănogul cu buză de iepure e un criminal.

CA TINE? întrebă el.

NU, CA TINE, ciocăni 402, mai mult ca sigur mijind de satisfacţie. Următoarea propoziţie se auzi mai tare, bătea probabil cu monoclul.

BUZĂ-DE-IEPURE, VECINUL MEU, nr. 400, A FOST TORTURAT IERI.

Rubaşov rămase o clipă tăcut şi îşi frecă pince-nez-ul de mânecă, deşi îl folosea numai ca să bată cu el. Mai întâi a vrut să întrebe „De ce?”, dar în loc de asta, bătu:

CUM?

402 răspunse sec, bătând:

BAIE DE ABURI.

Rubaşov fusese bătut de mai multe ori în timpul ultimei sale întemniţări, dar nu ştia decât din auzite de această metodă. Învăţase că orice durere fizică e suportabilă; dacă o cunoşti, dacă ştii dinainte exact ceea ce urmează să ţi se întâmple, o suporţi ca pe o operaţie chirurgicală – de pildă, extracţia unui dinte. Cu adevărat rău este doar necunoscutul, care nu-ţi dă nicio şansă de a-ţi prevedea reacţiile şi nicio măsură pentru a-ţi calcula capacitatea de rezistenţă. Şi cea mai rea este teama că vei face rău sau vei spune ceva de care nu-ţi vei mai aminti.

DE CE? întrebă Rubaşov.

DIVERGENŢE POLITICE, bătu ironic 402.

Rubaşov îşi puse iarăşi pince-nez-ul şi scotoci prin buzunar după tabacheră. Nu mai avea decât două ţigări.

Apoi bătu:

DUMNEATA CUM O DUCI?

BINE, MULŢUMESC… bătu 402 şi încheie conversaţia.

Rubaşov dădu din umeri; îşi aprinse penultima ţigară şi îşi

reluă plimbarea prin celulă. Destul de ciudat, dar aproape că-l bucura ce-l aştepta. Simţea că-l părăseşte acea melancolie răsuflată, mintea i se limpezea, nervii i se întăreau. Se spălă pe faţă, pe braţe şi pe piept cu apă rece, deasupra chiuvetei, îşi clăti gura şi se şterse cu batista. Fluieră câteva măsuri şi zâmbi – cânta întotdeauna înfiorător de fals şi chiar în urmă cu câteva zile cineva îi spusese: „Dacă Nr. 1 ar avea ureche muzicală, ar fi găsit de mult un pretext să te împuşte”.

— O să mă împuşte oricum, răspunsese el, fără s-o creadă cu adevărat.

Îşi aprinse ultima ţigară şi cu mintea limpede începu să-şi elaboreze linia pe care va trebui s-o urmeze când va fi dus la interogatoriu. Era cuprins de aceeaşi încredere în sine, calmă şi senină, pe care o simţea ca student înaintea unui examen deosebit de dificil. Îşi rememoră toate amănuntele pe care le ştia despre subiectul „baie de aburi”, îşi imagină situaţia în detaliu şi încercă să analizeze senzaţiile fizice la care trebuia să se aştepte, pentru a le smulge vălul de mister. Important este să nu te prindă nepregătit. Acum ştia sigur că nu vor reuşi să facă asta, aşa cum nu reuşiseră nici ceilalţi de dincolo; ştia că nu va spune nimic din ceea ce nu voia să spună. Îşi dorea doar să-nceapă mai repede.

Îi reveni în minte visul cu Richard şi bătrânul şofer de taxi urmărindu-l pentru că se simţeau înşelaţi şi trădaţi de el.

O să-mi plătesc datoria, se gândi el cu un zâmbet strâmb. Ultima ţigară era aproape pe sfârşite; îi ardea vârfurile degetelor; îi dădu drumul pe jos. Era cât pe-aci s-o stingă cu piciorul, dar se răzgândi; se aplecă, o luă de jos şi strivi încet mucul încă arzând pe dosul palmei, între venele albastre, şerpuitoare. Execută această procedură exact o jumătate de minut, verificând pe secundarul ceasului. Era mulţumit de el: mâna nu-i zvâcnise nici măcar o dată în cele treizeci de secunde. Apoi îşi continuă plimbarea.

Ochiul care-l urmărise timp de câteva minute prin vizetă se retrase.

11

Pe coridor trecu procesiunea cu masa de prânz; celula lui Rubaşov fu din nou omisă. Voia să se cruţe de umilinţa de a se uita prin vizetă, aşa că nu află ce se dădea la masă; dar mirosul

pătrunse în celulă şi mirosea bine.

Îi ardea buza după o ţigară. Va trebui să-şi procure cumva ţigări ca să se poată concentra; erau mai importante decât hrana. Aşteptă o jumătate de oră după împărţirea hranei, apoi începu să bubuie în uşă. Mai dură un sfert de ceas până ce apăru bătrânul paznic târşâind picioarele.

— Ce vrei? întrebă el, urâcios ca de obicei.

— Să mi se aducă ţigări de la cantină, spuse Rubaşov.

— Ai bonuri de închisoare?

— Mi s-au luat banii când am venit, spuse Rubaşov.

— Atunci trebuie s-aştepţi până primeşti bonuri pentru bani.

— Şi cât timp durează asta într-o instituţie model ca a voastră? întrebă Rubaşov.

— Poţi să scrii o plângere, spuse moşul.

— Ştii foarte bine că n-am nici hârtie, nici creion, spuse Rubaşov.

— Trebuie să ai bonuri ca să poţi cumpăra materiale de scris, spuse paznicul.

Rubaşov simţea cum îl cuprinde furia, simţea acea apăsare familiară pe torace şi acea senzaţie de sufocare din piept; dar şi-o stăpâni. Bătrânul văzu cum lui Rubaşov îi sclipiseră tăios pupilele prin pince-nez; îi amintea de reproducerile cu Rubaşov în uniformă pe care le vedeai odinioară peste tot; zâmbi cu o sfidare senilă şi se dădu înapoi cu un pas.

— Grămadă de gunoi ce eşti, spuse rar Rubaşov, întorcându-i spatele şi dudindu-se înapoi la fereastră.

— Am să raportez că ai folosit cuvinte jignitoare, rosti glasul bătrânului în spatele lui; apoi uşa se trânti.

Rubaşov îşi frecă pince-nez-ul de mânecă şi aşteptă să i se uşureze respiraţia. Trebuia să facă rost de ţigări, altminteri nu va fi în stare să reziste. Se sili să aştepte zece minute. Apoi bătu spre 402:

AI TUTUN?

Trebui s-aştepte puţin răspunsul. Apoi sosi, fiecare cuvânt clar şi răspicat:

NU PENTRU TINE.

Rubaşov se întoarse încet la fereastră. Îl văzu pe tânărul ofiţer cu mustăcioară, cu monoclul înfipt la ochi, fixând cu un rânjet prostesc zidul care-i despărţea; ochiul din spatele lentilei era sticlos, cu pleoapa înroşită întoarsă în sus. Ce se petrecea în

capul lui? Probabil că se gândea: „Ţi-am făcut-o!” Şi probabil de asemenea: „Canalie, câţi oameni de-ai mei au fost împuşcaţi din ordinul tău?” Rubaşov privi peretele spoit cu var; simţea că celălalt stătea îndărătul lui cu faţa întoarsă spre el; i se păru că-i aude răsuflarea gâfâită. Da, mă-ntreb, câţi dintre ai voştri au fost împuşcaţi din ordinul meu? Într-adevăr nu-şi amintea; fusese demult de tot, în timpul Războiului Civil, trebuie să fi fost cam între şaptezeci şi o sută. Şi ce-i cu asta? Totul era în ordine; era pe un plan diferit de cazul lui Richard; şi azi ar face la fel. Chiar dacă ar şti dinainte că revoluţia îl va instala până la urmă pe Nr. 1 la putere? Chiar şi atunci.

„Cu tine”, se gândi Rubaşov şi privi peretele spoit cu var îndărătul căruia stătea celălalt – probabil că între timp îşi aprinsese o ţigară şi sufla fumul spre perete – „cu tine n-am nicio răfuială. Ţie nu-ţi datorez nimic. Între voi şi noi nu există monedă comună şi nici limbaj comun… Ce mai vrei?”

Căci 402 începuse din nou să bată. Rubaşov se duse iar la perete… ÎŢI TRIMIT TUTUN, auzi el. Apoi auzi mai slab cum 402 bubuia în uşă ca să atragă atenţia paznicului.

Rubaşov îşi ţinu respiraţia; după câteva minute auzi apropiindu-se paşii târşâiţi ai paznicului. Acesta nu descuie uşa numărului 402, dar întrebă prin vizetă:

— Ce vrei?

Rubaşov nu auzi răspunsul, deşi ar fi vrut să audă glasul lui 402. Apoi bătrânul spuse tare ca să audă Rubaşov:

— Nu e voie; e contrar regulamentului.

Rubaşov nu auzi nici de data asta răspunsul. Apoi paznicul spuse:

— O să raportez că ai folosit cuvinte jignitoare. Îşi târşâi picioarele pe lespezi, apoi paşii i se pierdură pe coridor.

Un timp nu se auzi nimic. Apoi 402 bătu:

PERSPECTIVE PROASTE PENTRU TINE.

Rubaşov nu dădu niciun răspuns. Se plimba în sus şi-n jos, simţind cum pofta de tutun îi răscoleşte membranele uscate din gâtlej. Se gândea la 402. „Şi totuşi aş face la fel”, îşi spuse. „Era necesar şi drept. Dar poate că îţi datorez totuşi o compensaţie. Trebuie oare să plătesc şi pentru acţiuni drepte şi necesare?”

Uscăciunea din gât se accentua. Simţea o apăsare pe frunte; se mişca fără încetare încoace şi-ncolo şi în timp ce se gândea, începu să mişte din buze.

— Trebuie oare să plătesc şi pentru fapte bune? Mai există şi o altă măsură în afară de raţiune?

Oare purta omul drept povara cea mai grea a datoriei, cântărind faptele după această nouă măsură? Era oare datoria lui socotită dublă – întrucât ceilalţi nu ştiau ce fac?...

Rubaşov se opri pe a treia lespede neagră de la geam.

Ce era asta? O undă de sminteală religioasă? Îşi dădu seama că de câteva minute vorbise aproape tare, de unul singur. Şi chiar în timp ce se observa, buzele i se mişcau, independente de voinţa lui, şi rosteau:

— Voi plăti.

Pentru prima oară de când fusese arestat, Rubaşov se sperie. Scotoci după ţigări. Dar n-avea niciuna.

Apoi auzi din nou bătaia discretă din peretele de deasupra patului. 402 avea un mesaj pentru el:

BUZĂ-DE-IEPURE ÎŢI TRANSMITE SALUTĂRI.

Văzu în minte faţa galbenă, îndreptată în sus, a acelui om: mesajul îl neliniştea oarecum. Ciocăni:

CUM ÎL CHEAMĂ?”

402 răspunse:

NU VREA SĂ SPUNĂ. DAR ÎŢI TRANSMITE SALUTĂRI.

12

În timpul după-amiezii, Rubaşov se simţi tot mai rău. Îl apucau periodic crize de tremurat. Dintele începuse iarăşi să-l doară – caninul din dreapta legat de nervii oculari din orbită. Nu mâncase nimic de când fusese arestat, dar nu-i era foame. Încercă să-şi adune mintea, dar frisoanele care-l cuprindeau, mâncărimea şi usturimea din gât nu-l lăsau. Gândurile i se concentrau alternativ în jurul a doi poli: pofta disperată după ţigări şi propoziţia: „Voi plăti”.

Îl năpădeau amintirile; îi zumzăiau şi-i bâzâiau încetişor în urechi. Chipuri şi voci apăreau şi dispăreau; ori de câte ori încerca să le reţină, îl răneau; tot trecutul lui era dureros şi supura la fiecare atingere. Trecutul lui era mişcarea, Partidul; prezentul şi viitorul aparţineau şi ele Par tiduliri, erau inseparabil legate de soarta sa; dar trecutul lui se identifica cu el**. Şi** tocmai acest trecut era deodată pus în discuţie. Corpul cald, încă respirând al Partidului, îi apărea acoperit de plăgi – plăgi

infectate, răni însângerate. Când şi unde mai existaseră în istorie asemenea sfinţi imperfecţi? Când oare fusese mai prost reprezentată o cauză bună? Dacă Partidul întrupa voinţa istoriei, atunci istoria însăşi era imperfectă.

Privirea lui Rubaşov fixa petele de igrasie de pe pereţii celulei. Luă pătura de pe patul de cazarmă şi îşi înfăşură umerii cu ea; îşi acceleră ritmul, mărşăluind încoace şi-ncolo cu paşi scurţi, repezi, cotind brusc la uşă şi la fereastră, dar frigurile tot îi mai scuturau spinarea. Bâzâitul din urechi continua, amestecat cu glasuri vagi, în surdină; nu-şi dădea seama dacă veneau dinspre coridor sau dacă avea halucinaţii. De la orbită mi se trage, îşi spuse el; de la rădăcina ruptă a caninului. O să-i spun mâine medicului, dar până atunci mai sunt multe de făcut. Trebuie găsită cauza imperfecţiunii Partidului. Toate principiile noastre au fost corecte, dar rezultatele au fost greşite. E un secol bolnav. Noi am diagnosticat boala şi cauzele ei cu o precizie microscopică, dar ori de câte ori am aplicat bisturiul izbăvitor, o nouă rană apărea. Voinţa noastră a fost puternică şi curată, trebuia să fim iubiţi de oameni. Dar ei ne urăsc. De ce suntem oare atât de odioşi, atât de detestaţi?

V-am spus adevărul, dar în gura noastră sună ca o minciună. V-am adus libertatea, dar în mâinile noastre pare un bici. V-am adus viaţa cea vie, dar acolo unde răsună glasul nostru, copacii se usucă şi foşnesc frunze moarte. V-am adus promisiunea viitorului, dar am început să ne bâlbâim şi să lătrăm…

Îl străbătu un frison. Îi apăru în minte o imagine, o fotografie mare într-o ramă de lemn; delegaţii la primul congres al Partidului. Şedeau la o masă lungă de lemn, unii cu coatele proptite pe ea, alţii cu mâinile pe genunchi; chipuri bărboase de oameni cinstiţi, cu privirea aţintită spre obiectivul fotografului. Deasupra fiecărui cap era un mic rotocol având un număr ce corespundea cu un nume tipărit dedesubt. Toţi erau foarte gravi, doar bătrânul care prezida avea, în ochii săi înguşti de tătar, o privire şireată şi amuzată. Rubaşov şedea al doilea în dreapta lui, cu pince-nez-ul pe nas. Numărul 1 şedea undeva pe la capătul mai îndepărtat al mesei, masiv şi greoi. Pregăteau cea mai măreaţă revoluţie din istoria omenirii, şi ei păreau a fi la întrunirea unui conciliu orăşenesc de provincie. Pe vremea aceea erau o mână de oameni dintr-o specie cu totul nouă: filosofii militanţi. Închisorile din oraşele Europei erau pentru ei

ca hotelurile pentru comis-voiajori, la fel de familiare. Visau puterea având ca scop abolirea puterii; visau să guverneze asupra oamenilor ca să-i dezbare de obiceiul de a fi guvernaţi. Toate gândurile lor se prefăcuseră în fapte şi toate visele li se împliniseră. Unde erau toţi acum? Creierele lor, care schimbaseră faţa lumii, primiseră fiecare o încărcătură de plumb. Unii în frunte, alţii în ceafă. Doar doi, trei din ei mai rămăseseră, răspândiţi prin lume, sfârşiţi. Şi el însuşi; şi Numărul 1.

Îngheţase şi tânjea după o ţigară. Se văzu din nou în vechiul port belgian, escortat de Micul Loewy cel vesel, care era niţel cocoşat şi fuma pipă marinărească. Simţi din nou mirosul portului, un amestec de alge putrezite şi păcură; auzi orologiul muzical din turnul vechiului sediu al breslelor şi văzu străzile înguste cu bovindouri ieşite în afară, pe gratiile cărora prostituatele îşi atârnau rufele în timpul zilei. Era la doi ani după afacerea cu Richard. Nu reuşiseră să aducă nuci o dovadă împotriva lui. Tăcuse când îl bătuseră, tăcuse când îl loviseră în cap până-i săriseră dinţii din gură, afectându-i auzul şi spărgându-i ochelarii. Tăcuse şi continuase să nege tot şi să mintă calm şi circumspect. Mărşăluise în sus şi-n jos prin celulă, se târâse pe lespezile întunecatei carcere, îi fusese frică şi continuase să-şi elaboreze apărarea; şi când apa rece îl trezise din starea de inconştienţă, bâjbâise după o ţigară şi continuase să mintă. Pe vremea aceea nu-l surprindea ura celor care-l torturau şi nu se-ntreba de ce îl detestau atât. Întreaga maşinărie legislativă a dictaturii şi-a mişcat rotiţele cu zimţi, dar n-a putut dovedi nimic împotriva lui. După eliberare, a fost dus cu avionul în ţara lui – patria Revoluţiei. Au avut loc recepţii, triumfătoare manifestaţii de masă şi parăzi militare. Însuşi Numărul 1 apăruse cu el în public de mai multe ori.

Nu fusese de ani de zile în ţara lui natală şi descoperi că multe se schimbaseră. Jumătate din bărboşii din fotografie nu mai existau. Nu era îngăduit să li se pomenească numele, amintirea lor era invocată numai cu blesteme – cu excepţia bătrânului cu ochi înguşti de tătar, căpetenia de odinioară, care murise la timp. Era venerat ca Dumnezeu Tatăl şi Numărul 1 ca Fiul Său; dar se şuşotea peste tot că falsificase testamentul bătrânului ca să fie el moştenitorul. Bărboşii din fotografie, câţi, mai rămăseseră, deveniseră de nerecunoscut. Erau bine

bărbieriţi, istoviţi şi deziluzionaţi, plini de o melancolie cinică. Din când în când, Numărul 1 mai înhăţa o nouă victimă dintre ei. Atunci toţi se băteau cu pumnul în piept şi se căiau în cor de păcatele lor. După două săptămâni, când umbla încă în cârje, Rubaşov ceruse o nouă misiune în străinătate. „Păreţi cam grăbit”, spuse Numărul 1, privindu-l de după nori de fum. Deşi fuseseră împreună vreme de douăzeci de ani în conducerea Partidului, îşi vorbeau tot politicos. Deasupra capului Numărului 1 atârna portretul Bătrânului; lângă el fusese înainte fotografia cu capetele numerotate, dar acum dispăruse. Întrevederea a fost scurtă, durase doar câteva minute, dar la plecare, Numărul 1 îi strânsese mâna cu o intensitate deosebită. Rubaşov chibzuise după aceea mult timp asupra semnificaţiei acestei strângeri de mână; ca şi asupra privirii ironice, care părea în chip ciudat să ştie multe, pe care i-o adresase Numărul 1 din spatele norilor săi de fum. Apoi Rubaşov ieşise din cameră bocănind pe cârjele sale; Numărul 1 nu-l condusese până la uşă. A doua zi pleca în Belgia.

Pe vapor îşi reveni puţin şi se gândi mai bine la sarcina lui. Micul Loewy, cel cu pipa marinărească, veni să-l întâmpine la sosire. El era liderul local al organizaţiei de partid a docherilor. Rubaşov îl plăcu numaidecât. Îl conduse pe Rubaşov printre docuri şi prin străzile întortocheate ale portului, atât de mândru de parcă el însuşi le construise. Avea cunoştinţe în toate cârciumile: docheri, marinari şi prostituate; peste tot i se oferea de băut şi răspundea la saluturi ridicându-şi pipa la ureche. Până şi agentul de circulaţie din piaţă îi făcu cu ochiul când trecură pe lângă el, iar camarazii mateloţi de pe navele străine, care nu se puteau face înţeleşi, îl băteau prietenește pe umărul deformat. Rubaşov vedea toate acestea cu o uşoară uimire. Nu, Micul Loewy nu era odios şi detestabil. Secţiunea docherilor din acest oraş era una dintre cele mai bine organizate secţiuni ale Partidului din întreaga lume.

Seara, Rubaşov, Micul Loewy şi câţiva alţii se duseră la o cârciumă din port. Printre ei se afla şi un anume Paul, secretarul organizatoric al secţiunii. Era un fost luptător, chel, cu urme de vărsat pe faţă, cu urechi mari, clăpăuge. Purta un tricou negru de marinar pe sub haină şi un melon negru pe cap. Avea darul de a-şi mişca urechile, ridicându-şi melonul şi lăsându-l să cadă la loc. Împreună cu el mai era un anume Bill, un fost matelot

care scrisese un roman despre viaţa marinarilor, fusese celebru timp de un an şi apoi dat uitării; acum scria articole pentru ziarele Partidului. Ceilalţi erau docheri, bărbaţi solizi şi băutori de nădejde. Intrau mereu alţi bărbaţi, se aşezau sau stăteau în picioare la masă, plăteau un rând de băuturi şi ieşeau iar. Patronul cel gras al cârciumii se aşeza la masa lor ori de câte ori avea o clipă liberă. Ştia să cânte la muzicuţă. Foarte mulţi erau beţi.

Rubaşov fusese prezentat de către Micul Loewy drept un tovarăş de Acolo", fără vreun alt comentariu. Micul Loewy era singurul care-i cunoştea identitatea. Oamenii de la masă, înţelegând că Rubaşov ori n-avea chef de vorbă, ori avea motivele lui să nu aibă, nu-i puseră multe întrebări; şi cele pe care le puseră se refereau la condiţiile materiale ale vieţii „de Acolo", salarii, problema pământului, dezvoltarea industriei. Tot ce spuneau dezvăluia cunoştinţe surprinzătoare despre detalii tehnice, îmbinate cu o necunoaştere la fel de surprinzătoare a situaţiei generale şi a atmosferei politice „de Acolo". Se interesaseră despre dezvoltarea producţiei în industria metalelor uşoare, ca nişte copii care întreabă care sunt dimensiunile exacte ale strugurilor din Canaan. Un docher bătrân, care stătuse un timp la bar fără să comande nimic până ce Micul Loewy îl chemă să bea ceva, îi spuse lui Rubaşov după ce dădu mâna cu el:

— Semănaţi grozav cu bătrânul Rubaşov.

— Mi s-a spus deseori asta, spuse Rubaşov.

— Bătrânul Rubaşov – ăsta da om! spuse bătrânul, golindu-şi paharul.

Nu trecuse o lună de când Rubaşov fusese eliberat şi nu trecuseră şase săptămâni de când aflase că va rămâne în viaţă. Patronul cel gras cânta la muzicuţă. Rubaşov îşi aprinse o ţigară şi comandă de băut pentru toată lumea. Băură în sănătatea lui şi în sănătatea oamenilor „de Acolo", iar secretarul Paul îşi ridică şi îşi coborî melonul cu urechile.

Mai târziu, Rubaşov şi Micul Loewy mai stătură câtva timp împreună într-un bistrou. Patronul trăsese jaluzelele, ridicase scaunele pe mese şi dormea sprijinit de tejghea, în timp ce Micul Loewy îi spunea lui Rubaşov povestea vieţii lui. Rubaşov nu i-o ceruse şi prevăzu numaidecât nişte complicaţii pentru a doua zi: n-avea ce face dacă toţi tovarăşii simţeau imboldul de

a-şi povesti vieţile. Voise într-adevăr să plece, dar se simţi deodată foarte obosit – la urma urmelor, îşi supraestimase forţele; aşa că rămase să-l asculte.

Se dovedi că Micul Loewy nu era originar din ţara respectivă, deşi vorbea ca un băştinaş şi cunoştea pe toată lumea din jur. De fapt era născut într-un oraş din sudul Germaniei, învăţase dulgheria, cântase la chitară şi ţinuse conferinţe despre darwinism cu prilejul excursiilor duminicale făcute de clubul tineretului revoluţionar. În cursul frământatelor luni dinaintea venirii la putere a dictaturii, când Partidul avea nevoie stringentă de arme, în acel oraş s-a pus la cale o cacealma îndrăzneaţă: într-o duminică după-amiază, cincizeci de puşti, douăzeci de revolvere şi două mitraliere uşoare, cu muniţii, au fost transportate într-un camion de mutat mobilier, de la postul de poliţie până în cartierul cel mai aglomerat al oraşului. Oamenii din camion arătaseră un fel de ordin scris, plin de ştampile oficiale şi erau însoţiţi de doi falşi poliţişti în uniforme autentice. Armele au fost găsite mai târziu într-un alt oraş, în timpul unei percheziţii, în garajul unui membru de Partid. Afacerea n-a fost niciodată pe deplin clarificată şi, a doua zi după cele întâmplate, Micul Loewy a dispărut din oraş. Partidul îi promisese un paşaport şi acte de identitate, dar aranjamentul căzuse. Mai exact, mesagerul din sferele superioare ale Partidului, care urma să-i aducă un paşaport şi bani pentru călătorie, n-a apărut la locul de întâlnire fixat dinainte.

— Aşa se întâmplă întotdeauna la noi, adăugă cu un aer de filosof Micul Loewy. Rubaşov tăcea.

În ciuda acestor fapte, Micul Loewy reuşise să fugă şi până la urmă să treacă graniţa. Deoarece se emisese un mandat de arestare pe numele lui şi fotografia lui cu umărul deformat era afişată în toate posturile de poliţie, a trebuit să hoinărească mai multe luni prin ţară. Când plecase de acasă să-l întâlnească pe tovarăşul „de sus” avea în buzunar bani cât să-i ajungă exact pentru trei zile.

— Înainte crezusem că numai în cărţi mestecă oamenii coajă de copac, remarcă el. Cei mai gustoşi sunt platanii tineri.

Amintirea aceasta îl făcu să se ridice ca să aducă nişte cârnaţi de pe tejghea. Rubaşov îşi aminti de supa din închisoare şi de grevele foamei şi mâncă împreună cu el.

În cele din urmă, Micul Loewy trecu graniţa franceză. Neavând

paşaport, a fost arestat după câteva zile, i s-a spus s-o şteargă în altă ţară şi i s-a dat drumul.

— Puteau la fel de bine să-mi spună să mă urc până la lună, remarcă el. Apelă la Partid să-l ajute; dar în ţara aceea Partidul nu-l cunoştea şi i-au spus că mai întâi vor trebui să facă cercetări în ţara lui natală. A continuat să hoinărească; după câteva zile a fost din nou arestat şi condamnat la trei luni închisoare. Şi-a ispăşit pedeapsa şi i-a ţinut tovarăşului său de celulă, un vagabond, un şir de conferinţe despre rezoluţiile ultimului congres al Partidului. Drept mulţumire, acesta din urmă l-a iniţiat în taina de a-şi câştiga existenţa prinzând pisici şi vânzându-le blana. După ce au trecut trei luni, a fost dus noaptea într-o pădure de la graniţa belgiană. Jandarmii i-au dat pâine, brânză şi un pachet de ţigări franţuzeşti.

— Mergi drept înainte, i-au spus. Într-o jumătate de ceas vei fi în Belgia. Dacă te mai prindem vreodată pe-aici, îţi spargem capul.

Timp de câteva săptămâni, Micul Loewy a umblat razna prin Belgia. A apelat din nou la Partid după ajutor, dar a primit acelaşi răspuns ca în Franţa. Întrucât se săturase de platani, a încercat negoţul cu pisici. Era destul de uşor să prinzi pisici şi dacă pisica era tânără şi n-avea râie, puteai căpăta pe o blană echivalentul unei jumătăţi de pâine şi al unui pachet de tutun de pipă. Între captură şi vânzare, se efectua însă o operaţiune destul de neplăcută. Cel mai repede mergea dacă prindeai urechile pisicii cu o mână, coada cu cealaltă şi-i frângeai spinarea pe genunchi. La primele încercări îţi venea să verşi; mai târziu te obişnuiai. Din nefericire, Micul Loewy a fost iarăşi arestat după câteva săptămâni, căci şi în Belgia trebuia să ai acte de identitate. Au urmat, în ordine, expulzarea, eliberarea, a doua arestare, închisoarea. Apoi, într-o noapte, doi jandarmi belgieni l-au dus într-o pădure la graniţa franceză. I-au dat pâine, brânză şi un pachet de ţigări belgiene.

— Mergi drept înainte, au spus ei. Într-o jumătate de ceas o să fii în Franţa. Dacă te mai prindem pe aici, îţi spargem capul.

În cursul anului următor, Micul Loewy a fost trecut încoace şi-ncolo peste graniţă de trei ori, cu complicitatea autorităţilor franceze sau belgiene, după cum era cazul. Deduse că jocul ăsta se desfăşurase ani de-a rândul cu mai multe sute de oameni ca el. Apelă iarăşi şi iarăşi la Partid pentru ajutor, căci grija lui cea

mai mare era să nu piardă legătura cu mişcarea. „Organizaţia d-voastră nu ne-a comunicat sosirea d-voastră”, i-a spus Partidul. „Trebuie să aşteptăm răspunsul la ancheta noastră. Dacă sunteţi membru al Partidului, respectaţi disciplina de Partid”. Între timp, Micul Loewy îşi continua negoţul cu pisici şi se lăsa azvârlit încoace şi-ncolo peste graniţă. Afară de asta, în ţara lui se instală dictatura. Mai trecu un an şi Micul Loewy, simţindu-se ceva mai rău din cauza călătoriilor, începu să scuipe sânge şi să viseze pisici. Suferea de obsesia că totul miroase a pisici: mâncarea, pipa lui şi chiar bătrânele prostituate cumsecade care îl adăposteau uneori. „Tot n-am primit un răspuns la ancheta noastră”, spunea Partidul. După încă un an, ieşi la iveală că toţi acei tovarăşi care ar fi putut da informaţiile solicitate despre trecutul Micului Loewy ori fuseseră ucişi, ori erau închişi, ori dispăruseră. „Ne e teamă că nu putem face nimic pentru d-voastră”, spuse Partidul. „Nu trebuia să fi venit fără o confirmare oficială. Poate că aţi plecat chiar fără permisiunea Partidului. De unde să ştim? O mulţime de spioni şi de provocatori încearcă să se furişeze în rândurile noastre. Partidul trebuie să fie vigilent”.

— Pentru ce-mi spui toate astea? întrebă Rubaşov. Îşi dorea să fi plecat mai înainte.

Micul Loewy îşi aduse bere de la robinet şi salută cu pipa.

— Pentru că este instructiv, spuse el. Pentru că este un exemplu tipic. V-aş putea da alte sute de exemple. Ani la rând au fost doborâţi în felul acesta cei mai buni dintre noi. Partidul se fosilizează din ce în ce mai mult. Partidul are gută şi varice în toate membrele sale. Aşa nu se poate face o revoluţie.

Ţi-aş putea spune mai multe despre asta, se gândi Rubaşov, dar nu spuse nimic.

Cu toate acestea, povestea Micului Loewy avu un sfârşit neaşteptat de fericit. În timp ce îşi ispăşea una din nenumăratele sale condamnări, i-a fost repartizat ca tovarăş de celulă Paul, fostul luptător. Paul era pe atunci docher; se afla în puşcărie pentru că în timpul unei mişcări greviste îşi amintise de trecutul lui profesional şi îi aplicase unui poliţist priza cunoscută sub numele de „dublu Nelson”. Pentru efectuarea acestei figuri trebuia să-ţi treci braţele pe sub subţioarele adversarului, pe la spate, încleştându-ţi mâinile pe ceafa lui, apoi să-i apeşi capul în jos până ce vertebra cervicală începea să trosnească. Cu

această manevră obţinuse întotdeauna aplauze furtunoase în ring, dar spre regretul lui aflase că dublul Nelson nu se practică în lupta de clasă. Micul Loewy şi fostul luptător, Paul, se împrieteniră. Se dovedi că Paul era secretarul administrativ al organizaţiei de partid a docherilor; după ce au ieşit, Paul i-a făcut lui Loewy rost de acte şi de un loc de muncă, şi a obţinut reprimirea lui în Partid. Aşa că Micul Loewy putea iarăşi să ţină docherilor conferinţe despre darwinism şi despre ultimul congres al Partidului, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Era fericit şi uită de pisici şi de supărarea pe birocraţii Partidului. După o jumătate de an, deveni secretarul politic al organizaţiei locale. Totul e bine când se termină cu bine.

Şi Rubaşov îşi dorea din toată inima, aşa bătrân şi obosit cum se simţea, ca totul să se termine cu bine. Dar ştia cu ce sarcină fusese trimis aici şi singura virtute revoluţionară pe care nu şi-o însuşise era virtutea autoamăgirii. Îl privi liniştit pe Micul Loewy prin ochelari. Şi în timp ce Micul Loewy, care nu-i înţelegea privirea, începu să se simtă uşor stânjenit şi salută zâmbitor cu pipa, Rubaşov se gândea la pisici. Observă îngrozit că nervii i-o iau razna şi că băuse poate prea mult, căci nu putea scăpa de obsesia că trebuie să-l ia pe Micul Loewy de urechi şi de picioare şi să-l frângă pe genunchi, cu umărul lui deformat cu tot. Se simţea rău şi se ridică să plece. Micul Loewy îl conduse până acasă; bănuind că Rubaşov făcuse o criză de deprimare, păstră o tăcere respectuoasă. O săptămână mai târziu, Micul Loewy se spânzură.

Între seara aceea şi moartea Micului Loewy avuseseră loc mai multe întruniri lipsite de dramatism ale celulei de Partid. Faptele au fost simple.

Cu doi ani în urmă, Partidul mobilizase muncitorii din toată lumea să lupte prin boicot economic şi politic împotriva dictaturii recent instaurate în inima Europei. Nu trebuia cumpărată nici un fel de marfă din ţara inamicului, nu trebuia lăsat să treacă nici un transport pentru uriaşa sa industrie de armament. Secţiunile Partidului executau cu entuziasm aceste ordine. Docherii din micul port refuzau să încarce sau să descarce cargouri venind din acea ţară sau destinate ei. Li s-au alăturat şi alte sindicate. Era o grevă greu de susţinut; conflictele cu poliţia se soldau cu

morţi şi răniţi. Rezultatul final al luptei era încă nesigur, când intră în port o mică flotă de cinci cargouri negre, demodate şi stranii. Fiecare din ele avea scris la pupa numele unui mare conducător al Revoluţiei, în ciudatul alfabet folosit „Acolo”, iar la prora flutura steagul Revoluţiei. Greviştii le salutară cu entuziasm. Începură numaidecât să descarce încărcătura. După câteva ceasuri, ieşi la iveală că acel transport consta din anumite minereuri rare destinate industriei de război a ţării boicotate.

Organizaţia de Partid a docherilor convocă imediat o şedinţă de comitet, la care oamenii ajunseră să se încaiere. Disputa se răspândi în mişcarea din toată ţara. Presa reacţionară exploată evenimentul spre a-i batjocori. Poliţia îşi încetă tentativele de a sparge greva, îşi declară neutralitatea şi-i lăsă pe muncitorii din port să decidă singuri dacă vor descărca sau nu încărcătura ciudatei flotile negre. Conducerea Partidului ceru încetarea grevei şi dădu ordine să se descarce marfa. Dădură explicaţii plauzibile şi argumente abile pentru atitudinea adoptată de Patria Revoluţiei, dar puţini au putut fi convinşi. Organizaţia se destrămă; majoritatea vechilor membri plecară. Luni de-a rândul, Partidul duse o existenţă anemică; dar, treptat, pe măsură ce dezastrul industrial al ţării creştea, el îşi recâştigă forţa şi popularitatea.

Trecură doi ani. O altă dictatură flămândă din sudul Europei începu un război de jaf şi cucerire în Africa. Partidul chemă din nou la boicot. Primi un răspuns şi mai entuziast decât în ocazia anterioară. Căci de data asta chiar guvernele din aproape toate ţările lumii hotărâseră să taie aprovizionarea cu materii prime a agresorului.

Fără materii prime şi mai ales fără petrol, agresorul era pierdut. Aceasta era starea de lucruri, când mica şi ciudata flotilă neagră porni din nou la drum. Cel mai mare vas purta numele unui om care îşi ridicase glasul împotriva războiului şi fusese ucis; pe catargele lor flutura steagul Revoluţiei şi în calele lor transportau petrolul agresorului. Mai aveau numai o zi de navigat până în acest port, şi Micul Loewy împreună cu prietenii lui nu ştiau încă nimic despre sosirea lor. Rubaşov avea misiunea de a-i pregăti pentru ea.

În prima zi nu spusese nimic – tatonase doar terenul. În dimineaţa celei de a doua zile începu discuţia în sala de şedinţe

a Partidului.

Era o încăpere mare, goală, neîngrijită şi mobilată cu acea lipsă de atenţie care făcea ca birourile Partidului din toate oraşele să semene perfect. Era în parte un efect al sărăciei, dar mai ales al unei tradiţii deprimante şi ascetice. Pereţii erau acoperiţi cu vechi afişe electorale, lozinci politice şi note dactilografiate. Într-un colţ se afla o maşină de copiat, veche şi prăfuită. Într-un alt colţ zăcea o grămadă de haine vechi destinate familiilor de grevişti; lângă ele, teancuri de manifeste şi broşuri îngălbenite. Două planşete paralele, aşezate pe doi căpriori, alcătuiau o masă lungă. Geamurile erau mânjite cu vopsea ca într-o clădire neterminată. Un bec simplu atârna de un fir deasupra mesei şi lângă el o fâșie de hârtie de prins muşte. În jurul mesei şedeau aduşi de spate Micul Loewy, Paul, fostul luptător, Bill, scriitorul, şi încă alţi trei.

Rubaşov vorbi câtva timp. Mediul îi era familiar; tradiţionala sa urâţenie îl făcea să se simtă ca acasă. În acest mediu, era, din nou, pe deplin convins de necesitatea şi utilitatea misiunii lui şi nu putea înţelege de ce avusese acea senzaţie de nelinişte cu o seară înainte, în cârciuma aceea zgomotoasă. Explică obiectiv şi nu fără o oarecare căldură adevărata stare de lucruri, fără a pomeni încă motivul real al venirii sale. Boicotul mondial împotriva agresorului eşuase din cauza ipocriziei şi lăcomiei guvernelor europene. Unele mai păstrau încă aparenţa menţinerii boicotului, altele nici măcar asta. Agresorul avea nevoie de petrol. Patria Revoluţiei acoperise în trecut o parte considerabilă a acestui necesar. Dacă oprea acum – livrarea, alte ţări s-ar repez lacome să-i ia locul; nu-şi doreau, de fapt, altceva decât să alunge Patria Revoluţiei de pe pieţele mondiale. Asemenea gesturi romantice n-ar face decât să împiedice dezvoltarea industriei de Acolo şi, odată cu ea, mişcarea revoluţionară din întreaga lume. Deci concluzia era limpede.

Paul şi cei trei docheri dădură aprobator din cap. Gândeau încet; tot ce le povestea tovarăşul de Acolo suna foarte convingător; pentru ei era doar o prelegere teoretică, fără vreo consecinţă imediată. Nu înţelegeau unde bătea de fapt; nici unul nu se gândea la flotila neagră, care se apropia de portul lor. Doar Micul Loewy şi scriitorul cu faţa strâmbă schimbară scurt o privire. Rubaşov o observă. Încheie ceva mai sec, fără căldură în

glas:

— De fapt, atât am avut să vă spun referitor la principiu. Sunteţi chemaţi să executaţi hotărârile Comitetului Central şi să explicaţi toate detaliile problemei tovarăşilor mai puţin pregătiţi politic, dacă unii au îndoieli. Pentru moment nu mai am nimic de spus.

Timp de un minut a fost tăcere. Rubaşov şi-a scos pince-nez-ul şi şi-a aprins o ţigară. Micul Loewy spuse cu un ton degajat:

— Mulţumim vorbitorului. Doreşte cineva să pună întrebări?

N-a dorit nimeni. După un timp, unul din cei trei docheri a spus stânjenit:

— Nu prea e nimic de spus. Tovarăşii de Acolo ştiu ei probabil ce fac. Noi trebuie, desigur, să continuăm să lucrăm pentru boicot. Puteţi avea încredere în noi. Prin portul nostru nu va pătrunde nimic pentru porcii ăia.

Cei doi colegi ai lui confirmară din cap. Paul, luptătorul, sublinie:

— Nu pe aici. Se strâmbă fioros şi mişcă glumeţ din urechi.

Rubaşov crezu pentru o clipă că era confruntat cu o facţiune opoziţionistă; abia treptat îşi dădu seama că, de fapt, ceilalţi nu pricepuseră despre ce era vorba. Se uită la Micul Loewy în speranţa că va clarifica el neînţelegerea.

Dar Micul Loewy ţinea ochii plecaţi şi tăcea. Deodată scriitorul spuse cu o zvâcnire nervoasă:

— Nu puteaţi s-alegeţi de data asta un alt port pentru micile voastre tranzacţii? De ce trebuie să fim mereu noi?

Docherii îl priviră miraţi; nu înţelegeau ce voia să spună prin „tranzacţii”; ideea micii flotile negre care se apropia de coasta lor prin ceaţă şi fum era mai departe ca oricând de gândurile lor. Dar Rubaşov se aşteptase la această întrebare:

— Este preferabil, atât din punct de vedere politic cât şi geografic, spuse el. De aici marfa va fi transportată pe uscat. N-avem desigur niciun motiv de a tăinui ceva: totuşi, este mai prudent să evităm un scandal pe care l-ar putea exploata presa reacţionară.

Scriitorul schimbă din nou o privire cu Micul Loewy. Docherii se uitară la Rubaşov fără să înţeleagă; se vedea cum li se strecoară încet ideea în cap. Deodată, Paul spuse cu un glas schimbat, răguşit:

— La ce vă referiţi, de fapt?

Se uitară toţi la el. Avea ceafa roşie şi îl privea pe Rubaşov cu ochii bulbucaţi. Micul Loewy spuse în silă:

— Abia acum ai înţeles?

Rubaşov se uită de la unul la altul şi spuse calm:

— Am omis să vă spun detaliile. Cele cinci cargouri ale Comisariatului pentru Comerţ Exterior sunt aşteptate să sosească mâine dimineaţă, dacă vremea o permite.

Chiar şi acum dură câteva minute până ce înţeleseră toţi. Nimeni nu scoase un cuvânt. Toţi se uitau la Rubaşov. Apoi Paul se ridică încet, dădu cu şapca de pământ şi părăsi încăperea. Doi din colegii lui întoarseră capul după el. Nimeni nu vorbi. Apoi Micul Loewy îşi drese glasul şi spuse:

— Tovarăşul vorbitor ne-a explicat adineauri raţiunile acestei afaceri: dacă nu livrează ei marfa, o vor face alţii. Cine mai doreşte să vorbească?

Docherul care mai vorbise deja îşi schimbă poziţia pe scaun şi spuse:

— Cunoaştem cântecul ăsta. Printre grevişti sunt întotdeauna oameni care spun: dacă nu muncesc eu, o să muncească altcineva în locul meu. Am auzit destul asta. Aşa vorbesc spărgătorii de grevă.

Din nou se lăsă tăcerea. De afară se auzi uşa din faţă trântită de Paul. Apoi Rubaşov spuse:

— Tovarăşi, interesele dezvoltării noastre industriale Acolo au prioritate. Cu sentimentalismul n-o scoatem la capăt. Mai gândiţi-vă la asta.

Docherul îşi împinse bărbia în faţă şi spuse:

— Ne-am gândit deja foarte bine. Ne-am săturat s-auzim asta. Voi, cei de Acolo, trebuie să daţi exemplul. Întreaga lume aşteaptă asta de la voi. Vorbiţi de solidaritate şi de sacrificiu şi de disciplină, şi în acelaşi timp vă folosiţi pentru contrabandă curată!

La aceste cuvinte, Micul Loewy ridică brusc capul; era palid; îl salută pe Rubaşov cu pipa şi spuse încet şi foarte repede:

— Ceea ce spune tovarăşul este şi opinia mea. Mai are cineva ceva de spus? Şedinţa s-a încheiat.

Rubaşov ieşi din sală, sprijinindu-se în cârje. Evenimentele îşi urmară cursul prestabilit şi inevitabil. În timp ce mica şi demodată flotilă intra în port, Rubaşov făcu un schimb de telegrame cu autorităţile competente de Acolo. Trei zile mai

târziu, liderii organizaţiei docherilor erau expulzaţi din Partid, iar Micul Loewy era demascat ca agent provocator în organul oficial al Partidului. Peste alte trei zile, Micul Loewy se spânzură.

13

Noaptea era şi mai rău. Rubaşov nu putu dormi până în zori. Frisoanele îl scuturau la intervale regulate; dintele îi pulsa. Avea senzaţia că toţi centrii asociativi din creier îi erau sensibilizaţi şi inflamaţi; şi totuşi simţea dureroasa nevoie de a evoca imagini şi glasuri. Se gândi la tânărul Richard în costumul negru de duminică, cu ochii congestionaţi. „Dar nu se poate să mă azvârliţi la lupi, tovarăşe…” Se gândi la micul şi diformul Loewy: „Cine mai doreşte să vorbească?” Erau atâţia care doreau să vorbească. Căci mişcarea era lipsită de scrupule: ea se-ndrepta netulburată spre ţintă, depunând cadavrele înecaţilor în coturile de pe cursul ei. Cursul ei avea multe meandre şi coturi: asta era legea existenței sale. Şi cine nu putea urma cursul ei întortocheat era lăsat pe mal de ape, căci aceasta era legea ei. Motivaţiile individului nu contau pentru ei. Conştiinţa lui nu conta pentru ea, şi nici nu-i păsa de ce se petrecea în mintea şi în sufletul lui. Partidul recunoştea o singură crimă: abaterea de la cursul stabilit; şi o singură pedeapsă: moartea. Moartea nu era o taină în cadrul mişcării; ea nu avea nimic solemn – era soluţia logică faţă de divergenţele politice.

Rubaşov adormi epuizat pe patul său de cazarmă, cu puţin timp înainte de ivirea zorilor. Fu trezit din nou de sunetul goarnei care anunţa o nouă zi; curând după aceea, era dus de bătrânul paznic şi de doi gardieni în uniformă, spre a fi consultat de doctor.

Rubaşov sperase să fie în stare să descifreze cartonaşele cu nume de pe uşile celulelor lui Buză-de-Iepure şi a lui 402, dar fu dus în direcţie opusă. Celula din dreapta lui era neocupată. Era una din ultimele celule din acel capăt al coridorului; aripa celulelor de izolare era blocată de o uşă grea, masivă, pe care bătrânul o deschise după multă bâjbâială. Acum treceau printr-o galerie lungă. Rubaşov şi bătrânul paznic în faţă, cei doi bărbaţi în uniformă, în spate. Aici, toate cartonaşele de pe uşile celulelor aveau pe ele mai multe nume; auziră vorbă, râsete şi chiar cântece răsunând din celule; Rubaşov îşi dădu seama numaidecât că se aflau în secţia infractorilor de drept comun.

Trecură de frizerie, unde uşa stătea deschisă; tocmai era bărbierit un deţinut cu faţa ascuţită de pasăre a recidivistului; doi ţărani erau tunşi zero; toţi trei întoarseră curioşi capul când trecură pe lângă ei. Ajunseră la o uşă cu o cruce vopsită pe ea. Paznicul bătu respectuos şi intră împreună cu Rubaşov; cei doi bărbaţi în uniformă rămaseră afară.

Infirmeria era mică şi aerul dinăuntru înăbuşitor; mirosea a acid fenic şi a tutun. O găleată şi două oale erau pline ochi cu tampoane de vată şi bandaje murdare. Doctorul şedea la o masă, cu spatele la ei; citea ziarul, mestecând pâine cu sos. Ziarul stătea pe o grămadă de instrumente, pense şi seringi. După ce paznicul închise uşa, doctorul se întoarse încet. Era chel şi avea un craniu neobişnuit de mic, acoperit cu puf alb, care-i amintea lui Rubaşov de un struţ.

— Zice că-l doare o măsea, spuse bătrânul.

— O măsea? spuse doctorul, ignorându-l pe Rubaşov cu privirea. Deschide gura! Repede!

Rubaşov îl privi prin ochelari.

— Aş vrea să vă atrag atenţia, spuse el calm, că sunt deţinut politic şi am dreptul la un tratament corect.

Doctorul îşi întoarse capul spre paznic:

— Cine e păsăroiul ăsta?

Paznicul îi dădu numele lui Rubaşov. Acesta simţi o clipă ochii rotunzi de struţ pironiţi asupra lui. Apoi doctorul spuse:

— Ai obrazul umflat. Deschide gura.

Pe moment pe Rubaşov nu-l durea dintele. Deschise gura.

— Nu mai ai nicio măsea în partea stângă a maxilarului superior, spuse doctorul tatonând cu degetul în gura lui Rubaşov. Deodată Rubaşov păli şi trebui să se sprijine de perete.

— Ăsta e! spuse doctorul. Rădăcina caninului drept este ruptă şi a rămas în maxilar.

Rubaşov respiră adânc de câteva ori. Durerea îi pulsa din falcă până la ochi şi drept în spatele capului. Simţea fiecare pulsaţie a sângelui separat, la intervale regulate. Doctorul se aşezase din nou şi îşi desfăcuse ziarul.

— Dacă vrei, pot să-ţi scot dintele, spuse el, şi luă o gură de pune muiată în sos. Bineînţeles că aici n-avem anestezice. Operaţia poate să dureze de la o jumătate de oră până la o oră.

Rubaşov auzea vocea doctorului ca prin ceaţă. Se sprijini de

perete şi respiră adânc.

— Vă mulţumesc, spuse el. Nu acum.

Se gândi la Buză-de-Iepure, la „baia de aburi” şi la gestul ridicol de ieri, când îşi stinsese ţigara pe dosul palmei. Lucrurile vor merge prost, se gândi el.

Când se întoarse în celulă, se trânti pe patul de cazarmă şi adormi numaidecât.

La prânz, când sosi supa, n-a mai fost omis; de atunci încolo îşi primi raţia în mod regulat. Durerea de dinţi îl mai lăsă şi se menţinu în limite suportabile. Rubaşov spera că abcesul de la rădăcină se spărsese de la sine

Peste trei zile fu dus pentru prima oară la interogatoriu.

14

Era ora 11 dimineaţa când au venit să-l ia. Rubaşov ghici imediat unde se duceau, după aerul solemn al paznicului. Îl urmă cu acea nonşalanţă senină care-l cuprindea întotdeauna în momente de pericol, ca o neaşteptată binefacere.

Merseră pe acelaşi drum ca în urmă cu trei zile, când fuseseră la doctor. Uşa masivă se deschise şi se închise iarăşi ermetic; ciudat, se gândi Rubaşov, cât de repede te obişnuieşti cu un mediu dur; avea senzaţia că respirase ani de zile aerul acestui coridor, că fusese captată aici atmosfera stătută a tuturor închisorilor pe care le cunoscuse.

Trecură de frizerie şi de uşa doctorului, care era închisă; afară, trei deţinuţi, păziţi de un paznic adormit, îşi aşteptau rândul.

Dincolo de uşa doctorului se afla un teren necunoscut pentru Rubaşov. Trecură de o scară în spirală care cobora spre subsoluri. Ce era acolo, jos – magazii, carcere? Rubaşov încercă să ghicească, cu interesul unui expert. Nu-i plăcea cum arăta scara.

Traversară o curte îngustă, fără ferestre; era un coridor cam întunecat, dar deasupra lui se afla cerul liber. De cealaltă parte a curţii, coridoarele erau mai luminoase; uşile nu mai erau de beton, ci din lemn vopsit, cu clanţe de alamă; funcţionarii aferaţi trecură pe lângă ei; în spatele unei uşi cânta un radio; în spatele alteia se auzea o maşină de scris. Erau în sectorul administrativ.

Se opriră la ultima uşă, la capătul coridorului; paznicul bătu. Înăuntru cineva vorbea la telefon; o voce calmă strigă: „O clipă,

vă rog” şi continuă răbdător să spună „Da” şi „Aşa e” în receptor. Vocea îi era familiară lui Rubaşov, dar nu putea s-o identifice. Era o voce plăcută, masculină, uşor răguşită; o mai auzise cu siguranţă undeva. „Intră”, spuse vocea; paznicul deschise uşa şi o închise imediat în urma lui Rubaşov. Rubaşov văzu un birou; în spatele lui şedea vechiul său prieten din facultate şi fost comandant de batalion, Ivanov; se uită la el zâmbind în timp ce punea la loc receptorul.

— Deci, iată-ne din nou, spuse Ivanov.

Rubaşov stătea încă în picioare la uşă.

— Ce surpriză plăcută, spuse el sec.

— la loc, spuse Ivanov cu un gest politicos.

Se ridicase în picioare, era cu o jumătate de cap mai înalt decât Rubaşov. Se uită la el zâmbitor. Amândoi se aşezară – Ivanov în spatele biroului, Rubaşov în faţa lui. Se fixară câtva timp cu o nedisimulată curiozitate – Ivanov cu surâsul său aproape tandru, Rubaşov precaut, în expectativă. Privirea îi alunecă spre piciorul drept al lui Ivanov sub masă.

— A, nu-i nimic, spuse Ivanov. Protează cu articulaţii mecanice şi îmbrăcată în crom; nu rugineşte; pot să înot, să călătoresc, să conduc maşina şi să dansez. Vrei o ţigară?

Îi întinse lui Rubaşov o cutie de lemn. Rubaşov se uită la ţigări şi se gândi la prima lui vizită la spitalul militar după ce lui Ivanov i se amputase piciorul. Ivanov îl rugase să-i procure veronal şi, într-o discuţie care durase toată după-amiaza, încercase să-i demonstreze că orice om are dreptul să se sinucidă. În cele din urmă, Rubaşov îi ceruse un răgaz să mai reflecteze, şi în aceeaşi noapte fusese transferat într-un alt sector al frontului. Îl revăzu pe Ivanov abia după câţiva ani. Se uită la ţigările din cutia de lemn. Erau făcute de mână, din tutun blond, american.

— Acesta este deocamdată un preludiu neoficial sau au început ostilităţile? întrebă Rubaşov. În acest din urmă caz, nu iau. Cunoşti eticheta.

— Prostii, spuse Ivanov.

— Bine, e o prostie, spuse Rubaşov, şi îşi aprinse o ţigară de la Ivanov. Trase adânc în piept, încercând să nu-şi arate bucuria. Cum mai stai cu reumatismul de la umeri? întrebă el.

— Bine, mulţumesc, spuse Ivanov. Tu cum mai stai cu arsura?

Zâmbi arătând nevinovat spre mâna stângă a lui Rubaşov. Pe dosul palmei, între vinişoarele albăstrii, în locul unde îşi stinsese

ţigara cu trei zile în urmă, era o băşică de mărimea unei monezi. Timp de un minut se uitară amândoi la mâna lui Rubaşov, aşezată în poală. De unde ştie? se gândi Rubaşov. A pus să mă spioneze. Simţea mai degrabă ruşine decât furie; trase adânc ultimul fum din ţigară şi o aruncă.

— În ceea ce mă priveşte, partea neoficială a luat sfârşit, spuse el.

Ivanov făcea rotocoale de fum şi îl observa cu acelaşi zâmbet ironic şi tandru.

— Nu deveni agresiv, spuse el.

— Încearcă să înţelegi, spuse Rubaşov. Eu te-am arestat pe tine sau oamenii tăi m-au arestat pe mine?

— Noi te-am arestat, spuse Ivanov. Îşi stinse ţigara, îşi aprinse alta şi îi întinse cutia lui Rubaşov, care nu se clinti. Să te ia naiba, spuse Ivanov. Îţi aminteşti povestea cu veronalul? Se aplecă în faţă şi suflă fumul de ţigară în faţa lui Rubaşov. Nu vreau să fii împuşcat, spuse el rar. Se lăsă iarăşi pe speteaza scaunului. Să te ia naiba, repetă el, zâmbind din nou.

— Înduioşător din partea ta, spuse Rubaşov. De fapt de ce intenţionaţi să mă împuşcaţi?

Ivanov lăsă să se scurgă câteva secunde. Fuma şi desena cu creionul diverse forme pe sugativă. Părea să caute cuvintele exacte.

— Ascultă, Rubaşov, spuse el în cele din urmă. Aş vrea să-ţi atrag atenţia asupra unui singur punct. Ai spus acum de mai multe ori „voi” – referindu-te la Stat şi la Partid, şi opunându-le lui „eu” – adică Nicolas Salmanovici Rubaşov. Pentru public e nevoie desigur de un proces şi o justificare legală. Pentru noi, sunt de-ajuns cele ce am spus adineauri.

Rubaşov chibzui asupra acestor vorbe; era oarecum deconcertat. Pentru o clipă, Ivanov se simţi ca şi cum lovise parcă un diapazon la care mintea lui reacţiona într-o totală armonie, independent de voinţa lui. Toate idealurile în care crezuse, pentru care luptase şi pe care le propovăduise în ultimii patruzeci de ani, îi năvăliră în minte într-un val irezistibil. Individul nu conta, Partidul era totul; creanga care se rupe de copac trebuie să se usuce… Rubaşov îşi frecă pince-nez-ul de mânecă. Ivanov şedea sprijinit de spătar şi fuma; nu mai zâmbea. Deodată privirea lui Rubaşov se fixă pe un pătrat de pe perete, mai deschis la culoare decât restul tapetului. Îşi dădu

seama numaidecât că acolo stătuse agăţată fotografia cu capetele de bărboşi şi numele numerotate. Ivanov îi urmări privirea fără a-şi schimba expresia feţei.

— Argumentul tău e oarecum anacronic, spuse Rubaşov. După cum ai remarcat foarte corect, am fost întotdeauna obişnuiţi să folosim pluralul „noi”, evitând pe cât posibil persoana întâia singular. Eu am cam pierdut obişnuinţa acestei figuri de stil; tu ai rămas la ea. Dar cine este acest „noi” în numele căruia vorbeşti astăzi? Este nevoie de o redefinire. Asta e problema.

— Asta e întru totul şi părerea mea, spuse Ivanov. Mă bucur că am ajuns atât de repede la miezul chestiunii. Cu alte cuvinte: eşti convins că „noi” – adică Partidul, Statul şi masele din spatele lui – nu mai reprezentăm interesele Revoluţiei?

— Eu aş scoate masele din discuţie, spuse Rubaşov. De când ai acest dispreţ suprem pentru plebe? întrebă Ivanov. Are şi asta vreo legătură cu schimbarea gramaticală, cu trecerea la persoana întâia singular?

Se aplecă peste birou cu o privire batjocoritoare dar indulgentă. Capul lui atingea acum pata deschisă de pe perete şi deodată lui Rubaşov îi veni în minte scena din galeria de tablouri, când capul lui Richard se interpusese între el şi mâinile împreunate din *Pietà*. În aceeaşi clipă un spasm dureros îi pulsă din falcă, în sus, până la frunte şi ureche. Închise o clipă ochii. „Acum plătesc”, se gândi el. O clipă mai târziu nu ştia dacă vorbise sau nu cu glas tare.

— Ce vrei să spui? întrebă vocea lui Ivanov. Răsună aproape de urechea lui, batjocoritoare şi uşor mirată.

Durerea dispăru; un calm liniştitor îi cuprinse mintea.

— Scoate masele din discuţie, repetă el. Nu-nţelegi nimic despre ele. Şi probabil că nici eu nu mai înţeleg. Odinioară, când exista încă marele „noi”, le înţelegeam aşa cum nimeni nu le mai înţelesese. Pătrunsesem în profunzimile lor, lucram cu însăşi materia primă, amorfă, a istoriei…

Luase fără să observe o ţigară din cutia lui Ivanov, care stătea încă deschisă pe masă. Ivanov se aplecă în faţă să i-o aprindă.

— În perioada aceea, continuă Rubaşov, ne numeam Partidul Plebeilor. Ce ştiau ceilalţi despre istorie? Unde trecătoare, mici rotocoale şi valuri ce se sparg. Se mirau de formele schimbătoare ale suprafeţei şi nu le puteau explica. Dar noi am

coborât în adâncuri, în masele anonime, fără formă, care în toate epocile au constituit substanţa istoriei; şi am fost primii care am descoperit legile ei de mişcare. Descoperisem legile inerţiei ei, ale lentei modificări a structurii sale moleculare şi ale erupţiilor sale bruşte. Iată care era măreţia doctrinei noastre. Iacobinii au fost moralişti; noi eram empirici. Noi am săpat în noroiul primordial al istoriei şi am găsit acolo legile ei. Ştiam despre omenire mai mult decât au ştiut vreodată oamenii; de aceea a reuşit revoluţia noastră. Şi acum voi aţi îngropat din nou totul…

Ivanov şedea sprijinit de spătar cu picioarele întinse în faţă, ascultând şi desenând diverse forme pe sugativă.

— Continuă, spuse el. Sunt curios să văd unde baţi.

Rubaşov savura ţigara. Simţea cum îl ameţeşte puţin nicotină după atâta abstinenţă.

— După cum observi, vorbesc ca o moară stricată, spuse el, şi privi în sus zâmbind, spre pata deschisă de pe perete, unde atârnase odată fotografia vechii gărzi. De data aceasta Ivanov nu-i urmări privirea. În fine, spuse Rubaşov, unul în plus nu mai contează. Totul este îngropat: oamenii, înţelepciunea lor şi speranţele lor. Aţi ucis acel „noi”; l-aţi distrus. Pretindeţi într-adevăr că masele vă mai susţin? Alţi uzurpatori din Europa afirmă acelaşi lucru şi sunt la fel de îndreptăţiţi ca şi voi s-o facă…

Mai luă o ţigară, dar de data asta şi-o aprinse singur, întrucât Ivanov nu se urni.

— Iartă-mi vorbele pompoase, continuă el, dar credeţi într-adevăr că poporul vă mai susţine? Vă suportă, mut şi resemnat, aşa cum îi suportă pe alţii în alte ţări, dar în adâncurile sale nu există nici o reacţie. Masele au devenit din nou surde şi mute, marele X tăcut al istoriei, indiferente, ca marea ce poartă pe ea vapoarele. Suprafaţa ei reflectă orice lumină care trece peste ea, dar dedesubt e beznă şi tăcere. Cu mult timp în urmă, noi am tulburat adâncurile, dar asta s-a sfârşit. Cu alte cuvinte – se opri să-şi pună pince-nez-ul – în zilele acelea făceam istorie; acum voi faceţi politică. Asta-i toată deosebirea.

Ivanov se lăsă iarăşi pe spătar şi suflă rotocoale de fum.

— Îmi pare rău, dar nu prea mi-e clară deosebirea, spuse el. Poate vei avea amabilitatea să-mi explici.

— Desigur, spuse Rubaşov. Un matematician a spus odată că

algebra este ştiinţa leneşilor – nu-l rezolvi pe X, ci operezi cu el ca şi cum l-ai cunoaşte. În cazul nostru, X reprezintă masele anonime, poporul. Politica înseamnă să operezi cu acest X fără a-ţi bate capul cu adevărata sa esenţă. A face istorie înseamnă a recunoaşte în X realitatea pentru care stă în ecuaţie.

— Frumos, spuse Ivanov, dar din păcate cam abstract. Să revenim la lucruri mai concrete: vrei să spui deci că „noi" – adică Partidul şi Statul – nu mai reprezentăm interesele Revoluţiei, ale maselor, sau, dacă vrei, progresul umanităţii.

— De data asta ai înţeles, spuse Rubaşov zâmbind. Ivanov nu răspunse zâmbetului lui.

— Când ţi-ai formulat această opinie?

— Treptat, în ultimii ani, spuse Rubaşov.

— Nu-mi poţi spune mai exact? Într-un an? Doi ani? Trei ani?

— E o întrebare prostească, spuse Rubaşov. La ce vârstă ai devenit adult? La şaptesprezece ani? La optsprezece şi jumătate? La nouăsprezece?

— Tu faci pe prostul, nu eu, spuse Ivanov. Fiecare pas al evoluţiei noastre spirituale este rezultatul unor experienţe precise. Dacă vrei să ştii cu adevărat, eu am devenit bărbat la şaptesprezece ani, când am fost trimis în exil pentru prima oară.

— Pe atunci erai un om cu mult bun-simţ, spuse Rubaşov. Las-o baltă. Privi din nou pata deschisă de pe perete şi îşi aruncă ţigara.

— Repet întrebarea, spuse Ivanov şi se aplecă uşor în faţă. De când faci parte din opoziţia organizată?

Sună telefonul. Ivanov ridică receptorul şi spuse „Am treabă" şi-l puse la loc. Se lăsă pe spătarul scaunului, cu picioarele întinse în faţă, aşteptând răspunsul lui Rubaşov.

— Ştii la fel de bine ca mine, spuse Rubaşov, că n-am făcut parte niciodată dintr-o organizaţie de opoziţie.

— Cum doreşti, spuse Ivanov. Mă pui în situaţia jenantă de a fi nevoit să fac pe birocratul. Băgă mâna într-un sertar, de unde scoase un teanc de dosare.

— Să începem cu anul 1933, spuse el răsfirând hârtiile în faţa lui. Instalarea dictaturii şi distrugerea Partidului în toate ţările în care victoria părea iminentă. Eşti trimis acolo clandestin, cu sarcina de a efectua o epurare şi o reorganizare a membrilor…

Rubaşov se lăsase pe spetează şi îşi asculta biografia. Se gândea la Richard şi la amurgul de pe bulevardul din faţa

muzeului, unde oprise taxiul.

— ...Trei luni mai târziu, eşti arestat. Doi ani închisoare. Comportare exemplară, nu se poate deveni nimic împotriva ta. Eliberarea şi întoarcerea triumfală...

Ivanov se opri, îi aruncă o scurtă privire şi continuă:

— La întoarcere ai fost sărbătorit din belşug. Nu ne-am întâlnit atunci; erai probabil prea ocupat... Că tot veni vorba, nu ţi-am luat-o în nume de rău. La urma urmelor, nu puteam avea pretenţia să-ţi vizitezi toţi vechii prieteni. Dar te-am văzut de două ori la mitinguri, sus, pe estradă. Erai încă în cârje şi arătai total epuizat. Logic ar fi fost să te internezi câteva luni într-un sanatoriu şi apoi să iei un post în guvern – după ce fuseseşi plecat patru ani în misiune în străinătate. Dar după două săptămâni cereai deja o altă misiune în străinătate...

Se aplecă brusc în faţă, apropiindu-şi faţa de Rubaşov:

— De ce? întrebă el şi pentru prima oară vocea îi era tăioasă. Poate că nu te simţeai în largul tău aici? În absenţa ta, în ţară avuseseră loc anumite schimbări, pe care era evident că nu le apreciai.

Aşteptă ca Rubaşov să spună ceva; dar Rubaşov şedea liniştit pe scaun, frecându-şi pince-nez-ul de mânecă, şi nu răspundea.

— Era la puţin timp după ce fusese condamnată şi lichidată prima recoltă de opozanţi. Aveai prieteni apropiaţi printre ei. Când s-a aflat în ce hal ajunsese opoziţia, s-a declanşat un val de indignare în toată ţara. N-ai spus nimic. După două săptămâni ai plecat în străinătate, deşi încă nu puteai umbla fără cârje...

Lui Rubaşov i se părea că simte din nou mirosul docurilor din micul port, un amestec de alge şi de păcură; Paul, luptătorul, mişca din urechi; Micul Loewy saluta cu pipa... Se spânzurase de o bârnă în podul casei, care era atât de veche şi de dărăpănată că se zguduia de câte ori trecea un camion; Rubaşov aflase că în dimineaţa când fusese găsit Micul Loewy, cadavrul lui se răsucea încetişor în jurul propriei axe, şi crezuseră la început că încă mai mişcă...

— Misiunea s-a încheiat cu succes, ai fost numit şeful Agenţiei noastre Comerciale în B. Şi de data asta ţi-ai făcut datoria ireproşabil. Noul tratat comercial cu B. este un succes categoric. În aparenţă, comportarea ta rămâne exemplară şi impecabilă. Dar la şase luni după ce ai preluat acest post, doi dintre cei mai

apropiaţi colaboratori ai tăi – unul fiind secretara ta, Arlova – sunt rechemaţi, fiind suspectaţi de a fi conspirat cu opoziţia. Suspiciunea este confirmată de anchetă. Se aşteaptă să-i renegi în mod public. Tu păstrezi tăcerea… După alte şase luni eşti şi tu rechemat. Se fac pregătirile pentru cel de-al doilea proces împotriva opoziţiei. Numele tău se rosteşte de mai multe ori la proces; Arlova se referă la tine pentru a se disculpa. În aceste condiţii, să păstrezi tăcerea înseamnă să te recunoşti vinovat. Ştii asta şi totuşi refuzi să faci o declaraţie publică, până când Partidul îţi trimite un ultimatum. Abia atunci, când ţi-e capul în joc, catadicseşti să dai o declaraţie de loialitate, care automat o lichidează pe Arlova. Cunoşti soarta ei…

Rubaşov tăcea; observă că îl durea iar dintele. Cunoştea soarta ei. Şi a lui Richard. Şi a Micului Loewy. Şi a lui. Privi pata deschisă de pe perete, singura urmă lăsată de oamenii cu capetele numerotate. Cunoştea şi soarta lor. O singură dată pornise şi istoria pe un drum care promitea în sfârşit omenirii un mod demn de viaţă; acum se sfârşise. Şi atunci ce rost mai avea toată discuţia asta, tot ceremonialul ăsta? Dacă ceva din fiinţa umană ar putea supravieţui anihilării, fata aceea, Arlova, exista undeva, în neant şi îl privea fix cu ochii iei buni, de viţică, pe tovarăşul Rubaşov care fusese idolul ei şi o trimisese la moarte… Dintele îl durea tot mai tare…

— Să-ţi citesc declaraţia publică pe care ai făcut-o atunci? întrebă Ivanov.

— Nu, mulţumesc, spuse Rubaşov şi observă că glasul lui suna răguşit.

— După cum îţi aminteşti, expunerea ta – care ar putea fi considerată şi ca o mărturisire – se sfârşea cu o severă condamnare a opoziţiei şi cu o declaraţie de adeziune necondiţionată la politica Partidului şi faţă de persoana Numărului 1.

— Încetează, spuse Rubaşov cu o voce neutră. Ştii cum se obţin asemenea declaraţii. Dacă nu ştii, cu atât mai bine pentru tine. Pentru numele lui Dumnezeu, încetează această comedie!

— Aproape am terminat, spuse Ivanov. Suntem acum la numai doi ani înaintea momentului de faţă. În aceşti doi ani ai fost şeful Trustului de Stat al Aluminiului. Acum un an, cu ocazia celui de-al treilea proces împotriva opoziţiei, acuzatul principal a menţionat de mai multe ori numele tău în contexte oarecum

neclare. Nu se dezvăluie nimic concret, dar suspiciunea sporeşte în rândurile Partidului. Faci o nouă declaraţie publică, în care îţi proclami din nou ataşamentul faţă de politica conducerii şi condamni opoziţia criminală în termeni şi mai severi... Asta a fost acum şase luni. Iar astăzi recunoşti că deja de câţiva ani tu consideri politica conducerii greşită şi dăunătoare...

Se opri şi se lăsă din nou comod pe spătarul scaunului.

— Aşadar, primele tale declaraţii de loialitate, continuă el, erau doar mijloace către un scop precis. Te rog să ţii seama că nu-ţi fac morală. Am crescut amândoi în aceeaşi tradiţie şi avem aceeaşi concepţie asupra acestor chestiuni. Erai convins că politica noastră este greşită şi că a ta este corectă. A spune aceasta deschis în acea perioadă ar fi dus la excluderea ta din Partid, şi mai departe imposibilitatea de a continua să lucrezi pentru ideile tale. A trebuit deci să arunci balastul, ca să poţi sluji unica politică corectă, după părerea ta. Desigur că şi eu aş fi acţionat la fel în locul tău. Până aici totul e-n ordine.

— Şi ce mai urmează? întrebă Rubaşov.

Ivanov îşi recăpătase surâsul binevoitor.

— Uite ce nu-nţeleg eu, spuse el. Acum recunoşti deschis că ani de zile ai avut convingerea că noi distrugem Revoluţia; şi în acelaşi timp negi că ai făcut parte din opoziţie şi că ai complotat împotriva noastră. Chiar ai pretenţia să cred că ai stat să te uiţi la noi cu mâinile încrucişate, în timp ce, conform convingerii tale, noi duceam ţara şi Partidul la pieire?

Rubaşov dădu din umeri.

— Poate că eram prea bătrân şi istovit... Dar crezi ce vrei, spuse el.

Ivanov îşi mai aprinse o ţigară. Vocea lui deveni calmă şi pătrunzătoare:

— Chiar vrei să cred că ai sacrificat-o pe Arlova şi i-ai renegat pe ei – arătă cu bărbia spre pata deschisă de pe perete – numai ca să-ţi salvezi pielea?

Rubaşov tăcea. Trecu o bună bucată de vreme. Ivanov îşi aplecă şi mai mult capul deasupra biroului.

— Nu te înţeleg, spuse el. În urmă cu o jumătate de oră mi-ai ţinut un discurs plin de cele mai vehemente atacuri împotriva politicii noastre, din care orice părticică ar fi fost de-ajuns ca să te înfunde definitiv. Şi acum negi o simplă deducţie logică, şi anume că ai făcut parte dintr-un grup opoziţionist, fapt despre

care deţinem oricum toate dovezile.

— Zău? întrebă Rubaşov. Dacă deţineţi toate dovezile, de ce mai aveţi nevoie de mărturisirea mea? Şi fiindcă veni vorba, dovezi despre ce?

— Printre altele, spuse rar Ivanov, dovezi despre plănuirea unui atentat la viaţa Numărului 1.

Din nou tăcere. Rubaşov îşi puse pince-nez-ul.

— Îngăduie-mi să-ţi pun şi eu o întrebare, spuse el. Chiar crezi nerozia asta sau numai te prefaci?

Lui Ivanov îi apăru iar acel surâs, aproape tandru, în colţurile ochilor.

— Ţi-am spus. Avem dovezi. Ca să fiu mai exact, mărturisiri. Ca să fiu şi mai exact: mărturisirea celui care urma într-adevăr să comită atentatul la instigarea ta.

— Felicitări, spuse Rubaşov. Cum îl cheamă?

Ivanov continuă să zâmbească.

— O întrebare indiscretă.

— Pot să citesc mărturisirea aceasta? Sau să fiu confruntat cu acest om?

Ivanov zâmbi. Îi suflă lui Rubaşov fumul în faţă cu o zeflemea amicală. Lui Rubaşov nu-i făcu plăcere, dar nu-şi clinti capul.

— Ţii minte veronalul? spuse rar Ivanov. Cred că te-am mai întrebat asta. Acum rolurile s-au inversat: astăzi tu eşti cel care e gata să se arunce cu capul înainte în prăpastie. Dar nu cu ajutorul meu. Atunci m-ai convins că sinuciderea e romantism mic-burghez. O să am grijă să nu reuşeşti să comiţi acest act. Atunci vom fi chit.

Rubaşov tăcea. Îşi punea serios problema dacă Ivanov minţea sau era sincer – şi în acelaşi timp simţea o ciudată dorinţă, aproape un impuls fizic, de a atinge cu degetele pata deschisă de pe perete. Nervii, se gândi el. Obsesii. Păşesc numai pe lespezile negre, mormăi fraze de neînţeles, îmi frec pince-nez-ul de mânecă – poftim, iar am început…

— Sunt curios să aflu, spuse el cu glas tare, ce planuri ai pentru salvarea mea. Modul în care m-ai interogat până acum poate să aibă scopul exact opus.

Zâmbetul lui Ivanov era acum larg şi radios.

— Bătrân prost ce eşti, spuse el întinzându-se peste masă şi apucându-l pe Rubaşov de nasturele de la haină. Am fost silit să te las să explodezi o dată, altfel ai fi explodat când nu trebuie.

Nici n-ai observat că nu e de faţă nicio stenodactilografă.

Scoase o ţigară din cutie şi o vârî în gura lui Rubaşov fără să-i dea drumul nasturelui de la haină.

— Te porţi ca un copil. Ca un copil romantic, adăugă el. Acum o să născocim o mică şi frumoasă mărturisire şi cu asta gata pe ziua de azi.

Rubaşov reuşi, în sfârşit, să se elibereze din strânsoarea lui Ivanov. îl privi tăios prin pince-nez.

— Şi ce va conţine mărturisirea asta? întrebă el.

Ivanov îi zâmbea fără încetare.

— În depoziţie va sta scris, spuse el, că recunoşti că din anul cutare faci parte din cutare grup al opoziţiei; dar că negi categoric că ai fi organizat sau plănuit un atentat; că, dimpotrivă, te-ai retras din grup când ai aflat de planurile teroriste criminale ale opoziţiei.

Pentru prima oară în timpul discuţiei lor, zâmbi şi Rubaşov.

— Dacă acesta este obiectul acestei conversaţii, spuse el, o putem încheia imediat.

— Lasă-mă să termin ce aveam de spus, spuse Ivanov fără a manifesta vreo nerăbdare. Ştiam, desigur, că te vei împotrivi. Hai să cântărim mai întâi partea morală sau sentimentală a chestiunii. Nu trădezi pe nimeni prin mărturia ta. Întreaga clică a fost arestată cu mult înaintea ta şi jumătate din ei au şi fost lichidaţi; ştii şi tu asta. De la ceilalţi putem obţine altfel de mărturisiri decât această chestie inofensivă – de fapt, putem obţine orice mărturisire… bănuiesc că mă înţelegi şi că te convinge francheţea mea.

— Cu alte cuvinte nici tu însuţi nu crezi povestea cu complotul împotriva Numărului 1, spuse Rubaşov. Atunci de ce nu mă confrunţi cu acest misterios X, care a făcut această presupusă mărturisire?

— Mai gândeşte-te puţin, spuse Ivanov. Pune-te în locul meu – în fond poziţiile noastre ar putea fi la fel de bine inversate – şi vei găsi singur răspunsul.

Rubaşov chibzui.

— Ai primit indicaţii precise de sus referitor la cazul meu, spuse el.

Ivanov zâmbi.

— Te exprimi prea categoric. De fapt, nu s-a hotărât încă dacă un caz ca al tău aparţine categoriei „A” sau categoriei „P”.

Cunoşti termenii?

Rubaşov afirmă din cap; îi cunoştea.

— Începi să înţelegi, spuse Ivanov. „A” înseamnă: caz administrativ. „P” înseamnă: judecată publică. Marea majoritate a cazurilor politice sunt judecate administrativ – adică cei care nu-şi au locul într-o judecată publică... Dacă nimereşti în categoria „A”, vei fi scos de sub autoritatea mea. Procesul condus de Consiliul Administrativ este secret şi, după cum ştii, destul de sumar. Nu există posibilitatea unor confruntări şi alte asemenea lucruri. Adu-ţi aminte de... Ivanov citi trei, patru nume şi aruncă o privire fugitivă către pata deschisă de pe perete. Când se întoarse din nou spre Rubaşov, acesta observă pentru prima oară că avea o faţă chinuită, o privire fixă, de parcă nu s-ar fi concentrat asupra lui Rubaşov, ci asupra unui punct îndepărtat din spatele lui.

Ivanov repetă încă o dată, mai rar, numele foştilor lor prieteni.

— Îi cunoşteam la fel de bine ca tine, continuă el. Dar trebuie să admiţi că noi suntem la fel de siguri, pe cât eşti tu de convins de contrariul, că tu şi cu ei aţi însemna sfârşitul Revoluţiei. Aceasta este problema esenţială. Metodele decurg prin deducţie logică. Nu ne putem permite să ne pierdem în subtilităţi juridice. Voi v-aţi permis la vremea voastră?

Rubaşov nu spuse nimic.

— Totul depinde, continuă Ivanov, de clasarea ta în categoria „P”; atunci cazul rămâne în mâinile mele. Ştii după ce criterii sunt selectate cazurile prezentate în proces public. Trebuie să dovedesc o anumită bunăvoinţă din partea ta. Pentru asta am nevoie de depoziţia ta cu o mărturisire parţială. Dacă faci pe eroul şi insişti să dai impresia că nu se poate face nimic cu tine, vei fi terminat, în temeiul depoziţiei lui X. Pe de altă parte, dacă faci o mărturisire parţială, există o bază pentru un interogatoriu mai detaliat. Pe această bază, voi putea obţine o confruntare; vom respinge capetele de acuzare cele mai grave şi vom recunoaşte culpabilitatea între anumite limite atent definite. Chiar şi aşa, nu vom putea reduce sentinţa la mai puţin de douăzeci de ani; asta înseamnă, de fapt, doi sau trei ani, apoi o amnistie; şi în cinci ani vei reintra în circuit. Acum fii bun şi chibzuieşte calm înainte de a răspunde.

— Am chibzuit deja, spuse Rubaşov. Resping propunerea ta. Logic, s-ar putea să ai dreptate. Dar m-am săturat de acest gen

de logică. Am obosit şi nu mai vreau să continui acest joc. Fii amabil şi spune să mă ducă înapoi în celulă.

— Cum vrei, spuse Ivanov. Nici nu m-aşteptam să fii de acord pe loc. Acest gen de conversaţie are de obicei un efect întârziat. Ai răgaz două săptămâni. Cere să fii adus din nou la mine după ce ai chibzuit la ce ţi-am spus, sau trimite-mi o declaraţie scrisă. Căci nu mă îndoiesc că o vei trimite.

Rubaşov se ridică în picioare; se ridică şi Ivanov; se înălţă iarăşi cu o jumătate de cap deasupra lui Rubaşov. Apăsă pe o sonerie de lângă biroul lui. În timp ce aşteptau să vină paznicul să-l ia pe Rubaşov, Ivanov spuse:

— În ultimul tău articol de acum câteva luni, ai scris că următorul deceniu va decide soarta lumii în era noastră. Nu vrei să fii de faţă?

Îi zâmbi de sus lui Rubaşov. Se auzeau paşi apropiindu-se pe coridor; se deschise uşa. Doi gardieni intrară şi salutară, Rubaşov păşi între ei, fără un cuvânt; porniră în şir înapoi, spre celula lui. Zgomotele de pe coridoare încetaseră; din câteva celule se auzeau sforăituri în surdină, care sunau ca nişte gemete. În toată clădirea ardea lumina electrică gălbuie, decolorată.

AL DOILEA INTEROGATORIU

1

„Când existenţa Bisericii este ameninţată, ea este eliberată de preceptele moralei. Ţelul fiind unitatea, se sanctifică folosirea oricăror mijloace, chiar şi trădarea, şiretenia, violenţa, simonia, temniţa, moartea. Căci ordinea este spre folosul comunităţii, şi individul trebuie să fie jertfit binelui comun”.

Dietrich von Nieheim, episcop de Verden

De schismate libri III, 1411 d.Hr.

Fragment din jurnalul lui N.S. Rubaşov în a cincea zi de detenţie

...Înainte de a deveni suprem, adevărul suprem este, mai întâi, întotdeauna un neadevăr. Cel ce se dovedeşte a avea dreptate până la urmă pare a se înşela şi a face rău la început.

Dar cine se va dovedi că a avut dreptate? Nu se va şti decât ulterior. Între timp el este sortit să acţioneze pe bază de încredere şi să-şi vândă sufletul diavolului, în speranţa că va fi izbăvit de istorie.

Se spune că Numărul 1 are permanent la căpătâiul patului Principele lui Machiavelli. E şi normal: de atunci încoace nu s-a mai spus nimic cu adevărat important despre regulile eticii politice. Noi am fost primii care am înlocuit etica liberală de „fair play” a secolului al nouăsprezecelea cu etica revoluţionară a secolului douăzeci. Şi am avut dreptate: o revoluţie purtată conform regulilor unui joc de cricket este o absurditate. Politica poate fi un joc relativ cinstit în perioadele de respiro ale istoriei; dar în momentele sale critice, de cotitură, nu este posibilă decât vechea regulă, conform căreia scopul scuză mijloacele. Noi am introdus în acest secol neomachiavelismul; ceilalţi, dictaturile contrarevoluţio-nare, l-au imitat cu stângăcie. Noi am fost – neomachiavelici în numele raţiunii universale – în asta a constat măreţia noastră; ceilalţi, în numele unui

romantism naţional, şi în asta constă anacronismul lor. De aceea, până la urmă noi vom fi izbăviţi de istorie: ei, nu...

Totuşi, pe moment, noi gândim şi acţionăm pe bază de încredere. De vreme ce am aruncat peste bord toate convenţiile şi regulile moralei de tipul jocului de cricket, singurul nostru principiu călăuzitor este cel al logicii consecvente. Ne aflăm sub cumplita constrângere de a ne urma ideile până la capăt şi de a acţiona în conformitate cu ele. Navigăm fără balast; de aceea orice atingere a cârmei este o chestiune de viaţă şi de moarte.

Cu puţin timp în urmă, principalul nostru agronom, B., a fost împuşcat împreună cu treizeci de colaboratori ai săi pentru că a susţinut opinia că îngrăşămintele artificiale cu azot sunt superioare celor cu potasiu. Numărul 1 este cu totul în favoarea potasiului; de aceea, B. împreună cu cei treizeci au trebuit să fie lichidaţi ca sabotori. Într-o agricultură centralizată pe plan naţional, alternativa azot sau potasiu este de o uriaşă importanţă: ea poate decide rezultatul următorului război. Dacă Numărul 1 a avut dreptate, istoria îl va izbăvi şi execuţia celor treizeci şi unu de oameni va fi considerată o simplă bagatelă. Dacă s-a înşelat...

Un singur lucru contează: cine are în mod obiectiv dreptate. Moraliştii jocului de cricket sunt frământaţi de cu totul o altă problemă: dacă în mod subiectiv B. a fost de bună-credinţă când a recomandat azotul. Dacă n-a fost, conform eticii lor, el trebuie să fie împuşcat, chiar dacă ulterior s-ar dovedi că azotul este totuşi mai bun. Dacă a fost de bună-credinţă, el trebuie să fie achitat şi să i se permită continuarea propagandei pentru azot, chiar dacă ţara ar fi distrusă prin asta...

Asta este, desigur, complet stupid. Pe noi nu ne interesează chestiunea bunei-credinţe subiective. Cel care greşeşte trebuie să plătească; cel care procedează corect va fi absolvit. Aceasta este legea creditului istoric; aceasta a fost legea noastră.

Istoria ne-a învăţat că, deseori, minciunile o slujesc mai bine decât adevărul; căci omul este trândav şi trebuie să fie condus prin deşert timp de patruzeci de ani înaintea fiecărui pas din evoluţia lui. Şi el trebuie să fie mânat prin

deşert cu ameninţări şi promisiuni, cu spaime imaginare şi alinări imaginare, astfel încât să nu se aşeze prematur să se odihnească şi să se amuze adorând viţei de aur.

Noi am învăţat istorie mai temeinic decât ceilalţi. Ne deosebim de toţi ceilalţi prin consecvenţa noastră logică. Noi ştim că în istorie nu contează virtutea; crimele rămân nepedepsite. Dar orice greşeală are urmările ei şi se plăteşte până la a şaptea generaţie. De aceea ne-am concentrat toate eforturile pentru prevenirea erorilor şi distrugerea seminţelor lor. Niciodată în istorie n-a fost concentrată atâta putere asupra viitorului omenirii în atât de puţine mâini, ca în cazul nostru. Fiecare idee greşită pe care o urmăm este o crimă comisă împotriva generaţiilor viitoare. De aceea trebuie să pedepsim ideile greşite aşa cum alţii pedepsesc crimele: cu moartea. Am fost socotiţi nebuni pentru că am urmat fiecare gând al nostru până la capăt şi am acţionat în consecinţă. Am fost comparaţi cu Inchiziţia, pentru că, la fel ca ea, am simţit în mod constant în noi înşine întreaga povară a responsabilităţii pentru viaţa supraindividuală ce va s-apară. Ne-am asemănat cu marii inchizitori prin aceea că am persecutat seminţele răului nu numai în faptele oamenilor, ci şi în gândurile lor. N-am admis nicio zonă privată, nici măcar în craniul uman. Am trăit sub constrângerea de a duce lucrurile până la capăt. Minţile noastre au fost atât de dens încărcate, încât cea mai uşoară ciocnire producea un scurt-circuit fatal. Astfel am fost sortiţi să ne distrugem reciproc.

Eu am fost unul dintre aceştia. Am gândit şi am acţionat aşa cum trebuia s-o fac; am distrus oameni la care ţineam şi am dat puterea altora care nu-mi plăceau. Istoria m-a aşezat acolo unde am stat; am epuizat creditul pe care ea mi l-a acordat; dacă am avut dreptate, n-am pentru ce să mă căiesc, dacă am greşit, voi plăti.

Dar cum poate hotărî prezentul ce va fi considerat drept adevăr în viitor? Noi facem muncă de profeţi fără a avea harul lor. Noi am înlocuit viziunile cu deducţia logică; dar, deşi noi toţi am pornit din acelaşi punct de plecare, am ajuns la rezultate divergente. O dovadă a dovedit falsă o altă dovadă şi în cele din urmă a trebuit să

recurgem la credinţă – la credinţa axiomatică în corectitudinea raţionamentului propriu. Acesta este punctul crucial. Am azvârlit peste bord tot balastul; ne mai ţine o singură ancoră: credinţa în sine. Geometria este cea mai pură realizare a raţiunii umane, dar axiomele lui Euclid nu pot fi demonstrate. Cel care nu crede în ele vede prăbuşindu-se întreaga construcţie.

Numărul 1 crede în el însuşi, aşa cum e, dur, greoi, posac şi de neclintit. El are cel mai solid lanţ de ancoră dintre toţi. Al meu s-a subţiat în ultimii ani...

Adevărul este că nu mai cred în infailibilitatea mea. De aceea sunt pierdut.

2

În ziua de după primul interogatoriu al lui Rubaşov, magistratul anchetator Ivanov şi colegul său Gletkin se aflau la cantină, după masa de prânz. Ivanov era obosit; îşi proptise piciorul cu proteză sus, pe un al doilea scaun, şi îşi descheiase gulerul uniformei. Îşi turnă puţin din vinul ieftin servit la cantină şi se uită întrebător la Gletkin, care şedea cu spatele drept pe scaun, în uniforma sa scrobită care foşnea la fiecare mişcare. Nici măcar nu-şi scosese centura pentru revolver, deşi era şi el probabil destul de obosit. Gletkin îşi goli paharul; cicatricea bătătoare la ochi de pe capul său ras chilug se înroşise uşor. În afară de ei mai erau în cantină doar încă trei ofiţeri la o masă îndepărtată; doi jucau şah, al treilea se uita.

— Ce-o să se întâmple cu Rubaşov? întrebă Gletkin.

— E într-o stare cam proastă, răspunse Ivanov. Dar e încă raţional, ca întotdeauna. Aşa că va capitula.

— Asta n-o cred, spuse Gletkin.

— O să capituleze, spuse Ivanov. După ce va cugeta bine la toate, ajungând la concluziile ce decurg logic, va capitula. De aceea esenţialul este să-l lăsăm în pace şi să nu-l tulburăm. I-am trimis hârtie, creion şi ţigări – pentru a-i accelera procesul gândirii.

— Socotesc că asta nu-i bine, spuse Gletkin.

— Nu-l agreezi, spuse Ivanov. Ai avut, mi se pare, un conflict cu el acum câteva zile.

Gletkin se gândi la scena când Rubaşov se aşezase pe patul de cazarmă şi îşi trăsese pantoful peste şoseta zdrenţuită.

— Asta nu contează, spuse el. Personalitatea lui nu contează. Metoda o consider greşită. Nu-l va face să cedeze.

— Când Rubaşov va capitula, spuse Ivanov, n-o va face din laşitate, ci din motive logice. N-are rost să recurgem la duritǎţi cu el. Este alcătuit dintr-un anumit material care, cu cât îl baţi mai tare, devine tot mai dur.

— Astea-s vorbe, spuse Gletkin. Nu există fiinţe omeneşti capabile să reziste la orice cantitate de presiune fizică. Eu n-am întâlnit niciuna. Experienţa îmi arată că rezistenţa sistemului nervos uman este limitată de natură.

— Nu mi-ar plăcea să cad în mâinile tale, spuse Ivanov zâmbitor, dar cu o urmă de nelinişte. Oricum, tu eşti o infirmare vie a propriei tale teorii.

Privirea sa surâzătoare se opri o secundă pe cicatricea de pe craniul lui Gletkin. Povestea acelei cicatrici era bine cunoscută. Când Gletkin căzuse în mâinile inamicului în timpul Războiului Civil, îi legaseră un muc de lumânare aprins pe craniul său ras, pentru a scoate de la el anumite informaţii. După câteva ceasuri, poziţia a fost recâştigată de ai lui şi l-au găsit fără cunoştinţă. Mucul arsese până la capăt; Gletkin nu vorbise.

Se uită la Ivanov fără nicio expresie.

— Şi astea-s numai vorbe, spuse el. N-am cedat, pentru că am leşinat. Dacă aş mai fi fost conştient încă un minut, aş fi vorbit. Este o chestiune de constituţie.

Îşi goli paharul pe-ndelete; manşetele foşniră când îl puse la loc pe masă.

— Când mi-am revenit, am fost mai întâi convins că vorbisem. Dar cei doi subofiţeri, care au fost eliberaţi odată cu mine, au afirmat contrariul. Şi aşa am fost decorat. Totul este o chestiune de constituţie; restul sunt poveşti.

Ivanov bău şi el. Băuse deja destul de mult din vinul acela ieftin. Dădu din umeri.

— De când susţii această remarcabilă teorie despre constituţie? În fond, în primii ani nici nu existau aceste metode. Pe vremea aceea eram încă plin de iluzii. Abolirea pedepsei şi a răzbunării crimei; sanatorii cu grădini de flori pentru elementele asociale. Totul e o escrocherie.

— Eu nu cred, spuse Gletkin. Eşti cinic. O s-avem toate astea peste o sută de ani. Dar mai întâi trebuie să ajungem acolo. Cu cât mai repede, cu atât mai bine. Singura iluzie a fost să credem

că a sosit deja momentul. Când am fost numit aici, nutream şi eu această iluzie. Ca cei mai mulţi dintre noi – de fapt, întreg aparatul, până în vârf. Voiam să începem numaidecât cu grădinile de flori. A fost o greşeală. Peste o sută de ani vom putea să apelăm la raţiunea răufăcătorului şi la instinctele sociale. Astăzi trebuie să lucrăm încă asupra constituţiei sale fizice şi dacă e necesar să-l strivim fizic şi mental.

Ivanov se-ntrebă dacă Gletkin nu era cumva beat. Dar îşi dădu seama după privirea sa calmă, lipsită de expresie, că nu era. Ivanov îi zâmbi destul de vag.

— Într-un cuvânt, eu sunt cinicul şi tu eşti moralistul.

Gletkin nu spuse nimic. Şedea ţeapăn pe scaun în uniforma lui scrobită; centura pentru revolver mirosea puternic a piele.

— Cu mai mulţi ani în urmă, spuse Gletkin după un timp, mi-a fost adus la interogatoriu un ţărănoi. Era în provincie, în perioada când credeam încă în teoria grădinilor de flori, cum o numeşti tu. Interogatoriile erau conduse într-un mod foarte cavaleresc. Ţăranul îşi îngropase recolta; era la începutul colectivizării pământului. Am respectat strict regulile prescrise. I-am explicat prieteneşte că avem nevoie de grâu pentru a hrăni populaţia în continuă creştere a marilor oraşe şi pentru export, ca să ne punem pe picioare industria, deci îl rog frumos să-mi spună unde-şi ascunsese recolta. Când fusese adus în încăpere, ţăranul ţinea capul între umeri, aşteptându-se să fie bătut. Ştiam ce e în capul lui; şi eu sunt de la ţară. Când, în loc să-l bat, am început să-i aduc argumente, să-i vorbesc ca unui egal şi să-l numesc „cetăţene”, m-a luat drept un prostănac. I-am citit asta în ochi. I-am vorbit o jumătate de oră. N-a deschis o dată gura şi se ciupea când de nas, când de urechi. Am continuat să vorbesc, deşi vedeam că totul i se părea o splendidă glumă şi nu asculta deloc. Argumentele nu-i pătrundeau în urechi. Erau astupate cu o ceară seculară de paralizie mentală patriarhală. Am respectat strict regulamentul; nicio clipă nu mi-a trecut prin cap că mai existau şi alte metode… În perioada aceea aveam zilnic douăzeci până la treizeci de asemenea cazuri. Colegii mei, la fel. Revoluţia era în pericol să se împotmolească din cauza acestor ţărănoi îmbuibaţi. Muncitorii erau subnutriţi; regiuni întregi erau bântuite de foamete şi tifos; n-aveam capital cu care să dezvoltăm industria de armament şi ne aşteptam de la o lună la

alta să fim atacaţi. Două sute de milioane în aur stăteau dosite în ciorapii de lână ai acestor indivizi şi jumătate din recoltă era îngropată sub pământ. Şi când le spuneam „cetăţene” la interogatorii, în timp ce ei clipeau la noi cu ochii lor vicleni şi tâmpi, luau totul drept o splendidă glumă şi se ciupeau de nas. Cel de-al treilea interogatoriu al omului meu a avut loc la ora două noaptea; muncisem până în acel moment optsprezece ore neîntrerupt. Omul fusese sculat din somn; era beat de somn şi speriat; s-a trădat. De atunci, mi-am interogat oamenii mai ales noaptea… Odată, o femeie s-a plâns că fusese ţinută toată noaptea în picioare în faţa camerei mele, aşteptându-şi rândul. Îi tremurau picioarele şi era complet epuizată: a adormit în mijlocul interogatoriului. Am trezit-o; a continuat să vorbească, mormăind adormită, fără să-şi dea seama perfect ce spune şi a adormit din nou. Am trezit-o iar şi a recunoscut totul, semnând declaraţia fără s-o citească, numai ca s-o las să doarmă. Bărbatul ei ascunsese două mitraliere în hambar şi îi convinsese pe ţăranii din sat să ardă grâul pentru că îi apăruse în vis Anticristul. Faptul că nevasta fusese lăsată s-aştepte în picioare toată noaptea se datora neglijenţei sergentului meu; de atunci încolo am încurajat asemenea neglijenţe; cazurile mai rebele trebuiau să stea drepţi în picioare, în acelaşi loc, chiar şi patruzeci şi opt de ore. După asta li se scurgea ceara din urechi şi se putea discuta cu ei…

Cei doi jucători de şah din celălalt colţ al încăperii îşi răsturnară piesele şi începură un nou joc. Cel de al treilea plecase deja. Ivanov îl privea pe Gletkin în timp ce vorbea. Glasul lui era sobru şi lipsit de expresie, ca de obicei.

— Colegii mei au avut experienţe similare. Era singura cale posibilă pentru a obţine un rezultat. Se respecta regulamentul; niciun deţinut nu era de fapt atins. Dar se întâmpla să trebuiască să asiste – aşa-zis din întâmplare – la execuţia tovarăşilor lor de temniţă. Efectul unor asemenea scene este în parte mental, în parte fizic. Un alt exemplu; există duşuri şi băi din motive de igienă. Încălzirea şi ţevile de apă caldă nu funcţionau întotdeauna iarna, din cauza unor dificultăţi tehnice, iar durata băii depindea de supraveghetori. Uneori, încălzirea şi instalaţia de apă caldă funcţionau mult prea bine; şi asta depindea tot de supraveghetori. Erau toţi vechi tovarăşi; nu era necesar să li se dea instrucţiuni detaliate; înţelegeau care e

miza.

— Cred că ajunge, spuse Ivanov.

— M-ai întrebat cum am ajuns să descopăr această teorie, şi eu îţi explic, spuse Gletkin. Ceea ce contează este să te concentrezi asupra necesităţii logice a tuturor acestor lucruri; altminteri ajungi un cinic, ca tine. S-a făcut târziu şi trebuie să plec.

Ivanov îşi goli paharul şi îşi potrivi piciorul cu proteză pe scaun; avea iarăşi dureri reumatice în ciotul rămas. Îi era ciudă pe el însuşi că începuse această conversaţie.

Gletkin plăti. După ce se îndepărtă chelnerul cantinei, întrebă:

— Ce se va întâmpla cu Rubaşov?

— Ţi-am spus părerea mea, spuse Ivanov. Trebuie lăsat în pace.

Gletkin se ridică. Cizmele îi scârţâiră. Stătea în picioare scaunul pe care-şi odihnea Ivanov piciorul.

— Îi recunosc meritele din trecut, spuse el. Dar acum a devenit la fel de dăunător ca ţărănoiul meu îmbuibat; numai că e mai periculos.

Ivanov îl privi pe Gletkin de jos în sus în ochii lui lipsiţi de expresie.

— I-am dat răgaz de gândire două săptămâni, spuse el. Până atunci vreau să fie lăsat în pace.

Ivanov vorbise cu tonul lui oficial. Gletkin era subordonatul lui. Salută şi părăsi cantina cu cizmele scârţâind.

Ivanov rămase pe scaun. Mai bău un pahar, îşi aprinse o ţigară şi suflă fumul în faţa lui. După un timp, se ridică şi se duse şchiopătând spre cei doi ofiţeri să urmărească jocul lor de şah.

3

După primul interogatoriu, nivelul de trai al lui Rubaşov se îmbunătăţise în mod miraculos. Chiar de a doua zi dimineaţă, bătrânul temnicer îi adusese hârtie, creion, săpun şi un prosop. Totodată îi dădu lui Rubaşov bonuri de închisoare echivalente cu valoarea banilor pe care-i avusese asupra lui când fusese arestat, explicându-i că acum avea dreptul să comande tutun şi supliment de hrană de la cantina deţinuţilor.

Rubaşov îşi comandă ţigări şi nişte alimente. Bătrânul era la fel de ursuz şi de monosilabic ca întotdeauna, dar veni târşâind

la Rubaşov, aducându-i prompt ceea ce-i ceruse. Rubaşov se gândi o clipă să ceară un medic din afara închisorii, dar pe urmă uită. Dintele nu-l durea deocamdată şi după ce se spălase şi mâncase ceva, se simţea mult mai bine.

Curtea fusese curăţată de zăpadă şi grupuri de deţinuţi îi dădeau ocol, făcându-şi plimbarea zilnică, întreruptă din cauza zăpezii; doar lui Buză-de-Iepure şi tovarăşului său li se mai îngăduise o plimbare zilnică de zece minute, probabil din cauza unor recomandări speciale ale medicului; ori de câte ori intrau sau plecau din curte, Buză-de-Iepure ridica privirea spre fereastra lui Rubaşov. Gestul era atât de clar încât înlătura orice îndoială.

Când nu lucra la notele lui sau nu se plimba încoace şi-ncolo prin celulă, Rubaşov stătea în picioare la fereastră, cu fruntea lipită de geam, şi urmărea plimbarea deţinuţilor. Aceasta avea loc în grupuri de doisprezece oameni odată, care înconjurau curtea doi câte doi, la zece paşi unul de altul. În mijlocul curţii stăteau patru gardieni în uniformă, care păzeau deţinuţii să nu stea de vorbă; ei formau axa cercului care se rotea încet şi constant timp de exact douăzeci de minute. Apoi deţinuţii erau conduşi înapoi, în clădire, prin uşa din dreapta, în timp ce simultan un nou grup intra în curte prin uşa din stânga şi parcurgea acelaşi cerc monoton până la schimbul următor.

În primele zile, Rubaşov căutase printre ei chipuri cunoscute, dar nu găsi niciunul. Asta-l linişti; deocamdată voia să evite orice i-ar fi amintit de lumea din exterior, orice l-ar fi putut distrage de la sarcina lui: să-şi îndrepte gândurile spre o concluzie, să ajungă la o înţelegere cu trecutul şi cu viitorul, cu viii şi cu morţii. Mai avea încă zece zile până la termenul stabilit de Ivanov.

Nu-şi putea stăpâni gândurile decât notându-le pe hârtie; dar scrisul îl epuiza atât de tare, încât nu se putea forţa să scrie decât cel mult un ceas, două pe zi. În restul timpului creierul lui lucra pe cont propriu.

Rubaşov crezuse întotdeauna că se cunoaşte destul de bine. Neavând prejudecăţi de ordin moral, nu-şi făcea iluzii despre fenomenul numit „persoana întâia singular” şi considerase, fără vreo emoţie specială, ca un lucru de la sine înţeles, că acest fenomen era înzestrat cu anumite impulsuri, pe care oamenii nu vor în general să le accepte. Acum, stând cu fruntea lipită de

geam sau oprindu-se brusc pe a treia lespede neagră, făcu nişte descoperiri surprinzătoare. Îşi dădu seama că acele procese denumite greşit „monologuri” sunt de fapt dialoguri de un anume fel; dialoguri în care un partener tace, în timp ce celălalt i se adresează contrar oricăror reguli gramaticale cu „eu” în loc de „tu”, pentru a-i câştiga încrederea şi a-i sonda intenţiile; dar partenerul silenţios tace în continuare, evită să fie observat şi chiar refuză să fie localizat în timp şi spaţiu.

Dar lui Rubaşov i se părea totuşi că acest partener, de obicei tăcut, vorbea uneori, fără a fi interpelat şi fără vreun pretext vizibil; vocea lui îi era total nefamiliară lui Rubaşov, care asculta sincer uluit şi descoperea că propriile lui buze se mişcă. Aceste experienţe n-aveau nimic mistic sau misterios în ele; aveau un caracter foarte concret; şi din observaţiile lui, Rubaşov se convinse treptat că există o componentă foarte palpabilă în această persoană întâia singular, care tăcuse în toţi aceşti ani şi acum începuse să vorbească.

Această descoperire îl preocupa pe Rubaşov mult mai intens decât detaliile convorbirii sale cu Ivanov. Considera drept lucru stabilit că nu va accepta propunerile lui Ivanov şi că va refuza să continue jocul; în consecinţă, nu mai avea de trăit decât o perioadă limitată de timp; şi convingerea aceasta alcătuia baza reflecţiilor sale.

Nu se gândea deloc la absurda poveste despre un atentat la viaţa Numărului 1; cu mult mai mult îl interesa personalitatea lui Ivanov însuşi. Ivanov spusese că rolurile lor puteau fi la fel de bine inversate; aici avea neîndoios dreptate. El însuşi şi Ivanov erau gemeni în evoluţia lor; nu ieşiseră din acelaşi ou, dar fuseseră hrăniţi de acelaşi cordon ombilical al unei convingeri comune; ambianţa puternică a Partidului şlefuise şi modelase caracterul amândurora în anii decisivi ai evoluţiei lor. Aveau acelaşi standard moral, aceeaşi fizionomie, gândeau în aceiaşi termeni. Poziţiile lor puteau foarte bine să fie exact invers. Şi atunci Rubaşov ar fi stat în spatele biroului, iar Ivanov în faţa lui; şi din acea poziţie, Rubaşov ar fi folosit probabil aceleaşi argumente ca Ivanov. Regulile jocului erau stabilite. Nu se admiteau variaţii decât în privinţa detaliilor.

Începu să-l cuprindă din nou vechiul impuls irezistibil de a gândi cu mintea altora; şedea pe locul lui Ivanov şi se vedea pe el însuşi prin ochii lui Ivanov, în poziţia acuzatului, aşa cum îi

văzuse odinioară pe Richard şi pe Micul Loewy. Îl văzu pe acest degradat de Rubaşov, umbra fostului său tovarăş, şi înţelese amestecul de tandreţe şi dispreţ cu care-l tratase Ivanov. În timpul discuţiei lor, se întrebase de mai multe ori dacă Ivanov era sincer sau ipocrit; dacă îi întindea capcane sau voia într-adevăr să-i indice o cale de scăpare. Acum, punându-se în locul lui Ivanov, îşi dădu seama că Ivanov era sincer – la fel de sincer sau de puţin sincer pe cât fusese şi el cu Richard şi cu Micul Loewy.

Aceste reflecţii aveau şi ele forma unui monolog, dar care îi era familiar, şi acea entitate recent descoperită, partenerul tăcut, nu participa la el. Deşi era persoana abordată, pasămite, în toate monologurile, ea rămânea mută, şi existenţa ei se limita la o abstracţie gramaticală numită „persoana întâia singular". Întrebările directe şi cercetările logice n-o determinau să vorbească; intervenţiile sale aveau loc fără vreo cauză vizibilă şi, destul de ciudat, erau întotdeauna însoţite de o revenire violentă a durerii de dinţi. Sfera sa mentală părea alcătuită din elemente diferite şi dezlânate cum ar fi mâinile împreunate din *Pietá,* pisicile Micului Loewy, melodia cântecului cu refrenul „S-a prefăcut în ţărână" sau o anumită propoziţie rostită odinioară de Arlova într-o anumită ocazie. Şi mijloacele sale de expresie erau fragmentare: de pildă, nevoia de a-şi freca pince-nez-ul de mânecă, impulsul de a atinge pata decolorată de pe peretele camerei lui Ivanov, mişcările necontrolate ale buzelor, care îngânau propoziţii fără sens, ca acel „Voi plăti", şi starea de năuceală provocată de visarea cu ochii deschişi a unor episoade din trecutul lui.

Rubaşov încercă să studieze cu atenţie această entitate recent descoperită în timpul plimbărilor sale prin celulă; din cauza reticenţei practicate în Partid faţă de accentuarea persoanei întâia singular, el o botezase „ficţiune gramaticală". Mai avea probabil doar câteva săptămâni de trăit şi simţea un îndemn irezistibil de a limpezi această chestiune, de „a se gândi la ea până va ajunge la o concluzie logică". Dar tărâmul „ficţiunii gramaticale" părea să înceapă exact acolo unde se sfârşea „gândirea până la atingerea concluziei". Această respingere a gândirii logice era evident o parte esenţială a fiinţei sale, ca apoi să te ia prin surprindere, ca într-o ambuscadă, şi să te atace cu reverii diurne şi cu dureri de dinţi. Astfel că Rubaşov

îşi petrecu toată ziua aceea, cea de a şaptea zi de închisoare, a treia după primul interogatoriu, rememorându-şi o perioadă trecută a existenţei sale – şi anume, relaţia lui cu fata Arlova, care fusese împuşcată.

Momentul exact în care, în ciuda hotărârii sale, se cufundase în visare era la fel de imposibil de stabilit ulterior ca şi momentul în care cineva adoarme. În dimineaţa celei de a şaptea zi, lucrase la notele lui, apoi se ridicase probabil ca să-şi mai dezmorţească un pic picioarele – şi abia când auzi cheia răsucindu-se în broască, se trezi, dându-şi seama că era deja miezul zilei şi că se plimbase încoace şi-ncolo prin celulă ore-n şir. Îşi trântise chiar şi pătura pe umeri, pentru că fusese probabil scuturat ritmic de un soi de friguri timp de mai multe ore şi simţise nervul dintelui pulsându-i în tâmple. Îşi goli absent cu lingura castronul pe care i-l umpluseră soldaţii de serviciu cu polonicul, şi îşi continuă plimbarea. Gardianul, care-l urmărea din când în când prin vizetă, văzu că îşi inconvoiase umerii de atâta tremurat şi că dădea din buze.

Rubaşov respiră iarăşi aerul fostului său birou de la Agenţia Comercială, îmbibat de mirosul ciudat de familiar al trupului solid, bine făcut şi leneş al Arlovei; revăzu curbura cefei sale arcuite deasupra bluzei albe, aplecată asupra carnetului în timp ce el dicta, şi ochii ei rotunzi urmărindu-l în plimbarea lui prin încăpere, în pauzele dintre propoziţii. Întotdeauna purta bluze albe, acelaşi gen de bluze brodate cu floricele pe gulerul înalt, pe care le purtaseră şi surorile lui Rubaşov acasă, şi întotdeauna aceiaşi cercei ieftini, care îi ieşeau puţin în afara obrajilor în timp ce se apleca deasupra carnetului. De felul ei înceată şi pasivă, părea făcută pentru acest post şi avea un efect neobişnuit de liniştitor asupra nervilor lui Rubaşov când era extenuat. Îşi preluase noul post de şef al Agenţiei Comerciale din B., imediat după întâmplarea cu Micul Loewy, şi se cufundase până peste cap în muncă; era recunoscător Comitetului Central pentru că îi oferise această activitate birocratică. Se întâmpla extrem de rar ca oameni de frunte ai Internaţionalei să fie transferaţi în serviciul diplomatic. Probabil că Numărul 1 avea intenţii speciale cu el, căci, de obicei, cele două ierarhii erau strict despărţite, nu li se permitea să ţină legătura între ele şi uneori urmau chiar politici diferite. Numai văzute din perspectiva mai înaltă a sferelor din jurul Numărului 1, aceste contradicţii aparente se

dizolvau şi raţiunile deveneau limpezi.

Lui Rubaşov îi trebui câtva timp pentru a se obişnui cu noul său mod de viaţă; îl amuza că acum avea un paşaport diplomatic autentic, pe numele lui; că trebuia să ia parte la recepţii în costum de seară; că poliţiştii luau poziţie de drepţi în faţa lui şi că indivizii îmbrăcaţi cât mai şters, cu pălării negre, care-l urmăreau pe unde se ducea, o făceau exclusiv dintr-o grijă afectuoasă pentru siguranţa sa.

La început se simţi uşor stingherit de atmosfera din birourile Agenţiei Comerciale, ataşată la Legaţie. Înţelese că în lumea burgheză trebuie să fii prezentabil şi să le faci jocul, dar socotea că acest joc era jucat cam prea bine aici, încât nu mai puteai să distingi aparenţa de realitate. Când secretarul unu al Legaţiei i-a atras atenţia lui Rubaşov asupra unor anumite schimbări necesare în vestimentaţia şi stilul său de viaţă – înainte de Revoluţie, secretarul unu falsificase bani în slujba Partidului – n-a făcut-o într-un mod camaraderesc, glumeţ, ci cu o consideraţiune şi un tact atât de ostentative, încât toată scena a devenit penibilă şi l-a călcat pe nervi pe Rubaşov.

Rubaşov avea doisprezece subordonaţi, fiecare cu câte o funcţie bine precizată: primul şi al doilea adjunct, primul şi al doilea contabil, secretari şi secretari adjuncţi. Rubaşov avea sentimentul că toţi laolaltă îl considerau drept ceva între un erou naţional şi o căpetenie de tâlhari. Îl tratau cu un respect exagerat şi cu o toleranţă indulgent superioară. Când trebuia să-i raporteze despre vreun document, secretarul Legaţiei făcea un efort ca să se exprime în cuvinte simple, ca pentru un sălbatic sau un copil. Secretara particulară a lui Rubaşov, Arlova, îl enerva cel mai puţin; numai că nu-nţelegea de ce purta pantofii aceia ridicoli de lac, cu tocuri înalte, la bluzele şi fustele ei simple, cochete.

Abia după aproape o lună Rubaşov i-a vorbit pe un ton de conversaţie. Se plictisise să dicteze şi să se plimbe încoace şi-ncolo şi deveni deodată conştient de liniştea din încăpere.

— De ce nu spui niciodată nimic, tovarăşă Arlova? întrebă el şi se aşeză pe scaunul confortabil din spatele biroului său.

— Dacă doriţi, răspunse ea cu glasul ei adormit, am să repet întotdeauna ultimul cuvânt din propoziţia dv.

În fiecare zi se aşeza pe scaun în faţa biroului, cu bluza ei brodată, cu sânii ei plini şi frumoşi aplecaţi deasupra carnetului,

cu capul în jos şi cu cerceii atârnând paralel cu obrajii. Singurul element strident erau pantofii de lac cu tocuri ascuţite, dar nu stătea niciodată picior peste picior, aşa cum făceau majoritatea femeilor pe care le cunoştea Rubaşov. Deoarece întotdeauna când dicta se plimba încoace şi-ncolo, o vedea de obicei din spate sau jumătate profil şi cel mai clar îşi amintea curbura cefei ei aplecate. La ceafă nu avea puf, nu era nici tunsă; pielea era albă şi bine întinsă pe vertebre; dedesubt erau florile brodate pe marginea bluzei albe.

În tinereţe, Rubaşov nu prea avusese de-a face cu femei; aproape întotdeauna ele erau tovarăşe din Partid şi aproape întotdeauna începutul unei legături fusese o discuţie prelungită atât de târziu în noapte, încât cel care era oaspetele celuilalt pierdea ultimul tramvai spre casă.

S-au mai scurs două săptămâni după acea încercare nereuşită de conversaţie. La început, Arlova repetase într-adevăr ultimul cuvânt al propoziţiei dictate, cu vocea ei somnoroasă, apoi renunţase, şi când Rubaşov se oprea era iarăşi linişte şi încăperea era saturată de parfumul ei familiar. Într-o după-amiază, spre propria surprindere, Rubaşov se opri în spatele scaunului ei, îi puse mâinile uşor pe umeri şi o întrebă dacă ar vrea să iasă cu el seara. Ea nu se trase înapoi şi umerii ei rămaseră nemişcaţi la atingerea lui; confirmă tăcută din cap şi nici măcar nu întoarse capul. Rubaşov n-avea obiceiul să facă glume frivole, dar mai târziu, în aceeaşi noapte, nu se putu abţine să nu spună zâmbind:

— Parcă şi atunci scriai după dictare.

Conturul pieptului ei mare, bine făcut, părea atât de familiar în întunericul din cameră, de parcă fusese acolo dintotdeauna. Doar cerceii zăceau acum pe pernă. Ochii ei aveau aceeaşi expresie ca de obicei, când pronunţă acea propoziţie care se fixase în memoria lui Rubaşov la fel de temeinic ca mâinile împreunate din *Pietà* şi ca mirosul de alge din port:

— Întotdeauna veţi putea face ce vreţi cu mine.

— Cum aşa? întrebă Rubaşov, mirat şi uşor speriat. Fata nu răspunse. Poate că deja adormise. Adormită, respiraţia ei era la fel de imperceptibilă ca atunci când era trează. Rubaşov nici nu observase până atunci că ea respiră. N-o văzuse niciodată cu ochii închişi. Îi dădea un aspect straniu feţei; era mult mai expresivă cu ochii închişi decât cu ei deschişi. Stranii i se păreau

şi umbrele întunecate ale subţiorilor ei; bărbia ei, altminteri aplecată spre piept, ieşea în afară, ascuţită, ca la o moartă. Dar mireasma uşoară, ca de soră, a trupului ei îi era familiară, chiar şi-n somn.

A doua zi şi în toate zilele următoare, şedea iarăşi aplecată deasupra biroului ei, în bluza ei albă; în noaptea următoare şi în toate celelalte nopţi care au urmat, silueta palidă a pieptului ei s-a profilat pe draperia întunecată din dormitor. Rubaşov trăia zi şi noapte în atmosfera trupului ei masiv şi leneş. Comportarea ei din timpul serviciului rămăsese neschimbată, vocea şi expresia ochilor erau aceleaşi; niciodată nu conţineau nici cea mai vagă urmă de aluzie. Din când în când, obosit de atâta dictat, Rubaşov se oprea în spatele scaunului ei şi îşi sprijinea mâinile pe umerii ei; nu spunea nimic şi umerii ei calzi nu se clinteau sub bluză; apoi el găsea expresia pe care o căutase şi continua să dicteze, reluându-şi plimbarea prin încăpere.

Uneori adăuga comentarii sarcastice la ceea ce dicta; atunci ea se oprea din scris şi aştepta cu creionul în mână până ce el termina; dar nu zâmbea niciodată la sarcasmele lui şi Rubaşov nu află niciodată ce gândea despre ele. O singură dată, după o glumă deosebit de periculoasă a lui Rubaşov, referitoare la anumite obiceiuri intime ale Numărului 1*,* ea spuse brusc, cu vocea ei somnoroasă:

— N-ar trebui să spuneţi asemenea lucruri în faţa altor oameni, şi ar trebui să fiţi, în general, mai precaut.

Dar din când în când, mai ales când soseau instrucţiuni sau circulare de sus, el simţea nevoia să dea frâu liber cugetărilor sale eretice.

Era perioada pregătirii celui de al doilea mare proces împotriva opoziţiei. Atmosfera din Legaţie devenise deosebit de încărcată. Fotografii şi portrete dispăreau de pe pereţi peste noapte; stătuseră atârnate acolo ani de zile, nimeni nu se uitase la ele, dar acum petele decolorate săreau în ochi. Personalul îşi limita conversaţia la chestiunile de serviciu; se adresau unul altuia cu o politeţe precaută şi rezervată. La masă, în cantina Legaţiei, când conversaţia era inevitabilă, recurgeau la expresiile stereotipe ale terminologiei oficiale, care apăreau groteşti şi cam forţate în atmosfera aceea familiară; era ca şi cum în timp ce îşi pasau sarea şi muştarul, şi-ar fi strigat unul altuia lozincile din manifestul ultimului congres. Se întâmpla

deseori ca cineva să protesteze împotriva unei presupuse interpretări false a ceea ce tocmai spusese, luându-şi drept martori vecinii, prin exclamaţii precipitate de genul: „N-am spus asta” sau „Nu asta am vrut să spun”. Toată povestea asta îi dădea lui Rubaşov impresia unui joc de marionete bizar şi ceremonios, cu păpuşi trase de sfori, care-şi rostesc pe rând rolurile. Doar Arlova, cu felul ei de a fi, tăcută şi adormită, părea neschimbată.

Nu numai portretele de pe pereţi, ci şi rafturile din bibliotecă au fost golite. Dispariţia anumitor cărţi şi broşuri s-a petrecut discret, de obicei în ziua ulterioară sosirii unui nou mesaj de sus. Rubaşov le comenta sarcastic în timp ce-i dicta Arlovei, care le recepţiona tăcută. Dispărură din rafturi majoritatea lucrărilor despre comerţul exterior şi despre valută – autorul lor, Comisarul Poporului pentru Finanţe, tocmai fusese arestat; de asemenea aproape toate vechile rapoarte ale congreselor Partidului ce tratau acelaşi subiect; majoritatea cărţilor şi a cărţilor de referinţă despre istoria şi antecedentele Revoluţiei; majoritatea lucrărilor de jurisprudenţă şi filosofie ale unor autori în viaţă; toate pliantele ce tratau probleme ale controlului natalităţii; manualele despre structura Armatei Populare; tratate despre mişcarea sindicală şi dreptul la grevă în Republica Populară; practic toate studiile asupra problemelor de organizare politică mai vechi de doi ani şi, în sfârşit, chiar şi volumele Enciclopediei publicate de Academie – o nouă ediţie revăzută fusese promisă în curând.

Soseau şi cărţi noi: clasicii ştiinţelor sociale apăreau cu noi note de subsol şi comentarii, istoriile vechi erau înlocuite cu istorii noi, vechile memorii ale liderilor revoluţionari morţi erau înlocuite cu memorii ale aceloraşi defuncţi. Rubaşov remarcă glumeţ faţă de Arlova că singurul lucru care mai rămânea de făcut era să se publice o nouă ediţie revăzută a numerelor din urmă ale tuturor ziarelor.

Între timp, cu câteva săptămâni în urmă, venise un ordin „de sus” să se numească un bibliotecar care să-şi asume responsabilitatea politică pentru conţinutul bibliotecii Legaţiei. În acest post fusese numită Arlova. La început, Rubaşov mormăise ceva despre o „grădiniţă” şi considerase toată afacerea o imbecilitate, până în seara când, la şedinţa săptămânală a organizaţiei de Partid din Legaţie, Arlova fusese

atacată vehement din mai multe părţi. Trei sau patru vorbitori, printre care şi secretarul unu, s-au ridicat şi au reclamat că unele din cele mai importante discursuri ale Numărului 1 nu se găseau în bibliotecă, că pe de altă parte, era încă plină de lucrări ale opoziţiei şi că până nu demult cărţi ale unor politicieni care fuseseră între timp demascaţi ca spioni, trădători şi agenţi ai puterilor străine, ocupaseră locuri importante pe rafturi; era deci greu să nu bănuieşti o demonstraţie intenţionată. Vorbitorii au fost imparţiali şi tăioşi, la obiect; foloseau expresii alese cu grijă. Parcă-şi dădeau unul altuia replicile după un text pregătit dinainte. Toate luările de cuvânt s-au încheiat cu concluzia că sarcina principală a Partidului era să fie vigilent, să denunţe fără milă abuzurile şi că toţi cei care nu-şi îndeplineau această sarcină se făceau complici ai ticăloşilor de sabotori. Somată să facă o declaraţie, Arlova spuse, cu calmul ei obişnuit, că era departe de ea vreo intenţie rea şi că urmase toate instrucţiunile pe care le primise; dar în timp ce vorbea cu vocea ei profundă, voalată, privirea ei întârzie mult timp asupra lui Rubaşov, lucru, pe care altminteri nu-l făcea niciodată în prezenţa altora. Şedinţa s-a încheiat cu hotărârea de a-i da Arlovei un „vot de blam”.

Rubaşov, care cunoştea prea bine metodele intrate recent în practica Partidului, se nelinişti. Bănuiala că o păştea ceva pe Arlova şi se simţea neputincios, pentru că nu era nimic palpabil împotriva căruia să lupte.

Atmosfera din Legaţie deveni şi mai încărcată. Rubaşov încetă să mai facă remarci personale în timp ce dicta, şi asta îi dădea un sentiment ciudat de vinovăţie. Aparent relaţiile lui cu Arlova erau neschimbate, dar acest sentiment bizar de vinovăţie, care se datora în întregime faptului că nu se mai simţea capabil să facă remarci spirituale în timp ce dicta, îl împiedica să se mai oprească în spatele scaunului ei şi să-şi pună mâinile pe umerii ei, aşa cum făcea înainte. Peste o săptămână, Arlova lipsi într-o seară de la el şi nu mai veni nici în serile următoare. Abia după trei zile, Rubaşov se încumetă s-o întrebe motivul. Arlova spuse ceva despre o migrenă, cu vocea ei adormită, şi Rubaşov nu mai insistă. De atunci, n-a mai venit, cu o singură excepţie.

Era la trei săptămâni după şedinţa organizaţiei de Partid care pronunţase votul de blam şi la două săptămâni după ce ea încetase să-l mai viziteze. Se purtă aproape ca de obicei, numai

că toată seara Rubaşov avu senzaţia că ea aştepta de la el să spună ceva hotărâtor. Însă el spuse doar că se bucură de întoarcerea ei şi că este surmenat şi obosit, ceea ce era adevărat. În timpul nopţii, observă de mai multe ori că ea era trează şi privea fix în întuneric. Nu putea scăpa de senzaţia aceea chinuitoare de vinovăţie; şi îl apucase iarăşi durerea de dinţi. A fost ultima ei vizită la el.

A doua zi, înainte ca Arlova să-şi facă apariţia în biroul lui, secretarul îi spuse lui Rubaşov, într-o manieră ce se dorea confidenţială, dar formulând cu grijă fiecare propoziţie, că fratele şi cumnata Arlovei fuseseră arestaţi „Acolo”, în urmă cu o săptămână. Fratele Arlovei se căsătorise cu o străină; amândoi erau acuzaţi că aveau legături în ţara ei natală cu trădători aflaţi în slujba opoziţiei.

Câteva minute mai târziu, Arlova sosi la serviciu. Se aşeză, ca de obicei, pe scaunul din faţa biroului, cu bluza ei brodată, uşor aplecată în faţă. Rubaşov se plimba încoace şi-ncolo în spatele ei şi tot timpul avea în faţa ochilor ceafa ei aplecată, cu pielea uşor întinsă pe oasele cefei. Nu-şi putea desprinde privirea de această bucată de piele şi simţea o nelinişte care ajungea până la o jenă fizică. Nu-i ieşea din minte gândul că „Acolo” condamnaţii erau împuşcaţi în ceafă.

La următoarea şedinţă a organizaţiei de Partid, la propunerea secretarului unu, Arlova a fost concediată din postul ei de bibliotecară, pe motiv că nu prezintă încredere din punct de vedere politic. Nu s-a făcut niciun comentariu şi n-au fost discuţii. Rubaşov, care suferea de o durere de dinţi aproape insuportabilă, se învoise şi nu participase la şedinţă. După câteva zile, Arlova şi un alt membru al personalului au fost rechemaţi în ţară. Numele lor nu erau niciodată rostite de foştii lor colegi; dar în cele câteva luni cât a mai rămas la Legaţie până ce a fost şi el rechemat, parfumul trupului ei masiv şi leneş, de soră, persistă între pereţii încăperii şi nu mai ieşi niciodată din ei.

4

SCULAT, VOI OROPSIŢI AI VIEŢII.

Începând din dimineaţa celei de a zecea zile de arest a lui Rubaşov, noul său vecin din stânga, cel care ocupa celula nr. 406, bătea la intervale regulate aceleaşi cuvinte, întotdeauna cu

aceeaşi greşeală: „SCULAT” în loc de „SCULAŢI”. Rubaşov încercase de mai multe ori să încropească o conversaţie cu el. Cât timp Rubaşov bătea, noul său vecin asculta în tăcere; dar singurul răspuns pe care-l primea întotdeauna era un şir de litere fără legătură, care se încheia întotdeauna cu acelaşi vers ciopârţit:

SCULAT, VOI OROPSIŢI AI VIEŢII.

Noul vecin fusese băgat acolo cu o noapte înainte. Rubaşov se trezise, dar auzise doar nişte zgomote înfundate şi cheia răsucindu-se în broască la celula nr. 406. Dimineaţa, după primul apel al goarnei, 406 începuse numaidecât să bată: SCULAT, VOI OROPSIŢI AI VIEŢII. Bătea repede şi îndemânatic, cu tehnica unui virtuoz, aşa că greşeala lui de scriere şi lipsa de sens a celorlalte mesaje ale lui aveau pesemne o cauză mentală, nu tehnică. Probabil că noul său vecin era deranjat la minte.

După micul dejun, tânărul ofiţer de la 402 semnaliză că doreşte să converseze. Între Rubaşov şi 402 se înfiripase un fel de prietenie. Ofiţerul cu monoclu şi mustaţă răsucită trăia probabil într-o stare de plictiseală cronică, fiindcă îi era întotdeauna recunoscător lui Rubaşov pentru cele mai mici frânturi de conversaţie. Se ruga umil de Rubaşov, de cinci, şase ori pe zi:

— HAI, VORBEŞTE CU MINE…

Rubaşov avea rareori chef; nici nu prea ştia ce să discute cu 402. De obicei, 402 bătea în perete bancuri clasice de la popota ofiţerilor. După ce ajungea la poantă, urma o tăcere penibilă. Erau bancuri vechi, răsuflate, de o obscenitate patriarhală; îţi imaginai cum, după ce a bătut până la capăt, 402 aştepta hohotele de râs şi fixa disperat peretele mut, spoit cu var. Din simpatie şi politeţe, Rubaşov mai bătea uneori un „HA-HA!” cu pince-nez-ul, ca un înlocuitor pentru râs. După asta nu-l mai puteai ţine pe 402; imita o izbucnire de veselie, bubuind în perete cu pumnii şi cu ghetele: HA-HA! HA-HA! făcând pauze din – când în când, ca să se asigure că Rubaşov i se alătură. Dacă Rubaşov continua să tacă, îi făcea reproşuri: N-AI RÂS… Dacă Rubaşov îi transmitea un HA-HA sau două, ca să fie lăsat în pace, 402 îl informa după aceea: NE-AM DISTRAT GROZAV.

Uneori îl înjura pe Rubaşov. Din când în când, dacă nu primea niciun răspuns, avea obiceiul să bată un întreg cântec soldăţesc

cu un număr nesfârşit de versuri. Uneori, când Rubaşov se plimba încoace şi-ncolo, cufundat în visare sau în meditaţie, sentâmpla să-nceapă să fredoneze refrenul unui vechi marş, al cărui semnal fusese inconştient înregistrat de urechea lui.

Şi totuşi 402 era util. Era acolo de peste doi ani deja; cunoştea dedesubturile, era în legătură cu mai mulţi vecini şi auzea toate bârfele; părea să fie la curent cu tot ce se petrece în clădire.

În dimineaţa de după sosirea lui 406, când ofiţerul începu obişnuita sa conversaţie, Rubaşov îl întrebă dacă ştie cine este noul lui vecin. La care 402 răspunse:

— RIP VAN WINKLE.

Lui 402 îi plăcea teribil să vorbească în ghicitori, ca să introducă un element palpitant în conversaţie. Rubaşov îşi scotoci memoria. Îşi aminti povestea omului care dormise douăzeci şi cinci de ani şi se trezise într-o lume de nerecunoscut.

— ŞI-A PIERDUT MEMORIA? întrebă Rubaşov.

402, satisfăcut de efectul produs, îi spuse lui Rubaşov ce ştia. 406 fusese odinioară profesor de sociologie într-un mic stat din sud-estul Europei. La sfârşitul ultimului război, a luat parte la revoluţia care izbucnise în ţara sa, ca în majoritatea ţărilor din Europa, în acea perioadă. S-a creat o „comună”, care a dus câteva săptămâni o existenţă romantică şi a suferit obişnuitul sfârşit sângeros. Căpeteniile revoluţiei fuseseră nişte amatori, dar represiunea care a urmat a fost săvârşită cu o acurateţe profesională; 406, care primise din partea Comunei sonorul titlu de „Secretar de Stat pentru Luminarea Poporului”, a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare. A aşteptat un an să fie executat, după care sentinţa i-a fost comutată în închisoare pe viaţă. Şi-a ispăşit douăzeci de ani din pedeapsă.

Şi-a ispăşit cei douăzeci de ani, majoritatea timpului singur în celulă, fără comunicare cu lumea din afară şi fără ziare. Era uitat din toate punctele de vedere; administrarea justiţiei din acea ţară sud-estică avea încă un caracter destul de patriarhal. Cu o lună în urmă, fusese eliberat pe neaşteptate printr-o amnistie; după douăzeci de ani de somnolenţă şi întuneric, Rip Van Winkle se pomeni din nou pe pământ.

Luă primul tren încoace, spre ţara visurilor sale. La paisprezece zile după sosirea sa, a fost arestat. Poate că, după

douăzeci de ani de temniţă solitară, devenise prea vorbăreţ. Poate că le spusese oamenilor cum îşi imaginase el că este viaţa acolo – în timpul zilelor şi nopţilor petrecute în celulă. Poate că ceruse adresele vechilor prieteni, eroii Revoluţiei, fără să ştie că aceştia nu erau decât nişte trădători şi nişte spioni. Poate că pusese o jerbă pe un mormânt pe care nu se cuvenea să pună, sau poate că dorise să-l viziteze pe ilustrul său vecin, tovarăşul Rubaşov.

Acum poate că se întreba ce era mai bine: două decenii de visuri pe o saltea de paie într-o celulă întunecată sau două săptămâni de realitate la lumina zilei. Poate că nu mai era întreg la minte. Aceasta era povestea lui Rip Van Winkle…

La câtva timp după ce 402 îşi bătuse lungul său raport, Rip Van Winkle începu din nou; repetă de cinci sau şase ori versul său mutilat SCULAT, VOI OROPSIŢI AI VIEŢII, apoi tăcu.

Rubaşov stătea întins pe pat, cu ochii închişi. Se făcea din nou simţită „ficţiunea gramaticală”; nu se exprima în cuvinte, doar într-o vagă nelinişte care însemna:

— Şi pentru asta trebuie să plăteşti, şi pentru asta eşti răspunzător; căci tu ai acţionat în timp ce el a visat.

În aceeaşi după-amiază, Rubaşov a fost dus la bărbierit.

De data aceasta cortegiul consta doar din bătrânul paznic şi un gardian în uniformă; bătrânul îşi târşâia picioarele doi paşi mai în faţă, soldatul mărşăluia la doi paşi în urma lui Rubaşov. Trecură de nr. 406; dar pe uşă tot nu era scris nici un nume. În frizerie era numai unui din cei doi deţinuţi care lucrau acolo; era evident că se luau măsuri ca Rubaşov să n-aibă prea multe contacte.

Se aşeză în fotoliu. Localul era relativ curat; avea chiar şi o oglindă. Îşi scoase pince-nez-ul şi îşi privi faţa în oglindă; nu văzu nicio schimbare, în afară de ţepii de pe obraji.

Bărbierul lucra tăcut, rapid şi cu grijă. Uşa încăperii rămase deschisă; paznicul plecase târşâind picioarele; gardianul în uniformă stătea sprijinit de tocul uşii şi urmărea operaţiunea. Spuma călduţă de pe faţă îl făcea să se simtă fericit; simţea o uşoară ispită de a se lăsa în voia micilor plăceri ale vieţii. I-ar fi plăcut să trăncănească cu bărbierul; dar ştia că este interzis şi nu voia să-i facă necazuri bărbierului, a cărui faţă lată, deschisă,

îi plăcea. După fizionomie, Rubaşov l-ar fi luat mai degrabă drept lăcătuş sau mecanic. După ce termină cu săpunitul, la prima aplicare a lamei, bărbierul întrebă dacă nu-l zgâria lama, adresându-se cu „cetăţene Rubaşov”.

Era prima propoziţie rostită de când Rubaşov intrase în încăpere şi, în ciuda tonului obişnuit al bărbierului, ea căpăta o semnificaţie deosebită. Apoi se lăsă iarăşi tăcerea; gardianul din uşă îşi aprinse o ţigară; bărbierul îi potrivi barba şi îl tunse cu mişcări iuţi şi precise. În timp ce stătea aplecat asupra lui Rubaşov, acesta din urmă îi prinse pentru o clipă privirea; în acelaşi moment bărbierul vârî două degete pe sub gulerul lui Rubaşov, ca şi cum ar fi vrut s-ajungă mai uşor la părul de la ceafă; când îşi scoase degetele afară, Rubaşov simţi că-l zgârie pe sub guler un ghemotoc de hârtie. După câteva minute, operaţiunea se termină şi Rubaşov fu condus înapoi, în celulă. Se aşeză pe pat, cu un ochi la vizetă ca să se asigure că nu este observat, extrase bucăţica de hârtie, o netezi şi o citi. Conţinea doar trei cuvinte, mâzgălite evident în mare grabă: „Mori în tăcere”.

Rubaşov azvârli în hârdău bucăţica de hârtie şi îşi începu din nou turele. Era primul mesaj ajuns la el dinafară. În ţara inamică i se strecuraseră clandestin în închisoare mai multe mesaje; ele îl somau să-şi ridice glasul ca să protesteze, să le arunce înapoi acuzaţia acuzatorilor. Existau şi momente în istorie când revoluţionarul trebuie să tacă? Existau oare momente de cotitură în istorie, când i se cere un singur lucru, când un singur lucru este îndreptăţit, să moară în tăcere?

Gândurile lui Rubaşov fură întrerupte de 402, care începuse să bată imediat după ce se-ntorsese; ardea de curiozitate, voia să afle unde fusese dus Rubaşov.

— LA BĂRBIERIT, explică Rubaşov.

— MĂ TEMEAM DEJA DE TOT CE E MAI RĂU, bătu 402 compătimitor.

— DUPĂ TINE, bătu Rubaşov ca răspuns.

Ca de obicei, 402 era un auditor recunoscător.

— HA-HA! se exprimă el. EŞTI DAT NAIBII…

Destul de ciudat, dar acest compliment arhaic îi dădu o oarecare satisfacţie lui Rubaşov. Îl invidia pe 402, a cărui castă poseda un cod rigid al onoarei, care îi prescria cum să trăiască şi cum să moară. La un cod poţi adera. Dar pentru cei ca el nu

exista niciun îndrumar; trebuia să găseşti tu toate soluţiile.

Nici pentru moarte nu exista o etichetă. Cum era mai onorabil, să mori în tăcere – sau să te umileşti în public ca să-ţi poţi urmări scopurile? O sacrificase pe Arlova pentru că propria lui existenţă era mai preţioasă pentru Revoluţie. Acesta a fost argumentul decisiv pe care-l folosiseră amicii lui ca să-l convingă; datoria de a se ţine în rezervă pentru mai târziu era mai importantă decât regulile moralei mic-burgheze. Pentru cei care schimbaseră faţa istoriei, nu exista altă datorie decât aceea de a rămâne aici şi de a fi gata. „Puteţi să faceţi ce vreţi cu mine", a spus Arlova, iar el aşa şi făcuse. De ce s-ar trata pe sine însuşi cu mai multă consideraţie? „Deceniul următor va hotărî soarta epocii noastre", citase Ivanov. Putea dezerta doar pentru că el, personal, era scârbit, obosit şi vanitos? Şi dacă, la urma urmelor, Numărul 1 avea dreptate? Aici se puneau temeliile grandioase ale viitorului? Aici, în murdărie, sânge şi minciuni, după toate cele întâmplate şi în ciuda lor? Nu fusese întotdeauna istoria un constructor inuman, lipsit de scrupule, amestecându-şi mortarul din minciuni, sânge şi noroi?

Mori în tăcere – destramă-te în beznă – uşor de spus…

Rubaşov se opri brusc pe cea de a treia lespede neagră de la fereastră; se surprinsese repetând cu voce tare, de mai multe ori, cuvintele „mori în tăcere", cu un ton ironic dezaprobator, pentru a sublinia parcă totala lor absurditate…

Şi abia acum deveni conştient că hotărârea lui de a refuza oferta lui Ivanov nu era nici pe jumătate atât de fermă pe cât o crezuse. Acum i se părea chiar îndoielnic dacă intenţionase vreodată în mod serios să respingă oferta şi să iasă din scenă fără o vorbă.

5

Nivelul de trai al lui Rubaşov continuă să se îmbunătăţească. În dimineaţa celei de a unsprezecea zi a fost scos pentru prima oară în curte la plimbare.

Bătrânul temnicer a venit să-l ia imediat după micul dejun, însoţit de acelaşi gardian care însoţise expediţia la frizerie. Paznicul îl informă pe Rubaşov că începând din acea zi avea dreptul la zece minute de plimbare în curte. Rubaşov a fost repartizat la „prima tură", care începea după micul dejun. Apoi

paznicul îi recită regulamentul: în timpul plimbării era interzisă conversaţia cu vecinul sau cu orice alt deţinut; de asemenea era interzis să-şi facă semne, să schimbe între ei mesaje scrise sau să iasă afară din rând; nerespectarea regulamentului va fi pedepsită prin retragerea imediată a dreptului la plimbare; încălcările grave ale disciplinei, cu carceră fără lumină până la patru săptămâni. Apoi paznicul trânti din afară uşa celulei lui Rubaşov şi toţi trei porniră. Paznicul se opri după câţiva paşi şi deschise uşa numărului 406.

Rubaşov, care rămăsese lângă gardianul în uniformă la o oarecare distanţă de uşă, văzu în interiorul celulei picioarele lui Rip Van Winkle, care stătea întins pe patul de cazarmă. Avea nişte ghete cu capse şi pantaloni cadrilaţi, roşi la manşete, dar producând încă jenanta impresie că erau bine periaţi. Paznicul recită încă o dată regulamentul; picioarele îmbrăcate în pantalonii cadrilaţi alunecară cam şovăitori de pe patul de cazarmă şi în uşă apăru clipind un bătrân mititel. Avea faţa acoperită cu ţepi cărunţi; la pantalonii lui impresionanţi purta o vestă neagră cu un lanţ de ceas din metal şi o haină neagră de stofă. Rămase în uşă examinându-l pe Rubaşov cu sinceră curiozitate; apoi îl salută din cap, scurt, amical, şi toţi patru porniră mai departe. Rubaşov se aşteptase să găsească o persoană cu mintea deranjată; acum îşi schimbă părerea. În ciuda zvâcnirii nervoase a sprâncenelor, datorată probabil anilor de carceră fără lumină, ochii lui Rip Van Winkle erau limpezi şi prietenoşi ca ai unui copil. Mergea destul de greoi, dar cu paşi mărunţi, hotărâţi, şi-i arunca din când în când lui Rubaşov o privire prietenească. Coborând scările, bătrânelul se-mpiedică brusc şi, dacă gardianul nu-l prindea la timp de braţ, ar fi căzut. Rip Van Winkle mormăi ceva, mult prea încet ca s-audă Rubaşov ce spune, dar era limpede că mulţumea politicos; gardianul rânji prosteşte. Apoi intrară în curte prin poarta deschisă, unde ceilalţi deţinuţi erau deja aranjaţi doi câte doi. Din mijlocul curţii, unde stătea gardianul, răsunară două fluierături scurte şi rondul începu.

Cerul era senin, de un albastru ciudat de şters, aerul avea nota înţepătoare a cristalelor de zăpadă. Rubaşov uitase să-şi ia pătura şi tremura. Rip Van Winkle îşi atârnase în jurul umerilor o cuvertură gri, uzată, pe care i-o înmânase paznicul la intrarea în curte. Mergea tăcut lângă Rubaşov, cu paşi mici, îndesaţi,

clipind din când în când spre albastrul de deasupra capetelor lor; cuvertura gri îi cădea până la genunchi, acoperindu-l ca un clopot. Rubaşov calculă care dintre ferestre aparţinea celulei lui; era întunecată şi murdară, ca toate celelalte; nu se vedea nimic prin ea. Privirea îi întârzie un timp pe fereastra numărului 402, dar nici acolo nu se vedea decât geamul orb, cu gratii. 402 n-avea permisiunea de plimbare; nu era dus nici la frizer, nici la infirmerie. Rubaşov nu-l auzise niciodată ieşind din celulă.

Mergeau tăcuţi, încet, înconjurând curtea. Buzele lui Rip Van Winkle se mişcau abia perceptibil printre ţepii cărunţi; murmura ceva pentru sine; Rubaşov nu-nţelese la început ce anume; apoi observă că bătrânul fredona melodia de la „Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii!”. Nebun nu era, dar se pare că devenise cam ciudat după cele 7.000 de zile şi nopţi de temniţă. Rubaşov îl observă dintr-o parte şi încercă să-şi imaginezece ce–nseamnă să fii izolat de lume timp de două decenii. În urmă cu douăzeci de ani, automobilele erau rare şi aveau forme ciudate; nu exista radio şi numele liderilor politici de azi erau necunoscute. Nimeni nu întrevedea noile mişcări de masă, marile transformări politice şi nici întortocheatele căi, uluitoarele etape prin care va trece Statul revoluţionar; pe vremea aceea credeau că porţile Utopiei s-au deschis şi că omenirea se află pe pragul ei…

Rubaşov descoperi că niciun efort al imaginaţiei nu-l putea ajuta să-şi reprezinte starea sufletească a vecinului său, în pofida practicii sale în arta de „a gândi cu mintea altora”. O putea face fără prea mare efort în ceea ce-l privea pe Ivanov, pe Numărul 1 sau chiar pe ofiţerul cu monoclu; dar cu Rip Van Winkle nu izbutea. Îl privi pieziş; bătrânul tocmai îşi întorsese capul spre el; zâmbea; îşi ţinea pătura cu amândouă mâinile în jurul umerilor şi mergea lângă el cu paşii lui mărunţi, fredonând aproape imperceptibil melodia de la „Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii”.

După ce au fost conduşi înapoi în clădire, bătrânul se întoarse încă o dată în uşa celulei ca să-l salute din cap pe Rubaşov; clipi din ochi cu o expresie brusc schimbată, înspăimântată şi deznădăjduită; Rubaşov crezu că o să strige după el, dar paznicul trântise deja uşa de la 406. După ce paznicul îl închise în celulă, Rubaşov se duse imediat la perete; dar Rip Van Winkle tăcea şi nu răspunse la bătăile lui.

Pe de altă parte, 402, care îi privise de la fereastră, voia să i

se povestească totul despre plimbare, până la cel mai mic detaliu. Rubaşov trebui să-l informeze cum mirosise aerul, dacă fusese frig sau doar răcoare, dacă mai întâlnise şi alţi deţinuţi pe coridor şi dacă reuşise totuşi să schimbe câteva vorbe cu Rip Van Winkle. Rubaşov răspunse răbdător la fiecare întrebare; în comparaţie cu 402, care n-avea voie să iasă niciodată, se simţea o persoană privilegiată; îi părea rău pentru el şi aproape că avea un sentiment de vinovăţie.

A doua zi şi în ziua următoare, Rubaşov a fost scos la plimbare la aceeaşi oră, după micul dejun. Rip Van Winkle era întotdeauna tovarăşul lui de tură. Se învârteau încet în cerc, unul lângă altul, fiecare cu câte o pătură peste umeri, amândoi tăcuţi; Rubaşov cufundat în gânduri, privind cu atenţie prin pince-nez spre ceilalţi deţinuţi sau spre ferestrele clădirii; bătrânul, cu ţepii tot mai mari în barbă şi cu zâmbetul lui blând, de copil, fredonând veşnicul său cântec.

Până la a treia plimbare împreună, nu schimbaseră nici o vorbă, deşi Rubaşov vedea că gardienii nu-ncercau să aplice cu adevărat regula tăcerii şi celelalte perechi din cerc discutau aproape permanent; făceau acest lucru privind fix în faţă şi vorbind cu tehnica deţinutului, cunoscută de Rubaşov, abia mişcându-şi buzele.

În cea de a treia zi, Rubaşov îşi adusese cu el carnetul şi creionul; carnetul îi ieşea la iveală din buzunarul exterior stâng. După zece minute, bătrânul îl observă; privirea se luminã. Aruncă pe furiş o privire spre paznicii din mijlocul cercului, care purtau o discuţie animată şi nu păreau prea preocupaţi de deţinuţi; apoi trase iute afară creionul şi carnetul lui Rubaşov şi începu să mâzgălească ceva, pe sub clopotul păturii. Termină repede, rupse foaia şi i-o vârî lui Rubaşov în palmă; reţinu totuşi carnetul şi creionul şi continuă să mâzgălească. Rubaşov se asigură că paznicii nu erau atenţi la ei şi se uită la foaie. Nu era nimic scris pe ea, era un desen; o schiţă geografică a ţării în care se aflau, desenată cu uimitoare meticulozitate. Reprezenta principalele oraşe, munţi şi râuri şi în mijloc plasase un steag cu simbolurile Revoluţiei.

După ce au parcurs jumătate din a doua tură, 406 rupse o a doua foaie şi o vârî în mâna lui Rubaşov. Conţinea din nou acelaşi desen, o hartă perfect identică a Patriei Revoluţiei. 406 îl privi şi aşteptă zâmbind efectul. Rubaşov se simţi uşor stânjenit

sub privirea lui insistentă şi mormăi ceva în semn de apreciere. Bătrânul îi făcu cu ochiul;

— Pot să-l fac şi cu ochii închişi, spuse el.

Rubaşov confirmă din cap.

— Nu mă crezi, spuse bătrânul zâmbind, dar exersez de douăzeci de ani.

Se uită repede spre gardieni, închise ochii şi fără să-şi schimbe pasul, începu să deseneze pe o nouă foaie sub clopotul păturii. Avea ochii bine închişi şi îşi ţinea bărbia ţeapănă, ca un orb. Rubaşov se uită neliniştit spre gardian; se temea că bătrânul o să se împiedice sau o să iasă afară din rând. Dar după o altă jumătate de tură, desenul era gata, ceva mai tremurat decât celelalte, dar la fel de meticulos; doar simbolul de pe steagul din mijlocul ţării devenise disproporţionat de mare.

— Acum mă crezi? şopti 406 şi îi zâmbi fericit. Rubaşov confirmă din cap. Apoi bătrânul se întunecă la faţă; Rubaşov recunoscu expresia fricii, care-l cuprindea întotdeauna când era închis în celulă.

— Asta este, n-ai ce face, îi şopti el lui Rubaşov. Am fost băgat în alt tren.

— Cum adică? întrebă Rubaşov.

Rip Van Winkle îi zâmbi, blând şi trist.

— La plecare m-au dus în alt vagon de tren, spuse el, şi au crezut că n-am observat. Să nu spui nimănui că ştiu, şopti el, făcând cu ochiul spre gardieni.

Rubaşov confirmă din cap. Curând după aceea se auzi fluieratul care anunţa sfârşitul plimbării.

Trecând de poartă, cei doi mai prinseră un moment când nu erau observaţi. Ochii lui 406 erau iarăşi limpezi şi prietenoşi:

— Poate că acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu tine? îl întrebă el, solidar, pe Rubaşov.

Rubaşov confirmă din cap.

— Nu trebuie să ne pierdem speranţa. Vom ajunge totuşi acolo într-o bună zi, spuse Rip Van Winkle, arătând spre harta mototolită din mâna lui Rubaşov.

Apoi vârî carnetul şi creionul înapoi, în buzunarul lui Rubaşov. Pe scară fredonă din nou veşnica lui melodie.

Când se servi masa de seară, cu o zi înainte de a expira termenul stabilit de Ivanov, Rubaşov avea senzaţia că pluteşte ceva neobişnuit în aer. Nu putea explica de ce; mâncarea era distribuită conform rutinei, melodia melancolică a goarnei răsună punctual la ora stabilită; totuşi lui Rubaşov i se părea că atmosfera era încordată. Poate că unul din soldaţi îl privise ceva mai expresiv ca de obicei; poate că vocea bătrânului paznic avusese un ton ciudat. Rubaşov nu ştia, dar nu era în stare să lucreze; simţea încordarea în nervii lui, aşa cum simt reumaticii furtuna.

După ce se dădu stingerea, iscodi cu privirea pe coridor; becurile electrice, neavând destul curent, ardeau pe jumătate, răspândindu-şi pe lespezi lumina slabă; liniştea de pe coridor părea mai definitivă şi mai deznădăjduită ca niciodată. Rubaşov se întinse pe patul de cazarmă, se sculă din nou, se chinui să scrie câteva rânduri, îşi strivi ţigara şi îşi aprinse alta. Privi jos, în curte; se topea, zăpada era acum murdară şi moale, cerul era acoperit de nori; pe parapetul de vizavi santinela cu puşcă păşea în sus şi-n jos. Rubaşov se uită iarăşi pe coridor prin vizetă: linişte, pustietate şi lumină electrică.

Împotriva obiceiului său şi în ciuda orei târzii, începu o conversaţie cu 402.

— DORMI? bătu el.

Un timp nu primi niciun răspuns şi Rubaşov aşteptă cu un sentiment de dezamăgire. Apoi sosi – mai calm şi mai rar decât de obicei:

— NU: SIMŢI ŞI TU?

— CE SĂ SIMT? întrebă Rubaşov. Respira greu; stătea întins pe pat şi bătea cu pince-nez-ul.

402 ezită iarăşi un timp. Apoi bătu atât de încet, că suna de parcă ar fi vorbit cu glasul foarte scăzut:

— MAI BINE DORMI…

Rubaşov zăcea nemişcat pe patul de cazarmă şi îi era ruşine că 402 îi vorbea cu un ton atât de patern. Stătea culcat pe întuneric şi se uita la pince-nez-ul pe care-l ţinea în dreptul peretelui în mâna pe jumătate ridicată. Liniştea de afară era atât de profundă, încât o auzea păcănindu-i în urechi. Deodată peretele ţăcăni din nou:

— CIUDAT, CĂ AI SIMŢIT IMEDIAT…

— CE SĂ SIMT? EXPLICĂ! bătu Rubaşov, ridicându-se în capul

oaselor.

402 stătea parcă pe gânduri. După o scurtă ezitare, bătu:

— ASTĂ-SEARĂ SE CLARIFICĂ DIFERENDELE POLITICE.

Rubaşov înţelese. Stătea în picioare, sprijinit de perete, în întuneric, aşteptând amănunte. Dar 402 nu mai spuse nimic. După un timp, Rubaşov bătu:

— EXECUŢII?

— DA, răspunse 402 laconic.

— DE UNDE ŞTII? întrebă Rubaşov.

— DE. LA BUZĂ-DE-IEPURE.

— LA CE ORĂ?

— NU ŞTIU. Şi după o pauză: ÎN CURÂND.

— ŞTII NUMELE? întrebă Rubaşov.

— NU, răspunse 402. După o altă pauză, adăugă: DE SOIUL TĂU, DIVERGENŢE POLITICE.

Rubaşov se întinse iarăşi pe pat şi aşteptă. După un timp îşi puse pince-nez-ul, apoi zăcu iarăşi nemişcat, cu un braţ sub ceafă. De afară nu se auzea nimic. Orice mişcare din clădire era înăbuşită, îngheţată în întuneric.

Rubaşov nu asistase niciodată la o execuţie – era s-asiste doar la propria lui execuţie; dar asta se-ntâmplase în timpul Războiului Civil. Nu-şi putea reprezenta prea bine cum ar arăta acelaşi lucru în condiţii normale, ca parte a unei rutine metodice. Ştia vag că execuţiile se efectuau noaptea, în beciuri, şi că delincventul era ucis de un glonte în ceafă; dar nu cunoştea amănuntele. În Partid moartea nu era un mister, n-avea nicidecum un aspect romantic. Era o consecinţă logică, un factor care intra în calcul şi care avea un caracter destul de abstract. Totodată, despre moarte se vorbea rareori, şi cuvântul „execuţie” nu prea era folosit; expresia uzuală era „lichidare fizică”. Cuvintele „lichidare fizică” evocau iarăşi o singură idee concretă: încetarea activităţii politice. Actul morţii în sine era un detaliu tehnic, ce nu prezenta niciun interes; moartea ca factor într-o ecuaţie logică îşi pierduse orice caracteristică trupească intimă.

Rubaşov privea fix în întuneric prin pince-nez. Oare începuseră deja procedurile? Sau de-abia urmau să-nceapă? Îşi scoase pantofii şi ciorapii; tălpile goale se profilau gălbejite în întuneric, de sub celălalt capăt al păturii. Tăcerea deveni şi mai nefirească. Nu era acea lipsă de zgomot care te linişteşte; era o

liniște care înghiţise orice sunet şi-l strangulase, o liniște care vibra ca o piele de tobă întinsă. Rubaşov îşi privea fix tălpile goale şi îşi mişca uşor degetele de la picioare. Arătau grotesc şi straniu, de parcă tălpile aveau o viaţă a lor, proprie. Era conştient de propriul său trup cu o intensitate neobişnuită, simţea atingerea călduţă a păturii pe picioare şi apăsarea mâinii sub ceafă. Unde avea loc „lichidarea fizică”? Avea vaga senzaţie că trebuie să aibă loc dedesubt, sub scara care ducea jos, dincolo de frizerie. Simţea mirosul de piele emanat de centura cu revolver a lui Gletkin şi-i auzea foşnetul uniformei. Ce-i spunea victimei? „Stai cu faţa la perete”? Mai adăuga şi „te rog”? Sau spunea: „Nu-ţi fie frică, n-o să doară...”? Poate că trăgea fără avertisment, de la spate, în timp ce mergeau – dar victima îşi întorcea desigur mereu capul înapoi. Poate că ţinea revolverul ascuns în mânecă, cum îşi ţine dentistul cleştele ascuns. Poate că mai erau de faţă şi alţii. Cum arătau? Omul cădea în faţă sau în spate? Striga? Poate că era necesar să mai tragă un glonte în el ca să-l lichideze.

Rubaşov fuma şi îşi privea degetele de la picioare. Era atât de liniște, încât se auzea sfârâind hârtia de ţigară. Trase adânc din ţigară. Prostii, îşi spuse el. Roman ieftin. De fapt nu crezuse niciodată în realitatea tehnică a „lichidării fizice”. Moartea era o abstracţiune, mai ales propria ta moarte. Probabil că acum se şi terminase şi ceea ce a trecut nu mai e real. Era liniște şi întuneric, şi 402 încetase să mai bată.

Îşi dorea să ţipe cineva afară, să spulbere liniştea aceea nefirească. Adulmecă şi observă că avea deja de câtva timp parfumul Arlovei în nări. Până şi ţigările aveau mirosul ei; fata avea în geantă o tabacheră de piele şi toate ţigările din ea miroseau a pudră... Liniştea persista. Doar patul de cazarmă scârţâi uşor când se mişcă.

Rubaşov tocmai se gândea să se scoale să-şi mai aprindă o ţigară, când începu din nou ţăcănitul din perete.

— VIN, spuse ţăcănitul.

Rubaşov ascultă. Îşi auzea inima bătând în tâmple; nimic altceva. Aşteptă. Liniştea se adânci. Îşi scoase pince-nez-ul şi bătu:

— N-AUD NIMIC...

Mult timp 402 nu răspunse. Şi, brusc, bătu tare şi răspicat:

— E 380. TRANSMITE MAI DEPARTE.

Rubaşov se ridică repede în capul oaselor. Înţelese: vestea fusese semnalizată prin unsprezece celule, de către vecinii numărului 380. Ocupanţii celulelor dintre 380 şi 402 alcătuiau un releu acustic prin întuneric şi tăcere. Erau lipsiţi de apărare, întemniţaţi între cei patru pereţi ai celulelor; aceasta era manifestarea lor de solidaritate. Rubaşov sări din pat, fugi tiptil în picioarele goale până la celălalt perete, se postă lângă hârdău şi bătu spre 406:

— ATENŢIE, 380 URMEAZĂ SĂ FIE ÎMPUŞCAT ACUM. TRANSMITE MAI DEPARTE.

Ascultă. Hârdăul puţea; emanaţiile lui înlocuiau parfumul Arlovei. Nici un răspuns. Rubaşov alergă iute înapoi la pat. De data asta nu mai bătu cu pince-nez-ul, cu ei încheieturile degetelor:

— CINE E 380?

Iarăşi nici un răspuns. Rubaşov bănui că 402 pendula ca şi el între cei doi pereţi ai celulei sale. În unsprezece celule de dincolo de el, locatarii alergau pe tăcute, în picioarele goale, înainte şi înapoi între pereţi. Acum 402 era iarăşi la perete; anunţă:

— ÎI CITESC SENTINŢA. TRANSMITE MAI DEPARTE.

Rubaşov repetă întrebarea anterioară:

— CINE E?

Dar 402 plecase iarăşi. N-avea niciun rost să-i transmită mesajul lui Rip Van Winkle, totuşi Rubaşov alergă spre partea de celulă unde se afla hârdăul şi transmise mesajul; era mânat de un simţ obscur al datoriei, de sentimentul că lanţul nu trebuie întrerupt. Apropierea de hârdău îi produse greaţă. Alergă înapoi la pat şi aşteptă. Nu se auzea încă nici cel mai mic sunet de afară. Doar peretele ţăcănea în continuare.

— STRIGĂ DUPĂ AJUTOR.

— STRIGĂ DUPĂ AJUTOR, bătu Rubaşov spre 406. Ascultă. Nu se auzea nimic. Rubaşov se temea că dacă o să se mai apropie de hârdău, o să verse.

— ÎL ADUC. ŢIPĂ ŞI DĂ CU PUMNII. TRANSMITE MAI DEPARTE, bătu 402.

— CUM ÎL CHEAMĂ? bătu repede Rubaşov, înainte chiar de a apuca 402 să-şitermine propoziţia. De data asta primi un răspuns:

— BOGROV. DIN OPOZIŢIE. TRANSMITE MAI DEPARTE.

Lui Rubaşov i se îngreunară brusc picioarele. Se propti de perete şi bătu mai departe, către 406:

— MIHAIL BOGROV, FOST MATELOT PE CRUCIŞĂTORUL POTEMKIN, COMANDANTUL FLOTEI RĂSĂRITENE, PURTĂTORUL PRIMEI MEDALII A REVOLUŢIEI, ESTE DUS LA EXECUŢIE.

Îşi şterse sudoarea de pe frunte, vomită în hârdău şi îşi încheie propoziţia:

— TRANSMITE MAI DEPARTE.

Nu-şi mai putea rememora imaginea vizuală a lui Bogrov, dar vedea contururile siluetei sale uriaşe, braţele atârnându-i stângace, faţa turtită cu nasul uşor cârn. Fuseseră colegi de cameră în exil după 1905; Rubaşov îl învăţase să citească, să scrie şi-i dăduse noţiunile de bază ale gândirii istorice; de atunci, oriunde s-ar fi întâmplat să se afle, Rubaşov primea de două ori pe an o scrisoare scrisă de mână, care se încheia invariabil cu cuvintele: „Camaradul tău, credincios până la moarte, Bogrov”.

— VIN, bătu 402 în grabă şi atât de tare că Rubaşov, care stătea încă lângă hârdău cu capul proptit de perete, îl auzi din cealaltă parte a celulei.

— STAI LA VIZETĂ. BATE DARABANA. TRANSMITE MAI DEPARTE.

Rubaşov încremeni. Bătu mesajul mai departe către 406:

— STAI LA VIZETĂ. BATE DARABANA. TRANSMITE MAI DEPARTE. Alergă prin întuneric spre uşa celulei şi aşteptă. Pretutindeni linişte, ca până atunci!

După câteva secunde, se auzi din nou ţăcănit în perete:

— ACUM.

De-a lungul coridorului venea zgomotul surd, înfundat de darabană. Nu erau bătăi sau bubuieli; oamenii din celulele 380 până la 402, care alcătuiau lanţul acustic şi stăteau în dosul uşilor ca o gardă de onoare în întuneric, reproduceau, cu o amăgitoare asemănare, zgomotul înăbuşit, solemn al răpăitului de tobe, purtat de vânt din depărtare. Rubaşov stătea cu ochiul lipit de vizetă şi se alătură corului, bătând ritmic cu amândouă mâinile în uşa masivă. Spre uimirea lui, acea undă înăbuşită se propaga spre dreapta, prin numărul 406, mai departe; Rip Van Winkle trebuie să fi înţeles până la urmă; bătea şi el darabana. În acelaşi timp, Rubaşov auzi în stânga lui, încă la o oarecare distanţă de raza lui vizuală, scrâşnetul unor uşi de fier care erau împinse înapoi pe şine. Darabana din stânga lui se auzi ceva mai

tare; Rubaşov îşi dădu seama că fusese deschisă uşa de fier care despărţea celulele de izolare de cele obişnuite. Se auzi zăngănind o legătură de chei, uşa de fier era acum închisă din nou; auzi paşi apropiindu-se, însoţiţi de zgomote de alunecare şi târâre pe lespezi. Darabana din stânga lui se înteţi, înălţându-se ca un val, un crescendo constant, în surdină. Câmpul vizual al lui Rubaşov, limitat de celulele 401 şi 407, era încă gol. Zgomotele de alunecare şi de scrâşnituri se apropiau rapid, acum distingea şi gemete şi scâncete, ca scâncetele unui copil. Paşii se accelerară, darabana din stânga se atenuă uşor, iar în dreapta se accentuă.

Rubaşov bătea darabana. Pierdu treptat senzaţia timpului şi a spaţiului, auzea doar bătăi surde ca ale tamtamurilor din junglă; puteau fi nişte maimuţe care stăteau după gratii în cuştile lor, lovindu-se în piept şi bătând tamtamul; îşi lipi ochiul de vizetă, ridicându-se pe vârfuri şi coborând ritmic în timp ce bătea darabana. Ca şi înainte, văzu doar lumina ştearsă, gălbuie a becului electric de pe coridor; nu se vedea nimic în afară de uşile de fier de la 401 până la 407, dar răpăiala de tobe se înteţea şi scârţâitul şi scâncetul se apropiau. Deodată, intrară în câmpul lui vizual nişte siluete neclare: erau acolo. Rubaşov încetă să mai bată şi privi încordat. Peste o clipă trecuseră.

În memoria lui Rubaşov, se imprimă tot ce văzuse în aceste câteva secunde. Prin faţa lui trecuseră două siluete vag luminate, ambele în uniformă, masive şi neclare, târând între ele o a treia, pe care o ţineau de subţiori. Silueta din mijloc atârna moale şi totuşi rigidă ca o păpuşă în strânsoarea lor, întinsă pe toată lungimea ei, cu faţa întoarsă spre pământ, cu pântecul arcuit în jos. Picioarele se târau în urmă, pantofii patinau pe vârfuri, producând scârţâitul pe care-l auzise Rubașov de departe. Peste fața întoarsă spre lespezi atârnau şuviţe cărunte de păr, gura era larg deschisă. Pe faţă avea broboane de sudoare; din gură i se scurgeau dâre de scuipat. După ce l-au târât dincolo de câmpul lui vizual, mai departe pe coridor, spre dreapta, gemetele şi scâncetele s-au stins treptat; acum ajungeau până la el doar ca un ecou îndepărtat, constând din trei vocale plângătoare: „u-a-o”. Dar înainte de a da colţul la capătul coridorului, lângă frizerie, Bogrov răcni tare de două ori şi de data asta Rubaşov nu auzi doar vocalele, ci tot cuvântul; era propriul său nume, îl auzi clar: Rubaşov.

Apoi, ca la un semnal, se lăsă tăcerea. Lămpile electrice ardeau ca de obicei, coridorul era pustiu, ca de obicei. Doar 406 ţăcănea în perete:

SCULAT, VOI OROPSIŢI AI VIEŢII

Rubaşov stătea iarăşi culcat pe patul de cazarmă, fără să ştie cum ajunsese acolo. Încă îi mai răsuna în urechi darabana, dar liniştea era acum o linişte autentică, pustie şi calmă. Probabil că 402 dormea. Bogrov, sau ce mai rămăsese din el, era probabil deja mort.

„Rubaşov, Rubaşov…" Ultimul strigăt se întipărise definitiv în memoria lui acustică. Imaginea optică era mai puţin vie. Îi era încă greu să-l identifice pe Bogrov cu acea siluetă de păpuşă, cu faţa umedă şi picioarele atârnând rigide, care fusese târâtă prin câmpul lui vizual în acele câteva secunde. Abia acum îi veni în minte părul alb. Ce-i făcuseră lui Bogrov? Ce-i făcuseră acestui zdrahon de marinar ca să extragă din pieptul lui acel scâncet de copil? La fel scâncise şi Arlova când a fost târâtă de-a lungul coridorului?

Rubaşov se ridică în capul oaselor şi îşi propti fruntea de peretele în spatele căruia dormea 402; îi era teamă că o să vomite iar. Până acum nu-şi imaginase cu atâtea detalii moartea Arlovei. Pentru el fusese întotdeauna un incident abstract; îi lăsase un sentiment de puternică nelinişte, dar nu se-ndoise niciodată de corectitudinea logică a comportării sale. Acum, cu greaţa care-i răscolea stomacul şi-i storcea sudoarea rece de pe frunte, vechiul său mod de a gândi îi apărea ca o sminteală. Scâncetele lui Bogrov dezechilibrau ecuaţia logică. Până acum Arlova fusese un factor în această ecuaţie, un factor mic în comparaţie cu ceea ce era în joc. Dar ecuaţia nu mai stătea-n picioare. Viziunea picioarelor Arlovei în pantofii cu toc înalt, târâte de-a lungul coridorului, tulbura echilibrul matematic. Factorul neimportant crescuse până la incomensurabil, până la absolut; schelălăitul lui Bogrov, sunetul neomenesc al glasului care strigase numele lui, bătăile surde ale darabanei, îi umpleau auzul; toate astea înăbuşeau glasul firav al raţiunii, îl acopereau aşa cum un val uriaş acoperă gâlgâitul înecatului.

Epuizat, Rubaşov adormi şezând – cu capul proptit de perete, cu pince-nez-ul pe ochii închişi.

7

Gemu în somn; îi revenise visul cu prima lui arestare; mâna, atârnând moale din pat, căuta febril mâneca halatului; aştepta să se abată în sfârşit lovitura asupra lui, dar ea nu venea.

În schimb, se trezi pentru că în celulă se aprinse brusc lumina. Un chip stătea lângă patul său, privindu-l. Nu dormise probabil nici măcar un sfert de oră, dar după acel vis, lui Rubaşov îi trebuiau întotdeauna câteva minute ca să-şi revină. Clipi din cauza luminii puternice şi mintea lui prelucră cu mare efort obişnuitele ipoteze, ca şi cum ar fi săvârşit un ritual inconştient. Se afla într-o celulă; dar nu în ţara duşmană – asta era numai în vis. Deci era liber – da: portretul Numărului 1 atârnat deasupra capului său lipsea, şi acolo, în locul acela, stătea hârdăul. Pe lângă asta, lângă patul lui stătea Ivanov, suflându-i fum de ţigară în faţă. Şi asta era tot vis? Nu, Ivanov era adevărat, hârdăul era adevărat. Se afla în propria lui ţară, dar ea devenise o ţară duşmană; şi Ivanov, care fusese prietenul lui, devenise acum tot un duşman; şi nici scâncetele Arlovei nu mai erau vis. Ba nu, nu Arlova fusese târâtă ca o păpuşă prin faţa lui, ci Bogrov; tovarăşul Bogrov, credincios până în mormânt; şi strigase numele lui; asta nu visase. Pe de altă parte, Arlova spusese: „Puteţi să faceţi orice cu mine”.

— Te simţi rău? întrebă Ivanov.

Rubaşov clipi spre el, orbit de lumină.

— Dă-mi halatul, spuse el.

Ivanov se uită la el. Rubaşov avea partea dreaptă a feţei umflată.

— Vrei nişte coniac? întrebă Ivanov.

Fără s-aştepte un răspuns, se duse şchiopătând spre vizetă şi strigă ceva pe coridor. Rubaşov îl urmări cu privirea, clipind. Nu-i trecea ameţeala. Era treaz, dar vedea, auzea şi gândea ca prin ceaţă.

— Ai fost şi tu arestat? întrebă el.

— Nu, spuse calm Ivanov. Am venit doar să te vizitez. Cred că ai febră.

— Dă-mi o ţigară, spuse Rubaşov. Inhală adânc o dată sau de două ori şi privirea i se mai limpezi. Se întinse iarăşi, fumând, şi se uită în tavan. Uşa celulei se deschise; paznicul aduse o sticlă de coniac şi un pahar. De data asta nu era bătrânul, ci un tânăr

slab în uniformă, cu ochelari cu rame de oţel. Îl salută pe Ivanov, îi întinse coniacul şi paharul şi închise uşa de afară. Se auziră paşi retrăgându-se pe coridor.

Ivanov se aşeză pe marginea patului lui Rubaşov şi umplu paharul.

— Bea, spuse el.

Rubaşov goli paharul. Ceaţa de pe creier i se risipi, iar evenimentele şi persoanele – prima şi a doua sa întemniţare, Arlova, Bogrov, Ivanov – se ordonară în timp şi spaţiu.

— Te doare ceva? întrebă Ivanov.

— Nu, spuse Rubaşov.

Singurul lucru pe care nu-l înţelegea încă era ce căuta Ivanov în celula lui.

— Ai obrazul foarte umflat. Probabil că ai şi febră.

Rubaşov se ridică din pat, privi prin vizetă pe coridorul pustiu şi făcu una sau două ture prin celulă, până ce i se limpezi complet mintea. Apoi se opri în faţa lui Ivanov, care şedea la capătul patului, suflând răbdător rotocoale de fum.

— Ce cauţi aici? întrebă el.

— Vreau să stăm de vorbă, spuse Ivanov. Întinde-te la loc şi bea nişte coniac.

Rubaşov clipi ironic spre el prin pince-nez.

— Până acum, spuse el, am fost ispitit să cred că eşti de bună-credinţă în ceea ce faci. Acum îmi dau seama că eşti un porc. Ieşi afară.

Ivanov nu se clinti.

— Fii bun şi motivează această afirmaţie, spuse el.

Rubaşov se propti cu spatele de peretele numărului 406 şi îl privi de sus pe Ivanov. Ivanov fuma imperturbabil.

— Punctul unu, spuse Rubaşov. Ştiai de prietenia mea cu Bogrov. De aceea ai avut grijă ca Bogrov – sau ce-a mai rămas din el – să fie dus prin faţa celulei mele pe ultimul său drum, în chip de memento. Ca să te asiguri că nu voi rata această scenă, execuţia lui Bogrov este anunţată discret dinainte, presupunând că ştirea îmi va fi transmisă prin semnale de către vecinii mei, ceea ce, de fapt, se şi petrece. O fineţe suplimentară a regizorului este să-l informeze pe Bogrov despre prezenţa mea aici, chiar înainte de a fi dus târâş – presupunând iarăşi că acest şoc final va extrage de la el o manifestare sonoră; ceea ce de asemenea se întâmplă. Totul este calculat pentru a-mi provoca

o stare de depresiune. Şi în această neagră clipă, tovarăşul Ivanov apare ca un mântuitor, cu o sticlă de coniac sub braţ. Urmează scena înduioşătoare a împăcării, cădem unul în braţele celuilalt, schimbăm între noi amintiri de război emoţionante şi, printre altele, semnez declaraţia cu mărturisirea mea. După care, deţinutul se cufundă într-un somn dulce; tovarăşul Ivanov pleacă în vârful picioarelor cu declaraţia în buzunar şi după câteva zile este promovat... Acum ai amabilitatea şi ieşi afară.

Ivanov nu se clinti. Suflă fumul în aer, zâmbi şi îşi arătă dinţii de aur.

— Chiar crezi că am o minte atât de primitivă? întrebă el. Sau, ca să fiu mai exact, chiar crezi că sunt un psiholog atât de prost?

Rubaşov dădu din umeri.

— Trucurile tale mă scârbesc, spuse el. Nu pot să te azvârl afară. Dacă mai ai în tine un dram de bună-cuviinţă, ai să mă laşi în pace. Nu-ţi poţi imagina cât de tare mă scârbiţi toţi.

Ivanov ridică paharul de pe jos, îl umplu şi-l bău.

— Propun următoare înțelegere, spuse el. Mă lași să vorbesc cinci minute fără să mă-ntrerupi şi asculţi cu mintea limpede ce spun eu. Dacă, după asta, mai insişti să plec – voi pleca.

— Ascult, spuse Rubaşov. Stătea sprijinit de peretele din faţa lui Ivanov şi se uita la ceas.

— În primul rând, spuse Ivanov, pentru a înlătura orice posibile îndoieli sau iluzii pe care s-ar putea să le ai; Bogrov a fost, de fapt, împuşcat. În al doilea rând, a stat în închisoare câteva luni, şi la sfârşit a fost torturat mai multe zile. Dacă menţionezi asta în timpul procesului public, sau numai dacă o transmiţi vecinilor tăi, sunt terminat. Despre motivele de a-l trata astfel pe Bogrov, vom vorbi mai târziu. În al treilea rând, a fost dinadins dus prin faţa celulei tale şi dinadins i s-a spus de prezenţa ta aici. În al patrulea rând, acest truc murdar, cum îl numeşti tu, n-a fost ticluit de mine, ci de colegul meu, Gletkin, contrar indicaţiilor mele exprese.

Se opri. Rubaşov stătea sprijinit de perete şi nu spunea nimic.

— N-aş fi făcut niciodată o asemenea greşeală, continuă Ivanov; nu din consideraţie pentru sentimentele tale, ci pentru că este contrar tacticii mele şi cunoştinţelor mele despre psihologia ta. Ai manifestat în ultimul timp o tendinţă spre scrupule umanitare şi alte sentimentalisme de acest gen. Pe

lângă asta, povestea cu Arlova încă îţi mai stă pe suflet. Scena cu Bogrov nu poate decât să-ţi intensifice deprimarea şi înclinaţiile moraliste – asta se putea prevedea; numai un diletant în psihologie ca Gletkin putea face o asemenea greşeală. În ultimele zece zile, Gletkin mi-a tot împuiat urechile că trebuie să folosim împotriva ta „metode dure”. Una la mână, nu te poate suferi pentru că i-ai arătat găurile din ciorapi; a doua, el e obişnuit să aibă de-a face cu ţărani… Atât în privinţa elucidării cu Bogrov. Coniacul l-am comandat, bineînţeles, din cauză că nu erai în deplina posesiune a facultăţilor mintale când am intrat. Nu e în interesul meu să te îmbăt. Nu e în interesul meu să te expun unor şocuri mentale. Toate astea te împing doar şi mai mult spre exaltare morală. Am nevoie de tine treaz şi logic. Singurul meu interes este să meditezi calm asupra cazului tău ca s-ajungi la o concluzie. Căci, după ce ajungi la o concluzie, meditând adânc la toate – atunci, şi numai atunci, vei capitula…

Rubaşov dădu din umeri; dar înainte de a putea spune ceva, Ivanov interveni:

— Ştiu că eşti convins că nu vei capitula. Răspunde-mi doar atât: dacă te-ai convinge de necesitatea logică şi de justeţea obiectivă a capitulării – ai face-o?

Rubaşov nu răspunse numaidecât. Simţea vag că această conversaţie luase o turnură pe care n-ar fi trebuit s-o permită. Cele cinci minute trecuseră şi nu-l dăduse afară pe Ivanov. I se părea că numai acest fapt era deja o trădare a lui Bogrov – şi a Arlovei; a lui Richard şi a Micului Loewy.

— Pleacă, îi spuse lui Ivanov. E-n zadar. Abia acum observă că se plimba de câtva timp încoace şi-ncolo prin faţa lui Ivanov.

Ivanov şedea pe pat.

— După tonul vocii, spuse el, observ că recunoşti că ai greşit în privinţa rolului meu în afacerea Bogrov. Atunci de ce vrei să plec? De ce nu-mi răspunzi la întrebare?… Se aplecă puţin înainte şi îl privi pe Rubaşov batjocoritor în faţă; apoi spuse rar, accentuând fiecare cuvânt:

— *Pentru că ţi-e frică de mine.* Pentru că modul meu de a gândi şi de a argumenta este şi al tău, şi te temi de ecoul din propriul tău suflet. Nu mai ai mult şi ai să strigi: înapoi, Satana!

Rubaşov nu răspunse. Se plimba încoace şi-ncolo pe lângă fereastră, prin faţa lui Ivanov. Se simţea neputincios şi incapabil

de o argumentaţie clară. Conştiinţa culpabilităţii, pe care Ivanov o numea „exaltare morală”, nu putea fi exprimată în formule logice – rămânea în domeniul „ficţiunii gramaticale”. În acelaşi timp, fiecare propoziţie rostită de Ivanov stârnea într-adevăr un ecou în el. Simţea că nu trebuia să se fi lăsat niciodată angrenat în această discuţie. Se simţea alunecând irezistibil pe o pantă lină, uşor înclinată.

— *Apage Satanas!* repetă Ivanov şi îşi mai turnă un pahar. Odinioară, ispita era de natură carnală. Acum ia forma raţiunii pure. Valorile se schimbă. Mi-ar plăcea să scriu o piesă a patimilor. În care Dumnezeu şi Diavolul îşi dispută sufletul Sfântului Rubaşov. După o viaţă dusă în păcat, el apelează la Dumnezeu – la un Dumnezeu cu bărbia dublă a liberalismului industrial şi a caităţii supelor sale de la Armata Salvării. Satana este, dimpotrivă, slab, ascetic şi un adept fanatic al logicii. Îi citeşte pe Machiavelli, pe Ignatius de Loyola, pe Marx şi pe Hegel; este indiferent şi neîndurător cu omenirea, dintr-un fel de milostivire matematică. Este întotdeauna condamnat să facă ceva ce îi repugnă mai mult: să măcelărească spre a aboli măcelul, să jertfească miei ca să nu mai fie tăiaţii mieii, să biciuiască oamenii pentru ca ei să înveţe să nu se lase biciuiţi, să se lepede de orice scrupule în numele unei înalte scrupulozităţi şi să provoace ura omenirii din dragoste pentru ea – o dragoste geometrică şi abstractă. *Apage Satanas!* Tovarăşul Rubaşov preferă să devină martir. Ziariştii presei libere, care l-au urât în timpul vieţii, îl vor sanctifica după moarte. El şi-a descoperit o conştiinţă, şi conştiinţa te face la fel de nepotrivit pentru o revoluţie ca o bărbie dublă. Precum cancerul, conştiinţa îţi mănâncă creierul până ce toată materia cenuşie este devorată. Satana este învins şi se retrage – dar să nu-ţi închipui că scrâşneşte din dinţi şi scuipă foc de mânie. El dă din umeri; este slab şi ascetic; i-a văzut pe mulţi dând înapoi şi ieşind tiptil din rândurile cetei lui, sub diverse pretexte bombastice…

Ivanov se opri şi îşi mai turnă un pahar de coniac. Rubaşov se plimba încoace şi-ncolo prin faţa ferestrei. După un timp spuse:

— De ce l-aţi executat pe Bogrov?

— De ce? Din cauza chestiunii submarinului, spuse Ivanov. Era vorba de o problemă de tonaj – un vechi conflict, ale cărui începuturi îţi sunt probabil cunoscute. Bogrov susţinea construirea unor submarine de mare tonaj şi cu rază lungă de

acţiune. Partidul preconizează submarine mici cu o rază scurtă. Cu aceiaşi bani poţi construi de trei ori mai multe submarine decât dacă ai construi unele mari. Ambele părţi aveau argumente tehnice solide. Experţii au etalat o mulţime de schiţe tehnice şi formule algebrice; dar adevărata problemă era din cu totul altă sferă. Submarine mari înseamnă: o politică de agresiune, pentru a promova revoluţia mondială. Submarine mici înseamnă: apărare de coastă – adică autoapărare şi amânarea revoluţiei mondiale. Acesta din urmă este punctul de vedere al Numărului 1 şi al Partidului.

Bogrov avea o puternică aderenţă în rândurile amiralităţii şi ale ofiţerilor din vechea gardă. N-ar fi fost de-ajuns să fie înlăturat; trebuia să fie totodată discreditat. S-a plănuit un proces pentru a demasca partizanii tonajului mare drept sabotori şi trădători. Adusesem deja câţiva ingineraşi până la faza de a accepta să depună mărturie publică pentru orice doream noi. Dar Bogrov n-a vrut să intre-n joc. El susţinea până la capăt marele tonaj şi revoluţia mondială. Era cu două decenii în urma timpului. Nu voia să-nţeleagă că timpul e împotriva noastră, că Europa trece printr-o perioadă de reacţiune, că noi ne aflăm între două valuri şi trebuie să aşteptăm până ce vom fi ridicaţi de valul următor. Într-un proces public, el n-ar fi făcut decât să provoace derută printre oameni. Nu era posibilă altă cale decât de a-l lichida pe cale administrativă. N-ai fi făcut acelaşi lucru în situaţia noastră?

Rubaşov nu răspunse. Se opri din mers şi rămase iarăşi proptit de peretele numărului 406, lângă hârdău. Din el se ridica un val de duhoare greţoasă. Îşi scoase pince-nez-ul şi-l privi pe Ivanov cu nişte ochi hăituiţi, cu pleoapele roşii.

— Tu nu l-ai auzit scâncind, spuse el.

Ivanov îşi mai aprinse o ţigară de la mucul celei vechi; şi pentru el era de nesuportat duhoarea hârdăului.

— Nu, spuse el, nu l-am auzit. Dar am auzit şi am văzut lucruri similare. Şi ce-i cu asta?

Rubaşov tăcea. N-avea rost să-ncerce să-i explice. Îi pătrundeau iar în auz scâncetele şi darabana surdă, ca un ecou. Aşa ceva nu se putea exprima. Nici arcuirea sânilor Arlovei cu sfârcurile lor calde, ascuţite. Nimic nu se putea exprima. „Mori în tăcere”, aşa scria în mesajul pe care i-l dăduse frizerul.

— Şi ce-i cu asta? repetă Ivanov. Îşi întinse piciorul şi aşteptă.

Deoarece nu venea nici un răspuns, continuă să vorbească:

— Dacă aş avea un dram de milă pentru tine, spuse el, te-aş lăsa acum în pace. Dar n-am niciun dram de milă. Beau: într-un timp, după cum ştii, mă drogam: de viciul milei am reuşit însă până acum să scap. La cea mai mică doză eşti pierdut. Să plângi pentru omenire şi să te jeleşti singur – cunoşti înclinaţia patologică a rasei noastre pentru aşa ceva: Cei mai mari poeţi ai noştri s-au distrus singuri cu această gravă otravă. Până la patruzeci, cincizeci de ani au fost revoluţionari – apoi au început să fie roşi de milă şi lumea i-a declarat sfinţi. Pare-se că ai aceeaşi ambiţie şi crezi că este un proces individual, al tău, personal, ceva fără precedent...

Vorbi ceva mai tare şi exală un nor de fum:

— Fereşte-te de aceste extazieri, spuse el. Orice sticlă cu alcool conţine o anumită cantitate de extaz. Din nefericire, numai câţiva oameni, mai ales când e vorba de compatrioţii noştri, îşi dau seama că extazul umilinţei şi al suferinţei este la fel de ieftin ca extazul produs pe cale chimică. În clipa când m-am trezit din anestezie şi am descoperit că trupul meu se oprea la genunchiul stâng, am trăit şi eu un fel de extaz absolut al nefericirii. Îţi aminteşti ce predici îmi ţineai pe vremea aceea.

Îşi mai turnă un pahar şi-l goli.

— Eu sunt de părere, spuse el, că nu poţi considera lumea ca un soi de bordel metafizic al emoţiilor. Aceasta este prima poruncă pentru noi. Înţelegere, conştiinţă, scârbă, disperare, căinţă şi ispăşire sunt pentru noi un desfrâu respingător. Să stai jos şi să te laşi hipnotizat de propriul tău buric, să-ţi dai ochii peste cap şi să-ţi oferi umil ceafa revolverului lui Gletkin – asta-i o soluţie uşoară. Cea mai mare ispită pentru cei ca noi este să renunţi la violenţă, să te căieşti, să te împaci cu tine însuţi. Cei mai mulţi dintre marii revoluţionari, de la Spartacus la Danton şi Dostoievski, s-au prăbuşit în faţa acestei ispite; ei reprezintă forma clasică a trădării cauzei. Ispitele lui Dumnezeu au fost întotdeauna mai primejdioase pentru omenire decât cele ale Satanei. Atâta timp cât haosul domină lumea, Dumnezeu este un anacronism; şi orice compromis cu propria conştiinţă este o perfidie. Când îţi vorbeşte blestemata voce interioară, pune-ţi mâinile la urechi...

Bâjbâi după sticlă şi îşi mai turnă un pahar. Rubaşov observă că sticla era deja pe jumătate goală. Şi tu ai nevoie de o mică

alinare, se gândi el.

— Cei mai mari criminali din istorie, continuă Ivanov, nu sunt de tipul Nero şi Fouché, ci de tipul Gandhi şi Tolstoi. Vocea interioară a lui Gandhi a împiedicat mai mult decât armele britanice eliberarea Indiei. Să te vinzi pe treizeci de talanţi de argint este o tranzacţie cinstită; dar să te vinzi propriei tale conştiinţe înseamnă să laşi în părăsire omenirea. Istoria este a priori amorală; ea n-are conştiinţă. A dori să dirijezi istoria conform maximelor şcolii duminicale înseamnă să laşi totul aşa cum este. Ştii asta la fel de bine ca şi mine. Ştii care e miza în acest joc, şi tu vii şi-mi vorbeşti despre scâncetele lui Bogrov…

Îşi goli paharul şi adăugă:

— Sau îmi vii cu mustrări de conştiinţă din cauza grăsanei tale, Arlova.

Rubaşov ştia dinainte că Ivanov rezistă foarte mult la băutură: nu se observa nicio modificare în comportamentul lui, în afară de un fel de a vorbi ceva mai emfatic ca de obicei. Ai nevoie într-adevăr de o alinare, se gândi iarăşi Rubaşov, poate mai mult decât mine. Se aşeză pe scăunelul îngust din faţa lui Ivanov şi ascultă. Toate astea nu erau noi pentru el; ani de zile apărase acelaşi punct de vedere, cu aceleaşi cuvinte sau cu unele similare. Deosebirea era că pe atunci cunoscuse acele procese interioare, despre care Ivanov vorbea atât de dispreţuitor, doar ca o abstracţie; dar de atunci trăise „ficţiunea gramaticală” ca pe o realitate fizică a propriului său trup. Dar deveniseră oare aceste procese iraţionale mai acceptabile numai pentru că, acum, el luase personal cunoştinţă de ele? Era oare de aceea mai puţin necesar să lupţi împotriva „beţiei mistice” numai pentru că tu te îmbătaseşi deja cu ea? Când, cu un an în urmă, o trimisese pe Arlova la moarte, nu avusese destulă imaginaţie ca să-şi reprezinte detaliile execuţiei ei. S-ar comporta oare diferit acum, numai pentru că acum cunoştea câteva aspecte ale ei? Sacrificarea lui Richard, a Arlovei, a Micului Loewy a fost fie dreaptă, fie nedreaptă. Dar ce legătură aveau bâlbâiala lui Richard, forma sânilor Arlovei sau scâncetele lui Bogrov cu faptul că măsura a fost dreaptă sau nedreaptă?

Rubaşov începu din nou să se plimbe încoace şi-ncolo prin celulă. Simţea că tot ceea ce trăise de când fusese întemniţat fusese doar un preludiu; că meditaţiile lui îl duseseră într-un punct mort – în pragul a ceea ce Ivanov numise „bordel

metafizic” – şi că trebuie s-o ia din nou de la început. Dar cât timp mai avea? Se opri, luă paharul din mâna lui Ivanov şi-l goli. Ivanov se uită la el.

— Aşa mai merge, spuse el cu un zâmbet fugitiv. Monologurile sub formă de dialog sunt o instituţie folositoare. Sper că am reprodus cu folos vocea ispititorului. Păcat că nu e reprezentată şi partea adversă. Dar acesta este unul din trucurile ei, să nu se lase atrasă într-o discuţie raţională. Întotdeauna te atacă când eşti lipsit de apărare, când eşti singur şi într-un decor de efect – ruguri aprinse sau piscuri de munte învăluite în nori – şi cu o preferinţă specială pentru victima adormită. Metodele marelui moralist sunt foarte necinstite şi teatrale…

Rubaşov nu mai asculta. Plimbându-se încoace şi-ncolo, se întreba: dacă azi ar mai trăi Arlova, ar sacrifica-o din nou? Problema asta îl fascina; ea părea să conţină răspunsul la toate celelalte întrebări… Se opri în faţa lui Ivanov şi îl întrebă:

— Ţi-l mai aminteşti pe Raskolnikov?

Ivanov îi zâmbi ironic.

— Era de aşteptat să ajungi aici mai devreme sau mai târziu. *Crimă şi pedeapsă…* Zău că ori ai căzut în boala copilăriei, ori te-ai senilizat…

— Stai puţin. Stai puţin, spuse Rubaşov plimbându-se agitat încoace şi-ncolo. Toate astea-s doar vorbe, dar acum ne apropiem de miezul problemei. Din câte-mi amintesc, problema este dacă studentul Raskolnikov e îndreptăţit s-o ucidă pe bătrână. E tânăr şi dotat; are, cum s-ar zice, în buzunar un gaj nerăscumpărat asupra vieţii; ea e bătrână şi total inutilă. Dar ecuaţia asta nu stă în picioare. În primul rând, circumstanţele îl obligă să ucidă o a doua persoană; aceasta este consecinţa imprevizibilă şi ilogică a unei acţiuni aparent simple şi logice. În al doilea rând, ecuaţia cade în orice caz, pentru că Raskolnikov descoperă că doi ori doi nu fac patru, atunci când unităţile matematice sunt fiinţe omeneşti…

— Hai, zău, spuse Ivanov. Dacă vrei s-auzi părerea mea, toate exemplarele acestei cărţi ar trebui arse. Gândeşte-te un pic la ce-ar putea duce această umanitară filosofie a ceţii dacă ar fi s-o luăm ca atare; dacă ar fi să aderăm la preceptul că individul este sacrosanct şi că vieţile omeneşti nu trebuie tratate conform regulilor aritmeticii. Asta ar însemna că un comandant de batalion nu poate sacrifica o patrulă ca să salveze un regiment.

Că nu putem sacrifica nişte proşti ca Bogrov şi că trebuie să riscăm ca oraşele noastre de pe coastă să fie în câţiva ani distruse cu tunul…

Rubaşov clătină din cap:

— Toate exemplele tale sunt luate din război – adică din condiţiile anormale.

— De la inventarea locomotivei cu aburi încoace, replică Ivanov, lumea a fost permanent într-o stare anormală; războaiele şi revoluţiile sunt doar manifestări vizibile ale acestei stări. Raskolnikov al tău rămâne totuşi un nebun şi un criminal; nu pentru că se comportă logic ucigând-o pe bătrână, ci pentru că o face în interesul său personal. Principiul după care scopul scuză mijloacele este şi rămâne singura regulă de etică politică; orice altceva este doar trăncăneală fără rost şi-ţi scapă printre degete… Dacă Raskolnikov i-ar fi venit de hac bătrânei din ordinul Partidului – de exemplu pentru a spori fondurile de grevă sau pentru a înfiinţa o tipografie ilegală – atunci ecuaţia ar sta-n picioare şi acest roman cu derutanta lui problemă n-ar mai fi fost scris niciodată, spre binele omenirii.

Rubaşov nu răspunse. Era încă fascinat de problema dacă azi, după experienţele din ultimele luni, ar mai trimite-o pe Arlova la moarte. Nu ştia. Logic, Ivanov avea dreptate în tot ce spunea; adversarul invizibil tăcea, manifestându-şi existenţa doar printr-un vag sentiment de nelinişte. Şi în altă privinţă Ivanov avea dreptate, anume că atitudinea „adversarului invizibil” de a nu se expune niciodată dezbaterilor şi de a ataca oamenii doar atunci când sunt lipsiţi de apărare, îl arăta într-o lumină foarte dubioasă…

— Nu sunt de acord cu amestecarea ideologiilor, continuă Ivanov. Nu există decât două concepţii asupra eticii umane, şi ele se află la poluri opuse. Una din ele este creştină şi omenoasă, declară individul sacrosanct şi afirmă că regulile de aritmetică nu trebuie aplicate unităţilor umane. Cealaltă porneşte de la principiul fundamental că un ţel colectiv justifică orice mijloace şi nu numai că îngăduie, dar chiar cere ca individul să fie, în orice mod, subordonat şi sacrificat comunităţii – care poate dispune de el ca de un cobai sau de un miel ce trebuie jertfit. Prima concepţie ar putea fi numită morală antivivisecţionistă, a doua, morală vivisecţionistă. Şarlatanii şi diletanţii au încercat întotdeauna să amestece cele două

concepţii; în practică este imposibil. Cel care poartă povara puterii şi a responsabilităţii descoperă cu prima ocazie că trebuie să aleagă; şi el este în mod fatal împins spre a doua alternativă. Cunoşti, de la instaurarea creştinismului ca religie de stat, un singur exemplu de stat care a urmat cu adevărat o politică creştină? Nici măcar unul nu-mi poţi arăta. În vremuri de restrişte – şi politica este cronic în vremuri de restrişte – conducătorii au reuşit întotdeauna să invoce „condiţii excepţionale", care necesitau măsuri de apărare excepţionale. De când există naţiuni şi clase, ele trăiesc într-o stare permanentă de reciprocă autoapărare, care le obligă veşnic să amâne pentru altă dată punerea în practică a umanismului…

Rubaşov se uită pe fereastră. Zăpada topită îngheţase din nou şi scânteia, o suprafaţă neregulată de cristale albegălbui. Santinela de pe zid bătea pasul dus şi-ntors cu puşca pe umăr. Cerul era senin, dar fără lună; deasupra turnului cu mitralieră licărea Calea Lactee.

Rubaşov dădu din umeri.

— Recunosc, spuse el, că umanismul şi politica, respectul faţă de individ şi progresul social sunt incompatibile. Recunosc că Gandhi este o catastrofă pentru India; că puritatea în alegerea mijloacelor duce la neputinţă politică. În privinţa aspectelor negative suntem de acord. Dar uite unde ne-a dus cealaltă alternativă…

— Ei bine, unde? întrebă Ivanov.

Rubaşov îşi frecă pince-nez-ul de mânecă şi îl privi miopr

— Ce porcărie, spuse el, ce porcărie am făcut din epoca noastră de aur!

Ivanov zâmbi.

— Poate, spuse el fericit. Uită-te la fraţii Gracchi, la Saint-Just şi la Comuna din Paris. Până acum toate revoluţiile au fost făcute de nişte moralişti diletanţi. Ei au fost întotdeauna de bună-credinţă şi au pierit din cauza diletantismului lor. Noi, pentru prima oară, suntem consecvenţi…

— Da, spuse Rubaşov. Atât de consecvenţi, încât în interesul unei juste împărţiri a pământului am lăsat în mod deliberat să moară de foame aproximativ cinci milioane de ţărani şi familiile lor într-un singur an. Atât de consecvenţi am fost în procesul de eliberare a fiinţelor umane din lanţurile exploatării industriale, încât am trimis vreo zece milioane de oameni la muncă forţată

în regiunile polare şi în junglele din Orient, în condiţii asemănătoare celor de pe galerele de sclavi din Antichitate. Atât de consecvenţi, încât, pentru a pune capăt unor divergenţe de opinii, cunoaştem un singur argument: moartea, fie că e vorba de submarine, de îngrăşăminte sau de linia pe care trebuie s-o urmeze Partidul în Indochina. Inginerii noştri lucrează fiind permanent conştienţi că o eroare de calcul îi poate duce la închisoare sau la eşafod; înalţii funcţionari din administraţia noastră îşi ruinează şi îşi distrug subalternii pentru că ştiu că ei vor fi răspunzători de cea mai mică scăpare şi vor fi ei înşişi distruşi; poeţii noştri pun capăt unor discuţii axate pe chestiuni de stil prin denunţuri la poliţia secretă, pentru că expresioniştii consideră stilul naturalist contrarevoluţionar şi viceversa. Acţionând consecvent în interesul generaţiilor viitoare, am impus celei actuale privaţiuni atât de cumplite, încât media sa de viaţă s-a redus cu un sfert. Pentru a apăra existenţa patriei, a trebuit să luăm măsuri excepţionale şi să facem legi de tranziţie, care sunt în totalitate potrivnice scopurilor Revoluţiei. Nivelul de trai al poporului e mai scăzut decât înainte de Revoluţie; condiţiile de lucru sunt mai grele, disciplina mai inumană, munca în acord e o corvoadă mai cumplită decât cea a hamalilor din ţările coloniale; am scăzut limita de vârstă pentru pedeapsa capitală până la doisprezece ani; legile noastre sexuale sunt mai înapoiate decât cele din Anglia, adularea conducătorilor este la noi mai bizantină decât cea a dictaturilor reacţionare. Presa şi şcolile noastre cultivă şovinismul, militarismul, dogmatismul, conformismul şi ignoranţa. Puterea arbitrară a guvernului este nelimitată şi fără precedent în istorie; libertatea presei, libertatea de opinie şi de mişcare sunt atât de conştiincios exterminate de parcă Declaraţia Drepturilor Omului n-ar fi existat niciodată. Am construit cel mai gigantic aparat poliţienesc, făcând din informatori o instituţie naţională şi deţinând cel mai rafinat sistem ştiinţific de tortură fizică şi mentală. Masele ţării gem sub biciul nostru, cu care le mânăm spre o viitoare fericire teoretică, pe care numai noi o putem întrezări. Căci energiile acestei generaţii sunt epuizate; ele s-au consumat în Revoluţie; căci această generaţie este stoarsă de vlagă şi n-a mai rămas nimic din ea, decât o bucată de carne vie, bună de sacrificare, care geme apatică şi amorţită... Acestea sunt consecinţele consecvenţei noastre. Ai numit-o

morală vivisecţionistă. Mie mi se pare uneori că experimentatorii au jupuit pielea de pe victimă şi au lăsat-o expusă, cu ţesuturile, muşchii şi nervii dezgoliţi…

— Bun, şi ce-i cu asta? spuse fericit Ivanov. Nu ţi se pare minunat? S-a petrecut vreodată ceva mai minunat în istorie? Jupuim vechea piele de pe omenire şi-i dăm una nouă. Nu este o ocupaţie pentru oameni cu nervii slabi; dar a fost o vreme când te umplea de entuziasm. Ce te-a schimbat într-atât, încât să fii acum panicat ca o fată bătrână?

Rubaşov a vrut să răspundă: „Între timp l-am auzit pe Bogrov strigându-mi numele”. Dar ştia că acest răspuns n-avea niciun sens. De aceea, în loc de asta, răspunse:

— Ca să continui cu aceeaşi metaforă: văd trupul flagelat al acestei generaţii: dar nu văd nici urmă de o nouă piele. Noi toţi am crezut că istoria ar putea fi tratată ca o experienţă de fizică. Deosebirea este că în fizică poţi repeta o experienţă de o mie de ori, dar în istorie o singură dată. Danton şi Saint-Just nu pot fi trimişi la eşafod decât o singură dată; şi dacă s-ar dovedi că până la urmă submarinele mari ar fi fost ceea ce trebuia, tovarăşul Bogrov – nu va învia.

— Şi acum ce să facem? întrebă Ivanov. Să stăm cu mâinile încrucişate pentru că urmările unei acţiuni nu pot fi pe deplin prevăzute şi că deci orice acţiune e dăunătoare? Răspundem cu capul pentru orice acţiune – mai mult de atât nu ni se poate pretinde. În tabăra adversă nu există atâtea scrupule. Orice idiot de general bătrân poate să facă experienţe cu mii de trupuri vii; şi dacă face o greşeală, în cel mai rău caz va fi scos în rezervă. Forţele reacţiunii şi ale contrarevoluţiei n-au scrupule sau probleme etice. Imaginează-ţi un Sulla, un Galliffet, un Kolceak citind Raskolnikov. Păsări rare ca voi se găsesc doar în copacii revoluţiei. Pentru ceilalţi e mai uşor…

Se uită la ceas. Fereastra celulei căpătase o tentă cenuşie murdară; ziarul lipit peste geamul spart se umfla şi foşnea în briza dimineţii. Pe zidul de apărare de vizavi, santinela îşi continua suta de paşi în sus şi-n jos.

— Pentru un om cu trecutul tău, continuă Ivanov, această bruscă repulsie faţă de experiment e oarecum naivă. În fiecare an mor zadarnic câteva milioane de oameni din cauza epidemiilor şi a altor catastrofe naturale. Şi noi să pregetăm să sacrificăm câteva sute de mii pentru cel mai promiţător

experiment din istorie? Ca să nu mai vorbim despre cohortele celor care mor de subnutriţie şi tuberculoză în minele de cărbuni şi mercur, pe câmpurile de orez şi plantaţiile de bumbac. Nimeni nu-i bagă-n seamă; nimeni nu-ntreabă de ce sau pentru ce; dar când noi împuşcăm aici câteva mii de oameni, în mod obiectiv dăunători, umanitariştii din întreaga lume fac spume la gură. Da, am lichidat pătura parazitară a ţărănimii şi i-am lăsat să moară de foame. A fost o operaţie chirurgicală care trebuia făcută o dată pentru totdeauna; dar în vremurile minunate dinaintea Revoluţiei, tot atâţia mureau în fiecare an din cauza secetei – doar că mureau stupid şi fără rost. Numărul victimelor inundaţiilor de pe Râul Galben din China se ridică uneori până la sute de mii. Natura este generoasă în stupidele ei experimente asupra omenirii. De ce n-ar avea omenirea dreptul de a face experienţe pe sine însăşi?

Se opri. Rubaşov nu răspunse. Ivanov continuă:

— Ai citit vreodată broşuri ale unei societăţi antivivisecţioniste? Sunt zguduitoare, sfâşietoare; când citeşti despre o biată javră care schelălăie şi linge mâna „călăului" după ce i-a scos ficatul, ţi se face greaţă cum ţi s-a făcut şi ţie astă-seară. Dar dacă aceşti oameni şi-ar impune punctul de vedere, n-am mai avea seruri împotriva holerei, a febrei tifoide sau a difteriei…

Goli şi restul sticlei, căscă, se întinse şi se ridică în picioare. Se duse şchiopătând până la Rubaşov, la fereastră, şi privi afară.

— Se luminează, spuse el. Nu fi prost, Rubaşov. Tot ceea ce am invocat eu astă-seară sunt cunoştinţe elementare, pe care le posezi şi tu. Ai avut o stare de depresiune nervoasă, dar acum s-a terminat.

Stătea lângă Rubaşov la fereastră, cu braţul pe după umerii lui; vocea îi era aproape tandră.

— Acum culcă-te ca să-ţi mai limpezeşti ideile, bătrâne veteran; mâine expiră termenul şi o s-avem amândoi nevoie de minte limpede ca să întocmim depoziţia ta. Nu da din umeri – tu însuţi eşti cel puţin pe jumătate convins că vei semna. Refuzul de a o face ar fi o laşitate morală. Laşitatea morală i-a împins pe mulţi la martiriu.

Rubaşov privi afară spre lumina cenuşie. Santinela tocmai efectua o întoarcere spre dreapta. Deasupra turnului cu

mitralieră cerul era de un gri şters, cu o tentă de roşu.

— O să mă mai gândesc, spuse Rubaşov după un timp.

După ce uşa se închise în urma vizitatorului său, Rubaşov îşi dădu seama că deja capitulase pe jumătate. Se trânti pe pat, epuizat şi totuşi ciudat de uşurat. Se simţea golit, secătuit, dar în acelaşi timp parcă i s-ar fi ridicat o greutate de pe suflet. Pateticul apel al lui Bogrov îşi mai pierduse în memoria lui din acuitatea sa acustică. Cine o putea numi trădare, dacă, în loc să poarte credinţă morţilor, purta credinţă celor vii?

În timp ce Rubaşov dormea liniştit şi fără vise – îl mai lăsase şi durerea de dinţi – Ivanov îi făcu o vizită lui Gletkin, în drum spre camera lui. Gletkin şedea la birou, îmbrăcat din cap până-n picioare în uniformă, şi răsfoia dosarele. De ani de zile, avea obiceiul să lucreze de două, trei ori pe săptămână toată noaptea. Când Ivanov intră în încăpere, luă poziţia de drepţi.

— E-n regulă, spuse Ivanov. O să semneze mâine. Dar a trebuit să năduşesc un pic ca să repar tâmpenia ta.

Gletkin nu răspunse; stătea ţeapăn în faţa biroului său. Ivanov, care-şi amintea scena dură pe care o avusese cu Gletkin înaintea vizitei sale în celula lui Rubaşov şi ştia că Gletkin nu uita aşa de uşor un bobârnac, dădu din umeri şi-i suflă lui Gletkin în faţă fumul de la ţigară.

— Nu fi prost, spuse el. Toţi suferiţi de sentimente personale. În locul lui, tu ai fi şi mai încăpăţânat.

— Eu am o şiră a spinării, el nu are, spuse Gletkin.

— Dar eşti tâmpit, spuse Ivanov. Pentru răspunsul ăsta ar trebui să fii împuşcat înaintea lui.

Porni şchiopătând spre uşă şi o trânti de afară.

Gletkin se aşeză din nou la birou. Nu credea că Ivanov o să reuşească şi în acelaşi timp se temea de asta. Ultima propoziţie a lui Ivanov sunase ca o ameninţare, şi cu el nu ştiai niciodată când glumeşte şi când vorbeşte serios. Poate că nici el nu ştia – ca toţi intelectualii ăştia cinici…

Gletkin dădu din umeri, îşi vârî gulerul şi manşetele foşnitoare la loc şi îşi continuă lucrul la vraful de documente.

AL TREILEA INTEROGATORIU

1

„Uneori cuvintele trebuie să servească pentru a masca faptele. Dar aceasta trebuie să se petreacă în aşa fel, încât nimeni să nu-şi dea seama; sau, dacă se bagă de seamă, să fie pregătite scuze pentru a fi prezentate imediat”.

Machiavelli
Îndrumări pentru Raffaello Girolami

„Felul vostru de vorbire să fie: da, da; nu, nu; ce trece peste aceste cuvinte vine de la cel rău”.

Matei, 5, 37

Fragment din jurnalul lui N.S. Rubaşov, din a douăzecea zi de temniţă

...VLADIMIR BOGROV a căzut din scrânciob. Acum o sută cincizeci de ani, în ziua asedierii Bastiliei, scrânciobul european a început din nou să se mişte după o lungă perioadă de inactivitate. Se smulsese cu elan din ghearele tiraniei; cu o impetuozitate aparent necontrolabilă, se avântase spre cerul albastru al libertăţii. Timp de o sută de ani, s-a înălţat tot mai sus în sferele liberalismului şi ale democraţiei. Dar, vedeţi, treptat, ritmul s-a încetinit, scrânciobul se apropia de culme şi de punctul de cotitură din traiectul său; atunci, după o clipă de imobilitate, a început mişcarea înapoi, cu o viteză tot mai mare. Cu aceeaşi impetuozitate ca în drumul său spre înălţimi, scrânciobul şi-a purtat pasagerii de la libertate din nou, înapoi, la tiranie. Cel care ţintise în sus în loc să se ţină bine, a ameţit şi a căzut din scrânciob.

Cel care vrea să scape de ameţeală trebuie să-ncerce să descopere legile de mişcare ale scrânciobului. Se pare că suntem confruntaţi cu o mişcare de pendul în istorie, alunecând de la absolutism la democraţie, de la democraţie înapoi la dictatură absolută.

Procentul de libertate individuală pe care un popor îl poate cuceri şi păstra depinde de nivelul maturităţii sale politice. Mişcarea de pendul mai sus menţionată pare să indice că maturizarea politică a maselor nu urmează o curbă ascendentă continuă, asemenea evoluţiei individului, ci este guvernată de legi mai complicate.

Maturitatea maselor constă în capacitatea de a-şi recunoaşte propriile interese. Aceasta presupune, totuşi, o anumită înţelegere a procesului de producere şi distribuire a bunurilor. Capacitatea unui popor de a se guverna în mod democratic este astfel proporţională cu nivelul de înţelegere a structurii şi a modului de funcţionare a întregului organism social.

Orice perfecţionare tehnică creează însă o nouă complicaţie pentru aparatul economic, determină apariţia unor noi factori şi combinaţii pe care, un timp, masele nu le pot sesiza. La fiecare salt în progresul tehnic, dezvoltarea intelectuală relativă a maselor rămâne cu un pas în urmă, producând astfel o cădere în termometrul maturităţii politice. Uneori durează zeci de ani, uneori generaţii întregi, până ce nivelul de înţelegere al poporului se adaptează la noua stare de lucruri, până ce recuperează aceeaşi capacitate de auto-guvernare pe care o avusese deja într-o etapă inferioară de civilizaţie. De aici reiese că maturitatea politică a maselor nu poate fi măsurată cu o cifră absolută, ci doar în mod relativ, adică în raport cu stadiul de civilizaţie din acel moment.

După ce nivelul de conştiinţă al maselor ajunge din urmă starea obiectivă de lucruri, în mod inevitabil va urma cucerirea democraţiei, fie pe cale paşnică, fie prin forţă. Până ce următorul salt al civilizaţiei tehnice – descoperirea războiului mecanic, de pildă – aduce din nou masele înapoi, într-o stare de maturitate relativă şi face posibilă sau chiar necesară instalarea unei anumite forme de conducere absolută.

Acest proces ar putea fi comparat cu ridicarea unei nave printr-o ecluză cu mai multe camere. Când intră pentru prima oară într-o cameră a ecluzei, nava este la un nivel scăzut faţă de capacitatea camerei; ea este ridicată încet până ce nivelul apei atinge cel mai înalt

punct. Dar această grandoare este iluzorie, următoarea cameră a ecluzei este şi mai sus, procesul de nivelare trebuie să reînceapă. Pereţii camerelor ecluzei reprezintă starea obiectivă de control a forţelor naturale, a civilizaţiei tehnice; nivelul apei din camera ecluzei reprezintă maturitatea politică a maselor. Ar fi lipsit de sens s-o măsori pe aceasta din urmă ca înălţime absolută deasupra nivelului mării; ceea ce contează este înălţimea relativă a nivelului din camera ecluzei.

Inventarea locomotivei cu aburi a iniţiat o perioadă de progres obiectiv rapid şi, în consecinţă, a unui regres politic subiectiv la fel de rapid. Era industrială este încă tânără în istorie, discrepanţa dintre structura sa economică extrem de complicată şi înţelegerea ei de către mase este încă mare. De aceea este de înţeles de ce maturitatea politică relativă a naţiunilor în prima jumătate a secolului douăzeci este mai mică decât era în anul 200 î.Hr. sau la sfârşitul epocii feudale.

Greşeala teoriei socialiste a fost să creadă că nivelul conştiinţei maselor s-a ridicat constant şi regulat. De aici decurge şi neputinţa sa în faţa ultimei balansări a pendulului, automutilarea ideologică a popoarelor. Noi am crezut că adaptarea concepţiei maselor asupra lumii la noi condiţii este un proces simplu, care poate fi măsurat în ani; când, dimpotrivă, conform întregii experienţe istorice, ar fi fost mai corect să se măsoare în secole. Popoarele Europei sunt încă departe de a fi digerat mental efectele locomotivei cu aburi. Sistemul capitalist se va prăbuşi înainte ca masele să-l fi înţeles.

În ceea ce priveşte Patria Revoluţiei, masele de acolo sunt guvernate de aceleaşi legi ale gândirii ca oriunde altundeva. Ele au ajuns în prima cameră de sus a ecluzei, dar sunt încă la cel mai scăzut nivel al noului bazin. Noul sistem economic care a luat locul celui vechi este şi mai de neînţeles pentru ei. Trudnica şi dureroasa înălţare trebuie să-nceapă de la capăt. Probabil că abia peste câteva generaţii va reuşi poporul să-nţeleagă noua stare de lucruri, creată chiar de ei prin Revoluţie.

Până atunci însă, o formă democratică de guvernământ este imposibilă, şi procentul de libertate individuală este

chiar mai scăzut decât în alte ţări. Până atunci, conducătorii noştri sunt siliţi să guverneze într-un spaţiu ca şi gol. Nu este un spectacol plăcut, dacă-l măsurăm după standardele liberale clasice. Şi totuşi, toată oroarea, ipocrizia şi degradarea care sar în ochi nu sunt decât manifestarea vizibilă şi inevitabilă a legii expuse mai sus. Vai de prostul şi de estetul care întreabă doar cum şi nu de ce. Dar vai şi de opoziţie într-o perioadă de maturitate relativă a maselor, ca aceasta.

În perioadele de maturitate, opoziţia are datoria şi funcţia de a apela la mase. În perioadele de imaturitate mentală, numai demagogii invocă „înalta judecată a poporului”. În asemenea situaţii opoziţia are în faţă două alternative: să ia puterea printr-o lovitură de stat, fără a se putea bizui pe suportul maselor; sau să se arunce din scrânciob într-o disperare mută - „să moară în tăcere”.

Mai exista şi o a treia opţiune, nu mai puţin consecventă şi care s-a transformat la noi în ţară într-un sistem: renegarea şi suprimarea propriei convingeri, când nu există nicio perspectivă de materializare a ei. De vreme ce singurul criteriu moral pe care îl recunoaştem este acela al utilităţii sociale, renegarea publică a convingerilor noastre pentru a rămâne în rândurile Partidului este evident mai onorabilă decât continuarea donquijotescă a unei lupte fără speranţă.

Chestiunile de mândrie personală; prejudecăţile care există pretutindeni împotriva anumitor forme de autoumilire; sentimentele personale de oboseală, scârbă şi ruşine – trebuie retezate, cu rădăcini şi crengi cu tot...

2

Rubaşov începuse să-şi scrie cugetările asupra „scrânciobului” imediat după primul semnal de goarnă din dimineaţa care a urmat execuţiei lui Bogrov şi vizitei lui Ivanov. Când i se aduse micul dejun bău o gură de cafea şi lăsă restul să se răcească. Scrisul lui, care în ultimele zile devenise dezlânat şi nesigur, era acum iarăşi ferm şi disciplinat; literele erau mai mici, iar buclele deschise, oscilante, făceau loc unghiurilor ascuţite. Când citi ce scrisese, observă schimbarea.

La ora unsprezece dimineaţa a fost luat ca de obicei la

plimbare şi a trebuit să se oprească. Ajuns în curte, i-a fost repartizat, ca vecin de tură, nu bătrânul Rip Van Winkle, ci un ţăran slăbănog cu încălţări de rafie. Rip Van Winkle nu se vedea în curte şi Rubaşov îşi aminti abia acum că îi lipsise la micul dejun obişnuitul „Sculat, voi oropsiţi ai vieţii”. Era evident că bătrânul fusese dus de acolo. Dumnezeu ştie unde; o biată molie zdrenţuită, de anul trecut, care supravieţuise în mod inutil şi miraculos peste limita sa stabilită de viaţă, ca să reapară când îi trecuse vremea, să fluture orbeşte din aripi de câteva ori şi să se prefacă în pulbere într-un colţ.

La început, ţăranul tropăi în tăcere lângă Rubaşov, privindu-l pieziş. După a treia tură îşi drese glasul de câteva ori şi după încă o tură, spuse:

— Eu sunt din provincia D. Aţi fost vreodată pe-acolo, Înălţimea Voastră?

Rubaşov răspunse negativ. D. era o provincie îndepărtată din răsărit, despre care avea doar o idee destul de vagă.

— E cale lungă până acolo, spuse ţăranul. Trebuie să călătoreşti pe cămile ca s-ajungi. Sunteţi un domn politic, Înălţimea Voastră?

Rubaşov încuviinţă. Încălţările de rafie ale ţăranului aveau tălpile pe jumătate rupte şi umbla cu degetele goale prin zăpada bătătorită. Avea un gât subţire şi dădea mereu din cap în timp ce vorbea, de parcă repeta aminul unei litanii.

— Şi eu sunt din motive politice, spuse el; adică, sunt reacţionar. Cică toţi reacţionarii trebuie deportaţi zece ani. Credeţi că o să mă deporteze zece ani, Înălţimea Voastră?

Dădu din cap şi se uită neliniştit, printre gene, spre micul grup de paznici din centrul cercului, care băteau din picioare şi nu le dădeau nici o atenţie deţinuţilor.

— Ce-ai făcut? întrebă Rubaşov.

— Am fost demascat ca reacţionar la înţeparea copiilor, spuse ţăranul. În fiecare an, guvernul trimite la noi o comisie. Acum doi ani, ne-a trimis ziare să citim şi o mulţime de poze de-ale lor. Anul trecut ne-a trimis o maşină de treierat şi perii de dinţi. Anul ăsta ne-a trimis nişte ţevi mici de sticlă cu ace, ca să-nţepăm copiii. Era o femeie cu pantaloni de bărbat; voia să-i înţepe pe toţi copiii, unul după altul. Când a venit la mine acasă, eu şi cu femeia mea am blocat uşa şi ne-am demascat ca reacţionari. Pe urmă, toţi la un loc am ars ziarele şi pozele şi am sfărâmat

maşina de treierat; şi apoi, la o lună după asta, au venit să ne ia.

Rubaşov mormăi ceva şi se gândi cum să-şi continue eseul despre autoguvernare. Îşi aminti că citise odată despre băştinaşii din Noua Guinee, care, din punct de vedere intelectual, erau la nivelul acestui ţăran, dar trăiau într-o armonie socială totală şi posedau instituţii democratice surprinzător de evoluate. Aceştia ajunseseră la cel mai înalt nivel al bazinului inferior al ecluzei...

Ţăranul de lângă Rubaşov luă tăcerea lui drept un semn de dezaprobare şi se închise şi mai mult în el. Degetele de la picioare i se învineţiseră de frig; din când în când ofta; tropăia pe lângă Rubaşov, resemnat cu soarta lui.

Îndată ce se întoarse în celulă, Rubaşov se reapucă să scrie. Credea că făcuse o descoperire cu „legea maturităţii relative" şi scria într-o stare de extremă încordare. Când i se aduse masa de prânz, tocmai terminase. Îşi mâncă toată porţia şi se întinse mulţumit pe pat.

Dormi o oră, liniştit şi fără vise, şi se trezi înviorat. 402 bătea de câtva timp în perete; se simţea evident neglijat.

Se interesa de noul vecin de tură al lui Rubaşov, pe care-l urmărise de la fereastră, dar Rubaşov îl întrerupse. Zâmbind în sinea lui, bătu cu pince-nez-ul:

— CAPITULEZ.

Aşteptă curios efectul.

Mult timp nu sosi nimic; 402 era redus la tăcere. Răspunsul lui sosi după un minut întreg:

— EU MAI DEGRABĂ M-AŞ SPÂNZURA.

Rubaşov zâmbi. Bătu:

— FIECARE DUPĂ CUM ÎI E FELUL.

Se aşteptase la un acces de furie din partea lui 402. Dar, dimpotrivă, bătaia de semnalizare părea stăpânită, într-un fel resemnată:

— ÎNCLINAM SĂ TE CONSIDER O EXCEPŢIE. NU MAI AI NICIO SCÂNTEIE DE ONOARE?

Rubaşov se-ntinse pe spate, cu pince-nez-ul în mână. Se simţea mulţumit şi împăcat. Bătu:

— AVEM IDEI DIFERITE DESPRE ONOARE.

402 bătu repede şi precis:

— ONOAREA ÎNSEAMNĂ SĂ TRĂIEŞTI ŞI SĂ MORI PENTRU

CREDINŢA TA.

Rubaşov răspunse la fel de repede:

— ONOAREA ÎNSEAMNĂ SĂ FII UTIL FĂRĂ A FI ORGOLIOS.

De data asta 402 răspunse mai tare şi mai tăios:

— ONOAREA ÎNSEAMNĂ BUNĂ-CUVIINŢĂ – NU UTILITATE.

— CE ESTE BUNA-CUVIINŢĂ? întrebă Rubaşov, separând convenabil literele. Cu cât bătea mai calm, cu atât mai furioase deveneau bătăile din perete.

— CEVA CE UNII CA TINE NU VOR PRICEPE NICIODATĂ, răspunse 402 la întrebarea lui Rubaşov. Rubaşov dădu din umeri:

— NOI AM ÎNLOCUIT BUNA-CUVIINŢĂ CU RAŢIUNEA, bătu el ca răspuns.

402 nu mai răspunse.

Înainte de cină, Rubaşov reciti din nou ceea ce scrisese. Făcu una sau două corecturi şi mai făcu o copie a întregului text sub forma unei scrisori, adresată Procurorului general al Republicii. Sublinie ultimele paragrafe care se ocupau de modalităţile de acţiune posibile pentru opoziţie şi încheie documentul cu această propoziţie în chip de concluzie:

Subsemnatul, N.S. Rubaşov, fost membru al Comitetului Central al Partidului, Comisar al Poporului, fost comandant al celei de a doua divizii a Armatei Revoluţionare, deţinător al Ordinului Revoluţionar „Neînfricat în faţa Duşmanilor Poporului”, am hotărât, luând în considerare motivele expuse mai sus, să renunţ pe deplin la atitudinea de opoziţie şi să-mi demasc în public greşelile.

3

Rubaşov aşteptase două zile să fie dus în faţa lui Ivanov. Crezuse că asta va urma imediat după ce îi predase bătrânului paznic documentul care anunţa capitularea sa; se întâmplă să fie în aceeaşi zi în care expira termenul stabilit de Ivanov. Dar se pare că nu se mai grăbeau în privinţa lui. Poate că Ivanov studia teoria lui despre „maturitatea relativă”; şi mai posibil era ca documentul să fi fost deja înaintat forurilor superioare competente.

Rubaşov zâmbi, gândindu-se ce consternare trebuie să fi stârnit printre „teoreticienii” Comitetului Central. Înainte de

Revoluţie şi chiar puţin timp după aceea, în timpul vieţii vechiului conducător, nu existase nicio deosebire între „teoreticieni” şi „politicieni”. Tactica utilizată la un moment dat era dedusă direct din doctrina revoluţionară în cadrul unor discuţii deschise; manevrele strategice din timpul Războiului Civil, rechiziţionarea recoltelor, împărţirea şi distribuirea pământului, introducerea noii monede, reorganizarea fabricilor – orice măsură administrativă, de fapt – reprezenta un act de filosofie aplicată. Fiecare dintre bărbaţii cu capete numerotate din vechea fotografie care împodobise odinioară pereţii lui Ivanov ştiau mai multă filosofie juridică, economie politică şi ştiinţă a conducerii decât toate capetele luminate de la catedrele universitare ale Europei. Discuţiile de la congresele din timpul Războiului Civil fuseseră purtate la un nivel neatins până atunci de un organism politic; semănau cu rapoartele din publicaţii ştiinţifice – cu deosebirea că de rezultatul discuţiilor depindeau viaţa şi bunăstarea a milioane de oameni şi viitorul Revoluţiei.

Acum vechea gardă era terminată; logica istoriei hotărâse ca regimul să devină tot mai rigid pe măsură ce devenea tot mai stabil, pentru a împiedica imensele forţe dinamice declanşate de Revoluţie să se întoarcă spre interior şi să arunce în aer însăşi Revoluţia. Trecuse vremea congreselor în care se filozofa; în locul vechilor portrete, pe tapetul lui Ivanov strălucea o pată decolorată; incendiarismul filozofic cedase locul unei perioade de totală sterilitate. Teoria revoluţionară încremenise într-un cult dogmatic cu un catehism simplificat, lesne de priceput, şi cu Numărul 1 oficiind în chip de mare preot. Cuvântările şi articolele lui aveau, chiar în stilul lor, caracterul unui infailibil catehism: erau împărţite în întrebări şi răspunsuri, posedând o splendidă consecvenţă în a simplifica grosolan adevăratele probleme şi fapte. Numărul 1 aplica fără îndoială din instinct „legea maturităţii relative a maselor”... Tiranii diletanţi îşi siliseră supuşii să acţioneze la comandă; Numărul 1 îi învăţase să gândească la comandă.

Rubaşov se amuza gândindu-se ce vor spune actualii „teoreticieni” ai Partidului despre scrisoarea sa. În condiţiile actuale, ea reprezenta cea mai sălbatică erezie; erau criticaţi părinţii doctrinei, al căror cuvânt era tabu; se spunea lucrurilor pe nume şi însăşi persoana sacrosanctă a Numărului 1 era

tratată în mod obiectiv, în contextul său istoric. Pesemne că se zvârcolesc în agonie nefericiţii teoreticieni de azi, a căror unică misiune era de a prezenta smucelile şi bruştele schimbări de atitudine ale Numărului 1 drept cele mai recente revelaţii ale filosofiei.

Uneori, Numărul 1 îşi oferea plăcerea unor ciudate feste jucate teoreticienilor săi. Odată ceruse comisiei de specialişti care editau revista economică a Partidului o analiză a crizei industriale americane. Au fost necesare câteva luni pentru alcătuirea ei; în sfârşit apăru numărul special, în care – pe baza teoriei expuse de Numărul 1 în cuvântarea sa de la ultimul congres – se dovedea, pe parcursul a circa trei sute de pagini, că avântul american era doar un avânt înşelător şi că, în realitate, America se afla în fundul unei prăpăstii, din care nu s-ar putea ieşi decât prin revoluţia victorioasă. Chiar în ziua când a apărut numărul special, Numărul 1 a primit un ziarist american şi l-a uluit pe el şi lumea întreagă, între două fumuri de pipă, cu o propoziţie plină de miez:

— Criza din America a luat sfârşit şi afacerile au revenit la normal.

Membrii comisiei de specialişti, aşteptându-se la o concediere şi un eventual arest, compuseră în aceeaşi noapte scrisori, în care îşi mărturiseau „delictele comise prin elaborarea unor teorii contrarevoluţionare şi a unor analize derutante”; insistau asupra căinţei lor şi promiteau o ispăşire publică. Numai Isakovici, un contemporan de-al lui Rubaşov şi singurul din Consiliul editorial care aparţinea vechii gărzi – a preferat să se împuşte. Iniţiaţii au afirmat ulterior că Numărul 1 pusese la cale întreaga afacere cu unica intenţie de a-l distruge pe Isakovici, pe care-l suspecta că tinde spre Opoziţie.

Totul n-a fost decât o comedie cât se poate de grotescă, se gândi Rubaşov; în esenţă, toată această jonglerie cu „filozofia revoluţionară” nu era decât un mijloc de a consolida dictatura, care, deşi era atât de deprimantă ca fenomen, reprezenta pare-se o necesitate istorică. Cu atât mai rău pentru cel ce lua în serios comedia, văzând doar ce se petrece pe scenă, nu şi maşinăriile din spatele ei. Înainte, politica revoluţionară se hotăra în congrese deschise; acum se decidea în culise – şi aceasta era tot o consecinţă logică a legii maturităţii relative a maselor…

Rubaşov tânjea să lucreze iarăşi într-o bibliotecă liniştită, cu lămpi verzi, şi să-şi dezvolte noua teorie pe o bază istorică. Cele mai productive perioade pentru filosofia revoluţionară fuseseră întotdeauna perioadele de exil, de odihnă forţată care interveneau în activitatea politică. Se plimbă încoace şi-ncolo prin celulă, lăsându-şi imaginaţia să cocheteze cu ideea că va petrece următorii doi ani de după excomunicarea sa publică, într-un fel de exil lăuntric; printr-o dezavuare publică, ar câştiga un respiro necesar. Forma exterioară de capitulare nu conta prea mult; lor le trebuie atâtea „mea culpa" şi declaraţii de credinţă faţă de infailibilitatea Numărului 1, câte poate suporta hârtia. Era pur şi simplu o chestiune de ceremonial – un ritual bizantin care evoluase din necesitatea de a imprima fiecare propoziţie în creierul maselor, prin vulgarizare şi repetare la nesfârşit; ceea ce e prezentat drept just trebuie să strălucească precum aurul, ceea ce e prezentat drept nejust trebuie să fie negru ca smoala; declaraţiile politice trebuie să fie colorate ca figurinele de turtă dulce de la târguri.

Erau chestiuni din care 402 nu-nţelegea nimic, reflectă Rubaşov. Concepţia lui îngustă despre onoare aparţinea unei alte epoci. Ce era buna-cuviinţă? O anumită convenţie, înrobită încă tradiţiei şi regulilor turnirurilor cavalereşti. Noua concepţie despre onoare trebuie să fie formulată astfel: să slujeşti fără orgoliu şi până la ultima consecinţă…

„Mai bine să mori decât să te dezonorezi", proclamase 402 şi parcă-l şi vedeai răsucindu-şi mustaţa. Asta era exprimarea clasică a orgoliului personal. 402 şi-a bătut propoziţia cu monoclul; el, Rubaşov, cu pince-nez-ul; asta era întreaga deosebire. Singurul lucru care conta acum pentru el era să lucreze liniştit într-o bibliotecă şi să-şi dezvolte noile idei. Îi vor trebui mulţi ani şi va ieşi un volum masiv; dar va fi singura cheie folositoare pentru înţelegerea istoriei instituţiilor democratice şi va arunca lumină asupra mişcărilor pendulare ale psihologiei maselor, care, în vremurile actuale, ies în mod special în evidenţă şi pe care teoria clasică a luptei de clasă n-a reuşit să le explice.

Rubaşov se plimba rapid încoace şi-ncolo prin celulă, zâmbind în sinea lui. Nimic nu conta, atâta timp cât i se lăsa răgaz să-şi dezvolte noua teorie. Durerea de dinţi îl lăsase; se simţea pe deplin treaz, întreprinzător şi nervos de atâta nerăbdare.

Trecuseră două zile de la conversaţia nocturnă cu Ivanov şi de când înaintase declaraţia, şi încă nu se-ntâmplase nimic. Timpul, care în primele două săptămâni după arestarea sa zburase atât de repede, acum abia se scurgea. Orele se dezintegrau în minute şi secunde. Lucra în asalt, dar ajungea mereu la un punct mort din lipsă de documentaţie istorică. Stătea câte un sfert de ceas bun la vizetă, cu speranţa că-l va zări pe paznicul care îl va duce la Ivanov. Dar coridorul era pustiu şi lumina electrică ardea, ca de obicei.

Din când în când, spera că o să vină chiar Ivanov şi că toate formalităţile legate de depoziţia sa vor fi rezolvate în celula lui: ar fi mult mai plăcut. De data asta nu va mai refuza nici sticla de coniac. Îşi imagina conversaţia în amănunţime; cum vor elabora împreună frazeologia bombastică a „confesiunii” şi ce bancuri o să facă Ivanov în acest timp. Rubaşov se preumbla zâmbind prin celulă, uitându-se la ceas la fiecare zece minute. Nu promisese Ivanov în noaptea aceea că va ordona să fie adus la el chiar a doua zi?

Nerăbdarea lui Rubaşov era tot mai febrilă; a treia noapte după conversaţia cu Ivanov nu reuşi să doarmă. Zăcu pe pat în întuneric, ascultând zgomotele slabe, înăbuşite, din clădire, se învârti de pe o parte pe alta şi pentru prima oară de când fusese arestat, îşi dori prezenţa unui trup cald de femeie. Încercă să respire regulat ca s-adoarmă mai repede, dar devenea din ce în ce mai irascibil. Se luptă mult timp împotriva dorinţei de a începe o discuţie cu 402, care nu se mai făcuse auzit după întrebarea: „Ce este buna-cuviinţă?”

Pe la miezul nopţii, după ce stătuse treaz timp de trei ceasuri, privind fix ziarul lipit de geamul spart, nu mai putu rezista şi bătu iarăşi în perete cu încheieturile degetelor. Aşteptă nerăbdător; peretele rămânea tăcut. Bătu din nou şi aşteptă, simţind cum i se urcă la cap un val fierbinte de umilinţă. 402 tot nu răspundea. Şi totuşi, precis că stătea treaz de cealaltă parte a peretelui, şi îşi omora timpul rumegând vechi întâmplări; îi mărturisise lui Rubaşov că nu putea niciodată s-adoarmă înainte de unu, două noaptea şi că revenise la obiceiurile din adolescenţă.

Rubaşov stătea întins pe spate şi privea fix în întuneric. Salteaua de sub el era bătătorită; cuvertura era prea călduroasă şi îi scotea din piele o umezeală neplăcută, dar când o azvârli de

pe el începu să tremure. Fumă a şaptea sau a opta ţigară, una după alta; mucurile zăceau răspândite în jurul patului pe pardoseala de piatră. Amuţise şi cel mai mic zgomot; timpul stătea pe loc; se dizolvase în întunericul lipsit de formă. Rubaşov închise ochii; şi-o imagină pe Arlova întinsă lângă el, cu arcuirea familiară a sânilor ei, profilată în întuneric. Uitase că şi ea fusese târâtă pe coridor ca Bogrov; liniştea deveni atât de intensă încât părea că zumzăie şi se leagănă. Ce făceau cei două mii de oameni zidiţi în celulele acestui stup de albine? Liniştea era dilatată de respiraţia lor imperceptibilă, de visele lor invizibile, de gâfâitul înăbuşit al temerilor şi dorinţelor lor. Dacă istoria e o chestiune de calcul, cât cântăreşte suma a două mii de coşmaruri, presiunea unei arzătoare şi neputincioase dorinţe înmulţită cu două mii? Acum simţea realmente parfumul familiar al Arlovei; sub pătură trupul i se acoperise de sudoare... Uşa celulei se deschise cu brutalitate, scrâşnind; lumina de pe coridor îi intră în ochi.

Văzu intrând doi gardieni cu centuri pentru revolver, necunoscuţi încă lui. Unul din ei se apropie de pat; era înalt, avea o faţă de brută şi o voce răguşită care lui Rubaşov i se păru foarte sonoră. Îi ordonă lui Rubaşov să-l urmeze, fără să-i explice unde.

Rubaşov bâjbâi după pince-nez pe sub pătură, şi-l puse pe nas şi se ridică de pe pat. Îşi simţea picioarele ca de plumb, mergând de-a lungul coridorului lângă uriaşul în uniformă, care îl depăşea cu un cap. Celălalt venea după ei.

Rubaşov se uită la ceas; era două noaptea, deci probabil că până-la urmă adormise. Merseră pe drumul care ducea la frizerie – acelaşi drum pe care fusese dus Bogrov. Cel de-al doilea gardian rămăsese cu trei paşi în urma lui Rubaşov. Rubaşov simţi impulsul de a-şi întoarce capul, simţind o mâncărime la ceafă, dar se stăpâni. La urma urmelor, nu mă pot da gata aşa, fără nicio ceremonie, se gândi el, fără a fi pe deplin convins. Pe moment nu prea-i păsa; nu-şi dorea decât să se termine mai repede, încercă să afle dacă-i era sau nu frică, dar nu era conştient decât de neplăcerea fizică produsă de efortul de a nu-şi întoarce capul spre cel din spatele lui.

Când dădură colţul după frizerie, apăru scara îngustă dinspre beci. Rubaşov îl pândi pe uriaşul de lângă el să vadă dacă-şi încetineşte pasul. Tot nu simţea niciun fel de teamă, ci doar

curiozitate şi nelinişte; dar după ce trecură de scară, observă, spre surprinderea lui, că-i tremurau picioarele şi trebui să se controleze. În acelaşi timp se surprinse frecându-şi cu un gest mecanic ochelarii de mânecă; probabil că-i scosese fără să observe, înainte de a ajunge la frizerie. Totul e o înşelătorie, se gândi el. În partea de sus, poţi să te amăgeşti singur, dar dedesubt, de la stomac în jos, ştii. Dacă mă bat acum, voi semna orice vor; dar mâine o să retractez...

Câţiva paşi mai departe, îi veni din nou în minte „teoria maturităţii relative" şi faptul că se hotărâse deja să cedeze şi să semneze actul de supunere. Simţi o mare uşurare; dar, în acelaşi timp, se întrebă cu uimire cum de era posibil să fi uitat chiar de tot hotărârile lui din ultimele zile. Uriaşul se opri, deschise o uşă şi se dădu la o parte. Rubaşov văzu în faţa lui o cameră similară cu cea a lui Ivanov, dar iluminată neplăcut de puternic; lumina îi intra în ochi. Vizavi de uşă, în spatele biroului, şedea Gletkin.

Uşase-nchise în urma lui Rubaşov şi Gletkin ridică privirea de pe vraful de documente.

— la loc, te rog, spuse el, cu acel ton sec, neutru, pe care Rubaşov şi-l amintea de la prima scenă din celula lui. Recunoscu de asemenea cicatricea mare de pe craniul lui Gletkin; faţa îi era în umbră, deoarece singura lumină din încăpere venea de la un lampadar înalt, de metal, din spatele fotoliului lui Gletkin. Lumina albă, pătrunzătoare, care se răspândea din becul deosebit de puternic, îl orbi pe Rubaşov, şi de aceea abia după câteva secunde deveni conştient de prezenţa unei a treia persoane – o secretară, care şedea la o măsuţă în dosul unui paravan, cu spatele.

Rubaşov se aşeză pe unicul scaun din faţa biroului lui Gletkin. Era un scaun incomod, fără braţe.

— Sunt împuternicit să te interoghez în absenţa comisarului Ivanov, spuse Gletkin.

Lumina lămpii îl deranja pe Rubaşov la ochi; dar dacă îşi întorcea spre Gletkin profilul, efectul luminii în colţul ochiului era aproape la fel de neplăcut. Şi-n afară de asta părea absurd şi jenant să vorbeşti cu capul răsucit.

— Prefer să fiu interogat de Ivanov, spuse Rubaşov.

— Magistratul anchetator este numit de autorităţi, spuse Gletkin. Ai dreptul să faci o declaraţie sau să refuzi. În cazul

dumitale un refuz ar însemna o retractare a declaraţiei scrise de acum două zile, prin care acceptai să mărturiseşti, şi ar atrage după sine automat încheierea investigaţiei. În această eventualitate, am ordin să trimit cazul dumitale înapoi, la autoritatea competentă, care va pronunţa sentinţa administrativ.

Rubaşov chibzui repede. Se întâmplase ceva cu Ivanov. A fost trimis pe neaşteptate în concediu, sau a fost concediat, sau arestat. Poate din cauză că şi-au amintit de fosta lui prietenie cu Rubaşov; poate din cauză că era superior din punct de vedere intelectual şi prea spiritual, şi din cauză că devotamentul său faţă de Numărul 1 se baza pe consideraţiuni logice şi nu pe credinţă oarbă. Era prea inteligent; era din şcoala veche; noua şcoală însemna Gletkin şi metodele lui... Rămâi cu bine, Ivanov... Rubaşov n-avea timp pentru compasiune; trebuia să gândească repede şi lumina îl stânjenea. Îşi scoase pince-nez-ul şi clipi; ştia că fără ochelari părea despuiat şi neputincios şi că privirea lipsită de expresie a lui Gletkin înregistra fiecare trăsătură a chipului său. Dacă tăcea acum, era pierdut; nu mai exista cale de întoarcere. Gletkin era o făptură respingătoare, dar el reprezenta noua generaţie; cea veche trebuia să ajungă la o înţelegere cu ea, altminteri era zdrobită; nu exista alternativă. Rubaşov se simţi brusc bătrân; până acum nu cunoscuse acest sentiment. Nu ţinuse niciodată seama de faptul că era trecut de cincizeci de ani. Îşi puse pince-nez-ul şi încercă să înfrunte privirea lui Gletkin, dar lumina nemiloasă îl făcu să lăcrimeze; îşi scoase din nou pince-nez-ul.

— Sunt gata să dau o declaraţie, spuse el, şi încercă să-şi stăpânească iritarea din glas. Dar cu condiţia să încetaţi cu trucurile. Stingeţi lumina aia orbitoare şi păstraţi metodele astea pentru tâlhari şi contrarevoluţionari.

— Nu eşti în situaţia de a pune condiţii, spuse Gletkin, cu vocea lui calmă. N-o să schimb acum lumina din încăpere pentru tine. Se pare că nu prea-ţi dai seama în ce situaţie te afli, mai ales faptul că dumneata însuţi eşti acuzat de acţiuni contrarevoluţionare şi că în cursul ultimilor ani le-ai recunoscut de două ori în declaraţii publice. Te înşeli dacă mai crezi că şi de data asta vei scăpa la fel de ieftin.

Porcule, se gândi Rubaşov. Porc împuţit, în uniformă. Roşi. Simţea că roşeşte şi ştia că Gletkin observase. Câţi ani o fi

având acest Gletkin? Treizeci şi şase, treizeci şi şapte, cel mult; pesemne că era adolescent când participase la Războiul Civil şi încă puşti la izbucnirea Revoluţiei. Făcea parte din generaţia care începuse să gândească după potop. N-avea tradiţii sau amintiri, care s-o lege de vechea lume dispărută. Era o generaţie născută fără cordon ombilical... Şi totuşi, avea dreptatea de partea ei. Trebuie să-ţi retezi cordonul ombilical, să renegi şi ultima verigă care te leagă de inutilele concepţii despre onoare şi de ipocrita bună-cuviinţă a vechii lumi. Onoare înseamnă să slujeşti fără orgoliu, fără să te cruţi, până la ultima consecinţă.

Încet-încet Rubaşov se calmă. Îşi luă pince-nez-ul în mână şi îşi întoarse faţa spre Gletkin. Deoarece trebuia să stea cu ochii închişi, se simţea şi mai despuiat, dar asta nu-l mai deranja. Sub pleoapele închise îi juca o lumină roşiatică. Nu mai avusese niciodată un sentiment atât de puternic de singurătate.

— Voi face tot ce poate fi de folos Partidului, spuse el. Îi dispăruse răguşeala din voce; ţinea ochii închişi. Vă rog să expuneţi acuzaţia amănunţit. Până acum n-a făcut nimeni asta.

Auzi, mai degrabă decât văzu, printre clipituri, o scurtă mişcare în silueta rigidă a lui Gletkin. Manşetele de pe braţele scaunului foşniră, respiră ceva mai adânc, de parcă tot corpul i s-ar fi relaxat pentru o clipă. Rubaşov înţelese că Gletkin trăia triumful vieţii lui. Să înfunzi un Rubaşov însemna începutul unei mari cariere: şi până acum un minut, totul era pe muchie de cuţit pentru Gletkin – cu soarta lui Ivanov ca un memento înaintea ochilor.

Rubaşov înţelese brusc că avea tot atâta putere asupra lui Gletkin pe câtă avea Gletkin asupra lui. M-am înfipt în beregata ta, băiete, se gândi el cu o grimasă ironică; fiecare din noi s-a înfipt în beregata celuilalt şi dacă eu mă arunc din scrânciob, te trag în jos după mine. Rubaşov se jucă o clipă cu ideea aceasta, în timp ce Gletkin, din nou băţos şi exact, frunzărea documentele; apoi respinse tentaţia şi îşi închise încet ochii dureroşi. Trebuie să-ţi distrugi şi ultimele rămăşiţe de vanitate – şi ce altceva era sinuciderea decât o formă inversă de vanitate? Acest Gletkin credea desigur că trucurile sale, şi nu argumentele lui Ivanov, îl determinaseră să capituleze; probabil că Gletkin reuşise să convingă şi forurile superioare în acest sens şi provocase astfel prăbuşirea lui Ivanov. Porcul, se gândi

Rubaşov, dar de data asta fără mânie. Brută înfumurată îmbrăcată în uniforma creată de noi – barbar al noii epoci care începe acum. Nu-nţelegi ce se-ntâmplă; dar dacă ai înţelege, nu ne-ai fi de folos... Observă că lumina lămpii devenise mai pătrunzătoare cu încă o gradaţie – Rubaşov ştia că în timpul unui interogatoriu existau dispozitive care măreau sau micşorau tensiunea electrică din aceste reflectoare. Era silit să-şi răsucească complet capul şi să-şi şteargă ochii care-i lăcrimau. Brută, se gândi din nou. Şi totuşi de o asemenea generaţie de brute avem nevoie acum...

Gletkin începuse să citească acuzaţia. Glasul lui monoton era mai enervant ca niciodată; Rubaşov asculta cu capul întors şi cu ochii închişi. Era decis să considere „confesiunea" lui drept o formalitate, o comedie absurdă şi totuşi necesară, al cărei sens întortocheat nu-l puteau înţelege decât iniţiaţii; dar textul pe care-l citea Gletkin depăşea prin absurditate şi cele mai rele aşteptări ale lui. Gletkin chiar credea că el, Rubaşov, plănuise aceste atentate copilăreşti? Că ani de zile nu se gândise decât cum să dărâme construcţia, ale cărei temelii fuseseră puse de el şi de vechea gardă? Şi ei toţi, oamenii cu capete numerotate, eroii adolescenţei lui Gletkin – credea Gletkin că ei căzuseră deodată victime unei epidemii care-i făcea venali şi corupţi şi nu le insufla decât o singură dorinţă – aceea de a distruge Revoluţia? Şi cu nişte metode pe care aceşti mari tacticieni politici le împrumutaseră parcă dintr-un roman poliţist ieftin?

Gletkin citea monoton, fără nici o intonaţie, cu vocea neutră, stearpă, a oamenilor care au învăţat alfabetul târziu, abia la maturitate. Tocmai citea despre pretinsele negocieri cu reprezentantul unei puteri străine, pe care, se insinua, Rubaşov le-ar fi iniţiat în timpul şederii sale în B., cu scopul de a reinstaura prin forţă vechiul regim. Era menţionat numele diplomatului străin şi de asemenea ora şi locul întrevederii lor. Acum Rubaşov ascultă mai atent, îi străfulgeră prin memorie o mică scenă lipsită de importanţă, pe care pe atunci o uitase imediat şi nu se mai gândise niciodată la ea. Calculă repede data aproximativă; părea să se potrivească. Deci asta era funia cu care-l vor spânzura? Rubaşov zâmbi şi îşi frecă ochii înlăcrimaţi cu batista...

Gletkin citea neîntrerupt mai departe, rigid şi îngrozitor de monoton. Chiar credea ceea ce citea? Nu era conştient de

absurditatea grotescă a textului? Acum ajunsese la perioada când Rubaşov activase ca şef al trustului de aluminiu. Dădu citire statisticilor care arătau groaznica dezorganizare din acea ramură industrială mult prea rapid dezvoltată; numărul de muncitori accidentaţi, seria de avioane prăbuşite ca rezultat al materialelor defectuoase. Toate acestea erau urmarea diabolicului său sabotaj, al lui Rubaşov. Cuvântul „diabolic" se repeta într-adevăr de mai multe ori în text printre termenii tehnici şi coloanele de cifre. Timp de câteva secunde Rubaşov cochetă cu ipoteza că Gletkin se ţicnise; amestecul acesta de logică şi absurditate sugera nebunia metodică a schizofreniei. Dar acuzarea nu fusese elaborată de Gletkin; el doar îi dădea citire – şi ori o credea adevărată, ori, în orice caz, o socotea credibilă…

Rubaşov întoarse capul spre stenografa din colţul slab luminat al camerei. Era micuţă, slabă şi purta ochelari. Îşi ascuţea imperturbabilă creionul şi nu-şi întoarse nici măcar o dată capul spre el. Evident, şi ea considera monstruozităţile pe care le citea Gletkin foarte convingătoare. Era încă tânără, avea poate douăzeci şi cinci, douăzeci şi şase de ani; şi ea se maturizase după potop. Ce însemna numele lui Rubaşov pentru această generaţie de neanderthalieni moderni? Iar el şedea acolo, în lumina orbitoare a reflectorului şi nu putea să-şi ţină ochii deschişi fiindcă-i lăcrimau, în timp ce ei îi citeau cu glasurile lor neutre şi-l priveau cu ochii lor lipsiţi de expresie, indiferenţi, de parcă era un obiect pe o masă de disecţie.

Gletkin era la ultimul paragraf al actului de acuzare. El conţinea elementul culminant; complotul pentru atentatul împotriva Numărului 1. Misteriosul X menţionat de Ivanov în cursul primului interogatoriu apăruse din nou. Se dovedi că era director adjunct al restaurantului, de unde i se aducea Numărului 1 gustarea rece în zilele aglomerate. Această gustare rece era o caracteristică a modului de viaţă spartan al Numărului 1, exploatat cu grijă de propagandă; şi folosindu-se tocmai de această proverbială gustare rece, urma ca X, instigat de Rubaşov, să pregătească sfârşitul prematur al Numărului 1. Rubaşov zâmbi în sinea lui cu ochii închişi; când îi deschise, Gletkin se oprise din citit şi-l privea. După câteva secunde de tăcere, Gletkin rosti cu obişnuitul său ton egal, mai mult afirmativ decât interogativ:

— Ai auzit acuzaţia şi ţi-ai recunoscut vinovăţia.

Rubaşov încercă să-l privească în faţă. Nu putu şi trebui să-nchidă din nou ochii. Avea pe limbă un răspuns muşcător; dar în loc de asta, spuse, atât de încet încât secretara cea slabă trebui să-şi întindă gâtul ca s-audă:

— Recunosc că sunt vinovat pentru că n-am înţeles obligativitatea fatală care se ascundea în spatele politicii guvernului şi pentru că din această cauză am împărtăşit vederile opoziţiei. Mă recunosc vinovat pentru că m-am lăsat condus de impulsuri sentimentale şi făcând aceasta am intrat în contradicţie cu necesitatea istorică. Mi-am aplecat urechea la bocetele celor jertfiţi şi stfel am fost surd în faţa argumentelor care dovedeau necesitatea jertfirii lor. Recunosc că sunt vinovat pentru că am pus problema vinovăţiei şi a nevinovăţiei mai presus decât cea a utilităţii şi a influenţelor dăunătoare. În sfârşit, recunosc că sunt vinovat pentru că am aşezat ideea de om mai presus decât ideea de omenire…

Rubaşov se opri şi încercă iarăşi să deschidă ochii. Clipi spre colţul secretarei, întorcând capul pentru a se feri de lumină. Secretara tocmai terminase de notat ce spusese el; i se păru că zăreşte un surâs ironic pe profilul ei ascuţit.

— Ştiu, continuă Rubaşov, că rătăcirea mea, dacă ar fi fost dusă la îndeplinire, ar fi constituit o primejdie mortală pentru Revoluţie. Orice opoziţie în momentele de cotitură ale istoriei poartă în sine germenii unei rupturi în Partid şi, decurgând din aceasta, germenii războiului civil. Slăbiciunea umanitaristă şi democraţia liberală, atunci când masele nu sunt maturizate, înseamnă pentru Revoluţie sinucidere. Şi totuşi, atitudinea mea de opoziţie s-a bazat tocmai pe o puternică dorinţă de a folosi aceste metode – în aparenţă atât de bine-venite, de fapt atât de fatale. Pe revendicarea unei reforme liberale a dictaturii; a unei democraţii mai largi, a abolirii terorii şi a relaxării organizării rigide a Partidului. Recunosc că aceste revendicări, în situaţia actuală, sunt în mod obiectiv dăunătoare şi de aceea au un caracter contrarevoluţionar…

Se opri din nou, fiindcă i se uscase gâtul şi răguşise. Auzi creionul secretarei scârţâind în tăcerea care se lăsase; ridică puţin capul şi continuă, cu ochii închişi:

— În acest sens, şi numai în acest sens, mă puteţi numi contrarevoluţionar. Dar n-am nimic de-a face cu acuzaţiile

criminale absurde care mi se aduc.

— Ai terminat? întrebă Gletkin.

Vocea lui era atât de brutală încât Rubaşov îl privi surprins. Silueta lui Gletkin, puternic luminată, apăru în poziţia sa corectă dintotdeauna, în spatele biroului. Rubaşov căutase mult timp o caracterizare simplă a lui Gletkin: „brutalitate corectă”, asta era.

— Declaraţia dumitale nu e ceva nou, continuă Gletkin cu vocea lui seacă, aspră. În cele două mărturii anterioare, prima făcută acum doi ani, a doua acum douăsprezece luni, ai mărturisit deja în mod public că atitudinea dumitale a fost „în mod obiectiv contrarevoluţionară şi contrară intereselor poporului”. De ambele dăţi ai cerut umil iertare Partidului şi ai jurat să fii devotat politicii conducerii. Acum îţi închipui că vei face acelaşi joc pentru a treia oară. Declaraţia făcută adineauri este doar praf în ochi. Recunoşti „atitudinea de opoziţie”, dar negi actele care sunt consecinţa ei logică. Ţi-am spus deja că de data asta n-o să scapi aşa uşor.

Gletkin se opri la fel de brusc pe cât începuse. În tăcerea care urmă, Rubaşov auzea bâzâitul uşor al curentului în lampa din spatele biroului. În acelaşi timp, lumina deveni cu încă o gradaţie mai puternică.

— Declaraţiile pe care le-am făcut atunci, spuse Rubaşov cu glas scăzut, au fost făcute în scopuri tactice. Ştiţi desigur că o serie întreagă de politicieni din opoziţie au fost obligaţi să plătească prin aceste declaraţii privilegiul de a rămâne în Partid. Dar de data aceasta o fac cu alte intenţii…

— Adică de data asta eşti sincer? întrebă Gletkin. Puse întrebarea repede şi vocea lui corectă nu conţinea nicio ironie.

— Da, spuse Rubaşov calm.

— Şi înainte ai minţit?

— Se poate spune şi-aşa.

— Ca să-ţi păzeşti capul.

— Ca să pot continua să lucrez.

— Fără cap nu poţi lucra. Deci, ca să-ţi păzeşti capul?

— Se poate spune şi-aşa.

În scurtele intervale dintre întrebările lansate de Gletkin şi propriile sale răspunsuri, Rubaşov auzea creionul secretarei scârţâind şi bâzâitul lămpii. Lampa emana cascade de lumină albă şi radia constant căldură, silindu-l pe Rubaşov să-şi şteargă sudoarea de pe frunte. Se căznea să-şi ţină ochii deschişi, deşi îl

usturau, dar intervalele între care îi deschidea deveneau tot mai lungi; somnolenţa a cuprindea tot mai mult şi când Gletkin lăsă să treacă mai multe clipe de tăcere după ultima lui serie de întrebări rapide, Rubaşov, cu un fel de interes distanţat, îşi simţi bărbia căzându-i pe piept. Când următoarea întrebare a lui Gletkin îl trezi din nou cu o smucitură, avu impresia că dormise la nesfârşit.

— Repet, spuse vocea lui Gletkin. Declaraţiile anterioare au avut ca scop să înşeli Partidul în privinţa adevăratelor dumitale opinii şi să-ţi păzeşti capul.

— Am recunoscut deja asta, spuse Rubaşov.

— Şi renegarea publică a secretarei dumitale, Arlova, a avut acelaşi scop?

Rubaşov confirmă mult din cap. Tensiunea din orbite se difuza în toţi nervii din partea dreaptă a feţei. Observă că dintele începuse din nou să pulseze.

— Ştii că cetăţeanca Arlova te-a solicitat în mod constant ca martor principal în apărarea ei?

— Am fost informat, spuse Rubaşov. Pulsaţia dintelui se înteţi.

— Fără îndoială că ştii de asemenea că declaraţia făcută atunci, şi pe care adineauri ai etichetat-o drept minciună, a fost hotărâtoare pentru condamnarea la moarte a Arlovei?

— Am fost informat.

Rubaşov avea senzaţia că toată partea dreaptă a feţei era prinsă într-o crampă. Capul i se înceţoşă şi i se îngreună; se luptă cu mare efort să nu şi-l lase să-i cadă în piept. Glasul lui Gletkin îi străpunse auzul:

— Deci este posibil ca Arlova să fi fost nevinovată?

— Este posibil, spuse Rubaşov, cu o ultimă rămăşiţă de ironie, care-i stătea pe limbă cu un gust de sânge şi fiere.

— ...Şi a fost executată ca urmare a declaraţiei mincinoase făcute de dumneata, cu scopul de a-ţi păzi capul?

— Cam aşa ceva, spuse Rubaşov. „Ticălosule”, se gândi el cu o furie potolită, neputincioasă. „Desigur că ceea ce spui este purul adevăr. Oare care din noi e mai mare ticălos? Dar sunt în mâna lui şi nu mă pot apăra, pentru că nu este permis să te arunci din scrânciob. Numai de m-ar lăsa să dorm! Dacă mai continuă mult timp să mă tortureze, o să retrag tot ce-am spus şi o să refuz să vorbesc – şi atunci o să fiu terminat; şi el de asemenea”.

— …Şi după toate astea, ceri să fii tratat cu consideraţie? continuă vocea lui Gletkin cu aceeaşi brutală coreetitudine. Mai cutezi să negi activităţile criminale? După toate astea, ai pretenţia să te credem?

Rubaşov renunţă la eforturile de a-şi ţine capul drept. Bineînţeles că Gletkin avea dreptate să nu-l creadă. Chiar şi el însuşi începea să se rătăcească în labirintul de minciuni calculate şi de pretexte dialectice, în clarobscurul dintre adevăr şi iluzie. Adevărul suprem s-a retras întotdeauna cu un pas înapoi; vizibilă rămâne doar ultima minciună cu care a trebuit să-l slujeşti. Şi la ce contorsiuni patetice şi convulsii epileptice te-a obligat! Cum putea să-l convingă pe Gletkin că de data asta era sincer cu adevărat, că ajunsese la ultima haltă? întotdeauna trebuie să convingi pe cineva, să discuţi, să argumentezi – când singura ta dorinţă este să dormi şi să dispari…

— Nu am nicio pretenţie, spuse Rubaşov şi îşi răsuci cu mare efort capul în direcţia de unde se auzise vocea lui Gletkin, vreau doar să-mi dovedesc încă o dată devotamentul faţă de Partid.

— Nu poţi oferi decât o singură dovadă, se auzi vocea lui Gletkin, o mărturisire completă. Am auzit destule despre „atitudinea dumitale de opoziţie” şi despre înaltele ei raţiuni. Noi avem nevoie de o mărturisire publică, completă, a activităţilor dumitale criminale, care au fost rezultatul necesar al acestei atitudini. Singura cale prin care mai poţi sluji Partidul este un exemplu de avertisment – să demonstrezi maselor, prin propria dumitale persoană, la ce consecinţe duce în mod inevitabil opoziţia faţă de politica Partidului.

Rubaşov se gândi la gustarea rece a Numărului 1. Nervii lui faciali inflamaţi pulsau cu tensiune maximă, dar durerea nu mai era acută, nu-l mai ardea; acum era o durere surdă, în valuri, care-l amorţea. Se gândi la gustarea rece a Numărului 1 şi muşchii feţei i se strâmbară într-o grimasă.

— Nu pot mărturisi crime pe care nu le-am comis, spuse el sec.

— Nu, răsună vocea lui Gletkin. Nu, asta sigur că nu poţi face – şi lui Rubaşov i se păru că aude pentru prima oară o oarecare zeflemea în vocea aceea.

Din acel moment amintirile lui Rubaşov despre acest interogatoriu deveniră destul de vagi. După propoziţia „asta sigur că nu poţi face”, care-i rămăsese în auz din cauza

intonaţiei sale ciudate, în memoria lui era un gol de o oarecare durată. Mai târziu i se păru că adormise şi îşi amintea chiar un vis ciudat de plăcut. Trebuie să fi durat doar câteva secunde – o secvenţă dezlânată, atemporală, de peisaje luminoase, cu plopii familiari care mărgineau aleea de pe moşia tatălui său şi un anumit nor alb, special, pe care-l văzuse odată, în copilărie, deasupra lor.

Următorul lucru pe care şi-l amintea era prezenţa unei a treia persoane în încăpere şi vocea lui Gletkin bubuind deasupra lui – probabil că Gletkin se ridicase în picioare şi se aplecase în faţă, peste birou:

— Te rog să asişti la această procedură... Cunoşti această persoană?

Rubaşov confirmă din cap. îl recunoscuse numaidecât pe Buză-de-Iepure, deşi nu purta impermeabilul în care se-nfăşura de obicei peste umerii încovoiaţi de frig în timpul plimbărilor din curte. Un şir familiar de cifre îi străfulgerau lui Rubaşov prin minte: 1–2; 5–1; 5–5; 1–1; 1–4; 1–5... „Buză-de-Iepure îţi transmite salutări”. Cu ce ocazie îi transmisese 402 acest mesaj?

— Când şi unde l-ai cunoscut?

Pe Rubaşov îl costă un oarecare efort ca să vorbească; limba uscată păstra încă un gust amar:

— L-am văzut de mai multe ori de la fereastră, plimbându-se în curte.

— Şi nu-l cunoşteai dinainte?

Buză-de-Iepure stătea la uşă, la o distanţă de câţiva paşi în spatele scaunului lui Rubaşov; lumina reflectorului cădea în plin asupra lui. Faţa lui, de obicei galbenă, era albă ca varul, nasul ascuţit, buza superioară despicată de cicatrice îi tremura deasupra gingiei dezgolite. Mâinile îi atârnau moi până la genunchi; Rubaşov, care era acum cu spatele întors spre lampă, îl văzu ca pe o nălucă în luminile de rampă ale unei scene. Un nou şir de cifre traversă memoria lui Rubaşov: „1–1; 2–1; 3–5...” – „a fost torturat ieri”. Aproape simultan, umbra unei amintiri pe care nu putea s-o prindă îi trecu prin minte – îşi aminti că văzuse odată originalul viu al acestei epave umane, cu mult înainte de a fi intrat în celula 404.

— Nu ştiu precis, răspunse el şovăitor la întrebarea lui Gletkin. Acum când îl văd de aproape, mi se pare că l-am mai întâlnit

undeva.

Chiar înainte de a-şi termina fraza, Rubaşov simţi că ar fi fost mai bine să n-o fi rostit. Îşi dorea foarte mult ca Gletkin să-l lase câteva minute să-şi revină. Metoda lui Gletkin de a-l bombarda cu întrebări într-o succesiune rapidă, neîntreruptă, îi evoca imaginea unei păsări de pradă hăcuindu-şi victima cu ciocul.

— Unde l-ai întâlnit ultima oară pe omul acesta? Exactitatea memoriei dumitale era odinioară proverbială în Partid.

Rubaşov tăcea. Îşi scotoci memoria, dar nu putea plasa nicăieri această nălucă puternic luminată, cu buze tremurătoare. Buză-de-lepure nu se clinti. Îşi trecu limba peste semnul roşu de pe buza superioară; privirea lui rătăci de la Rubaşov la Gletkin şi înapoi.

Secretara se oprise din scris; se auzea doar bâzâitul egal al lămpii şi foşnetul manşetelor lui Gletkin; se aplecase în faţă şi îşi proptise coatele pe braţele scaunului ca să pună următoarea întrebare:

— Deci refuzi să răspunzi?

— Nu-mi amintesc, spuse Rubaşov.

— Bine, spuse Gletkin. Se aplecă şi mai în faţă, răsucindu-se spre Buză-de-lepure cu toată greutatea corpului.

— Vrei să-l ajuţi puţin pe cetăţeanul Rubaşov să-şi amintească? Unde l-ai întâlnit ultima oară?

Buză-de-lepure se albi şi mai tare la faţă, dacă asta era posibil. Privirea îi întârzie câteva secunde asupra secretarei, a cărei prezenţă părea s-o fi descoperit abia acum, dar continuă numaidecât să rătăcească, de parcă voia să fugă şi să caute un loc de odihnă. Îşi trecu iarăşi limba peste buze şi spuse iute, dintr-o singură răsuflare:

— Am fost instigat de către cetăţeanul Rubaşov să-l lichidez pe conducătorul Partidului cu otravă.

În primul moment, pe Rubaşov îl surprinse glasul profund melodios, care suna neaşteptat din partea acestei epave umane. Glasul părea singurul lucru care rămăsese întreg în el; era într-un straniu contrast cu înfăţişarea lui. Rubaşov sesiză ce spusese de fapt, abia după câteva secunde. De când sosise Buză-de-lepure se aşteptase la ceva de genul acesta şi adulmecase primejdia; dar acum era conştient mai presus de orice de grotescul acuzaţiei. După o clipă îl auzi din nou pe Gletkin – de data aceasta în spatele lui, deoarece Rubaşov se-

ntorsese spre Buză-de-Iepure. Glasul lui Gletkin părea enervat:

— Nu te-am întrebat asta. Te-am întrebat unde l-ai întâlnit ultima oară pe cetăţeanul Rubaşov.

Greşit, se gândi Rubaşov. Nu trebuia să sublinieze că nu acela era răspunsul. Eu n-aş fi observat. I se păru că acum avea mintea foarte limpede, într-o stare de veghe febrilă. Căută o comparaţie. Martorul ăsta este o muzicuţă automată, se gândi el; şi adineauri a cântat ce nu trebuia.

Următorul răspuns al lui Buză-de-Iepure răsună şi mai melodios:

— L-am întâlnit pe cetăţeanul Rubaşov după o recepţie la Misiunea Comercială din B. Acolo m-a incitat la complotul terorist care atenta la viaţa conducătorului Partidului.

În timp ce vorbea, privirea lui bântuită se rătăci asupra lui Rubaşov şi rămase acolo. Rubaşov îşi puse pince-nez-ul şi-i răspunse privirii cu o vie curiozitate. Dar nu citi în ochii tânărului vreo rugă de iertare, ci mai degrabă o încredere fraternă şi reproşul mut al celor chinuiţi de neputinţă. Rubaşov a fost primul care şi-a îndepărtat privirea.

În spatele lui răsună vocea lui Gletkin, din nou încrezătoare şi brutală:

— Poţi să-ţi aminteşti data întâlnirii?

— Îmi amintesc foarte clar, spuse Buză-de-Iepure cu vocea lui nefiresc de plăcută. A fost după recepţia dată la a douăzecea aniversare a Revoluţiei.

Privirea lui era încă pironită fără jenă asupra ochilor lui Rubaşov, de parcă în ei se afla o ultimă speranţă disperată de salvare. În mintea lui Rubaşov se înfiripă o amintire, la început vagă, apoi mai limpede. Acum ştia în sfârşit cine este Buză-de-Iepure. Dar descoperirea nu-i produse aproape nici o altă senzaţie în afară de o mirare dureroasă. Îşi răsuci capul spre Gletkin şi spuse calm, clipind în lumina lămpii:

— Data este corectă. Nu l-am recunoscut de la început pe fiul profesorului Kieffer, fiindcă nu l-am văzut decât o dată – înainte de a fi trecut prin mâinile voastre. Meritaţi felicitări pentru rezultatele muncii dumneavoastră.

— Deci recunoşti că l-ai cunoscut şi că te-ai întâlnit cu el în ziua şi cu prilejul menţionat mai înainte?

— Tocmai asta am spus, rosti Rubaşov obosit. Starea de veghe febrilă se risipise şi reîncepuse bocăneala surdă din cap.

Dacă mi-aţi fi spus numaidecât că este fiul nefericitului meu amic Kieffer, l-aş fi identificat mai repede.

— În actul de acuzare este menţionat numele său întreg.

— Eu l-am cunoscut pe profesorul Kieffer, ca toată lumea, numai după *son nom de plume.*

— E un amănunt neimportant, spuse Gletkin. Se aplecă din nou cu tot corpul spre Buză-de-Iepure, de parcă ar fi vrut să-l strivească de-a curmezişul spaţiului dintre ei cu greutatea lui. Continuă-ţi relatarea. Povesteşte-ne cum a avut loc această întâlnire.

Din nou greşit, se gândi Rubaşov, în ciuda somnolenţei sale. În mod sigur, nu este un amănunt lipsit de importanţă. Dacă l-aş fi incitat într-adevăr pe acest om la complotul ăsta idiot, mi-aş fi adus aminte de el la prima aluzie, cu sau fără nume. Dar era prea obosit ca să se angajeze într-o explicaţie atât de lungă; pe lângă asta, ar fi trebuit să se întoarcă iarăşi cu faţa spre lampă. Aşa putea cel puţin să rămână cu spatele la Gletkin.

În timp ce discutau despre identitatea lui, Buză-de-Iepure stătuse cu capul aplecat, cu buza superioară tremurându-i, în lumina albă, orbitoare. Rubaşov se gândi la vechiul său prieten şi tovarăş, Kieffer, marele istoric al Revoluţiei, în celebra fotografie cu masa congresului, în care toţi aveau bărbi şi cerculeţe numerotate, ca nişte aureole în jurul capului, el şedea în stânga vechiului conducător. Fusese colaboratorul lui în probleme de istorie; ca şi partenerul lui de şah şi probabil singurul său prieten personal. După moartea „bătrânului", Kieffer, care-l cunoscuse mai îndeaproape decât oricine altcineva, fusese însărcinat să-i scrie biografia. A lucrat la ea mai mult de zece ani, dar a fost sortită să nu fie publicată niciodată. Versiunea oficială a evenimentelor Revoluţiei suferise o ciudată schimbare în ultimii zece ani: rolurile jucate în Revoluţie de către actorii principali trebuiau rescrise, scara de valori trebuia reconsiderată; dar bătrânul Kieffer era încăpăţânat şi nu pricepea nimic din dialectica lăuntrică a noii ere sub conducerea Numărului1…

— Când ne-am întors de la Congresul Internaţional de Etnografie, continuă Buză-de-Iepure cu vocea lui nefiresc de muzicală, tata şi cu mine am făcut un ocol prin B., fiindcă tata voia să-şi viziteze un prieten, pe cetăţeanul Rubaşov…

Rubaşov asculta cu un amestec bizar de curiozitate şi

melancolie. Până aici povestirea era corectă; bătrânul Kieffer venise să-l vadă, muiat de nevoia de a-şi descărca sufletul şi totodată de a-i cere un sfat. Seara pe care-au petrecut-o împreună fusese probabil ultimul moment plăcut din viaţa bătrânului Kieffer.

— N-am putut să stăm decât o zi, continuă Buză-de-Iepure, cu privirea pironită pe faţa lui Rubaşov, de parcă îşi căuta acolo forţa şi încurajarea. Era tocmai ziua aniversării Revoluţiei; de aceea îmi amintesc atât de precis data. Cetăţeanul Rubaşov a fost toată ziua ocupat cu recepţia şi nu s-a putut vedea cu tata decât câteva minute. Dar seara, după ce s-a terminat recepţia de la legaţie, l-a invitat pe tata în apartamentul lui şi tata mi-a dat voie să-l însoţesc. Cetăţeanul Rubaşov era cam obosit şi îşi pusese halatul de casă, dar ne-a întâmpinat cu multă căldură. Pregătise vin, coniac şi prăjituri pe o masă şi după ce l-a îmbrăţişat, l-a salutat pe tata cu cuvintele: „Petrecerea de adio a ultimului mohican”…

În spatele lui Rubaşov, vocea lui Gletkin interveni:

— Ai observat imediat intenţia lui Rubaşov de a te îmbăta, ca să devii mai receptiv la planurile lui?

Lui Rubaşov i se păru că un uşor zâmbet lumină faţa răvăşită a lui Buză-de-Iepure; remarcă pentru prima oară o vagă asemănare cu tânărul pe care-l văzuse în seara aceea. Dar expresia aceea dispăru imediat; Buză-de-Iepure clipi şi îşi umezi buza despicată

— Mi s-a părut cam suspect, dar încă nu-i înţelegeam planurile.

Porc nenorocit, se gândi Rubaşov, în ce hal te-au adus…

— Continuă, bubui vocea lui Gletkin.

Lui Buză-de-Iepure îi trebuiră câteva secunde ca să-şi revină după întrerupere. Între timp se auzea cum stenografa slăbuţă îşi ascuţea creionul.

— Rubaşov şi cu tata au schimbat amintiri mult timp. Nu se văzuseră de ani de zile. Au discutat despre vremurile dinainte de Revoluţie, despre persoane din generaţia vârstnică pe care eu le cunoşteam doar din auzite şi despre Războiul Civil. Au făcut multe aluzii pe care eu nu le puteam descifra şi au râs despre amintiri pe care eu nu le înţelegeam…

— S-a băut mult? întrebă Gletkin.

Buză-de-Iepure clipi neputincios din cauza luminii.

Rubaşov observă că se clătina uşor în timp ce vorbea, ca şi cum făcea un mare efort ca să se ţină pe picioare.

— Cred că da, foarte mult, continuă Buză-de-lepure. În ultimii ani nu l-am văzut niciodată pe tata atât de bine dispus.

— Asta a fost, răsună vocea lui Gletkin, cu trei luni înainte de descoperirea activităţilor contrarevoluţionare ale tatălui tău, care au dus la execuţia lui peste alte trei luni?

Buză-de-lepure îşi umezi buzele, privi prosteşte în lumină şi nu rosti nicio vorbă. Rubaşov se-ntorsese spre Gletkin dintr-un impuls brusc, dar, orbit de lumină, închise ochii şi se răsuci încet la loc, frecându-şi ochelarii de mânecă. Creionul secretarei scârţâi pe hârtie şi se opri. Apoi se auzi din nou vocea lui Gletkin:

— Pe vremea aceea erai deja iniţiat în activităţile contrarevoluţionare ale tatălui tău?

Buză-de-lepure îşi umezi buzele.

— Da, spuse el.

— Şi ştiai că Rubaşov împărtăşeşte opiniile tatălui tău?

— Da.

— Vreau să-mi reproduci frazele principale ale conversaţiei. Poţi să omiţi tot ce nu e esenţial.

Acum Buză-de-lepure îşi împreunase mâinile la spate şi se sprijinise cu umerii de perete.

— După un timp, tata şi Rubaşov au deviat conversaţia spre prezent. Au vorbit în fraze depreciative despre starea de lucruri de atunci din Partid şi despre metodele conducerii. Rubaşov şi cu tata se refereau la conducător numai cu numele „Numărul 1”. Rubaşov a spus că de când Numărul 1 se instalase pe Partid cu posteriorul său lat, aerul de dedesubt era de nerespirat. Din acest motiv prefera el misiunile în străinătate.

Gletkin se-ntoarse spre Rubaşov:

— Asta a fost cu puţin timp înainte de prima dumitale declaraţie de devotament faţă de conducătorul Partidului?

Rubaşov se-ntoarse pe jumătate spre lumină.

— Corect, spuse el.

— A fost menţionată în decursul serii intenţia lui Rubaşov de a face o asemenea declaraţie? îl întrebă Gletkin pe Buză-de-lepure.

— Da. Tata i-a făcut reproşuri lui Rubaşov din cauza ei şi a spus că l-a dezamăgit. Rubaşov a râs şi i-a spus tatii că e un

prost bătrân şi un Don Quijote. A mai spus că important este să rezişti cât mai mult şi „s-aştepţi să vină momentul”.

— Ce-a vrut să spună cu expresia „s-aştepţi să vină momentul”?

Privirea tânărului căută din nou faţa lui Rubaşov cu o expresie disperată şi aproape tandră. Rubaşov avu sentimentul absurd că era gata să vină de la perete şi să-l sărute pe frunte. Zâmbi la această idee, în timp ce auzi răspunzând glasul acela plăcut:

— Momentul când conducătorul Partidului va fi înlăturat din funcţie.

Gletkin, căruia nu-i scăpase zâmbetul lui Rubaşov, spuse sec:

— Te distrează cumva aceste amintiri?

— Poate, spuse Rubaşov şi închise din nou ochii.

Gletkin împinse o manşetă la locul ei şi continuă să-l interogheze pe Buză-de-Iepure:

— Deci Rubaşov a vorbit despre momentul când conducătorul Partidului va fi înlăturat din funcţie. Cum urma să se realizeze aceasta?

— Tata considera că într-o bună zi paharul se va umple şi Partidul îl va demite sau îl va sili să se retragă; şi că opoziţia trebuie să propage această idee.

— Şi Rubaşov?

— Rubaşov a râs de tata şi a repetat că e un prost şi un Don Quijote. Apoi a declarat că Numărul 1 nu este un fenomen întâmplător, ci personificarea unei anumite caracteristici umane – şi anume, a unei credinţe absolute în infailibilitatea propriilor convingeri, din care îşi trage forţa pentru totala sa lipsă de scrupule. Deci el nu va abdica niciodată de la putere de bună voie şi nu putea fi înlăturat decât prin violenţă. Nu se putea spera nimic nici din partea Partidului, căci Numărul 1 avea toate sforile în mână şi îşi făcuse un complice din birocraţia Partidului, care va fi alături de el şi va cădea odată cu el, şi ştia asta.

În ciuda somnolenţei, pe Rubaşov îl surprinse faptul că tânărul reţinuse vorbele lui cu atâta acurateţe. Nici el nu-şi mai amintea conversaţia în detaliu, dar nu se-ndoia că Buză-de-Iepure o redase fidel. Îl cercetă pe tânărul Kieffer prin pince-nez cu un interes renăscut.

Glasul lui Gletkin bubui din nou:

— Deci Rubaşov a subliniat necesitatea folosirii violenţei împotriva Numărului 1 – adică, împotriva conducătorului

Partidului?

Buză-de-Iepure confirmă din cap.

— Şi argumentele lui, susţinute şi de un consum abundent de băuturi alcoolice, au produs o impresie puternică asupra ta?

Tânărul Kieffer nu răspunse imediat. Apoi spuse, cu un ton ceva mai scăzut ca înainte:

— Eu nu băusem practic nimic. Dar tot ce a spus el a lăsat o impresie puternică asupra mea.

Rubaşov lăsă capul în jos. Îl cuprinsese o bănuială, care-l afecta aproape ca o durere fizică şi-l făcea să uite orice altceva. Era posibil ca acest tânăr nenorocit să fi tras de fapt aceste concluzii din modul de a gândi al lui, al lui Rubaşov – şi că el stătea acolo, în faţa lui, în lumina orbitoare a reflectorului, ca o consecinţă vie a propriei sale logici?

Gletkin nu-l lăsă să-şi termine gândul. Vocea lui zăngăni:

— ...Şi în urma acestei teoretizări pregătitoare a venit şi instigarea directă la faptă?

Buză-de-Iepure tăcea. Clipi din cauza luminii.

Gletkin aşteptă răspunsul câteva secunde. Rubaşov ridică şi el capul fără să vrea. Trecură câteva secunde, timp în care nu se auzi decât bâzâitul lămpii; apoi răsună din nou vocea lui Gletkin, şi mai corectă, şi mai neutră:

— Nu vrei să-ţi reîmprospătăm puţin memoria?

Gletkin pronunţă această propoziţie cu o degajare ostentativă, dar Buză-de-Iepure se scutură de parcă fusese lovit de un bici. Îşi umezi buzele şi în ochi îi apăru scânteia unei spaime pur animalice. Apoi răsună din nou vocea sa plăcută, muzicală:

— Instigarea n-a avut loc în seara aceea, ci a doua zi dimineaţă, într-un *tête-à-tête* dintre mine şi cetăţeanul Rubaşov.

Rubaşov zâmbi. Amânarea conversaţiei imaginare pe a doua zi era evident o subtilitate în scenariul lui Gletkin; faptul că bătrânul Kieffer ar fi ascultat bucuros cum era instruit fiul său să ucidă prin otrăvire era o poveste prea neverosimilă chiar şi pentru psihologia neanderthaliană... Rubaşov uită de şocul pe care tocmai îl primise; se-ntoarse spre Gletkin şi întrebă, clipind din cauza luminii:

— Cred că inculpatul are dreptul să pună întrebări în timpul unei confruntări?...

— Ai dreptul, spuse Gletkin.

Rubaşov se întoarse spre tânăr.

— Din câte-mi aduc aminte, spuse el, privindu-l prin pince-nez, erai proaspăt absolvent al universităţii când ai venit cu tatăl tău să mă vezi.

Acum, când îi vorbea pentru prima oară direct lui Buză-de-Iepure, pe faţa acestuia se ivi din nou privirea aceea încrezătoare, plină de speranţă. Confirmă din cap.

— Deci e corect, spuse Rubaşov. Dacă iarăşi îmi aduc bine aminte, pe atunci aveai intenţia de a lucra sub conducerea tatălui tău la Institutul de Cercetări Istorice: Ai făcut acest lucru?

— Da, spuse Buză-de-Iepure după o scurtă ezitare. Până la arestarea tatii.

— Înţeleg, spuse Rubaşov. Acest eveniment a făcut imposibilă rămânerea ta în institut şi a trebuit să-ţi găseşti un mod de a-ţi câştiga existenţa…

Se opri, se-ntoarse spre Gletkin şi continuă:

— …Ceea ce dovedeşte că la vremea când m-am întâlnit cu acest tânăr nici el şi nici eu n-am fi putut prevedea unde va lucra el: de-aici decurge că instigarea la omor prin otrăvire devine o imposibilitate logică.

Creionul secretarei se opri brusc. Rubaşov ştia, fără să se uite la ea, că încetase să mai consemneze şi îşi întorsese faţa ei ascuţită, de şoarece, spre Gletkin. Buză-de-Iepure îl fixă de asemenea pe Gletkin şi îşi umezi buzele; în ochi nu i se citea uşurare, ci doar uluire şi teamă. Sentimentul momentan de triumf dispăru din mintea lui Rubaşov; avea bizara senzaţie că a tulburat mersul lin al unei ceremonii solemne. Vocea lui Gletkin sună de fapt şi mai rece şi mai corectă decât de obicei:

— Mai ai întrebări?

— Asta-i tot, deocamdată, spuse Rubaşov.

— Nimeni n-a afirmat că instrucţiunile dumitale îl limitau pe ucigaş la folosirea otrăvii, spuse Gletkin calm. Dumneata ai dat ordinul de asasinat; alegerea mijloacelor ai lăsat-o la latitudinea uneltei. Se-ntoarse spre Buză-de-Iepure. Aşa este?

— Da, spuse Buză-de-Iepure, şi vocea lui trădă o oarecare uşurare.

Rubaşov îşi aminti că actul de acuzare declarase în termeni hotărâţi „instigarea la omor prin otrăvire”, dar deodată totul îi devenise indiferent. Dacă tânărul Mihail făcuse această tentativă nebunească sau numai pusese la cale aşa ceva, dacă

întreaga mărturie fusese pompată în el artificial sau numai părţi din ea, toate i se păreau acum lui Rubaşov semnificative doar din punct de vedere juridic; pentru culpa lui nu contau. Problema esenţială era că această imagine a suferinţei reprezenta consecinţa vie a logicii sale. Rolurile fuseseră inversate; nu Gletkin, ci el, Rubaşov, încercase să încurce un caz limpede despicând firul în patru. Actul de acuzare, care până acum i se păruse atât de absurd, de fapt introducea doar deşi într-un mod grosolan şi stângaci verigile care lipseau într-o înlănţuire perfect logică.

Şi totuşi, lui Rubaşov i se părea că într-o singură problemă i se făcea o nedreptate. Dar era prea epuizat ca s-o exprime în cuvinte.

— Mai ai vreo întrebare? întrebă Gletkin.

Rubaşov scutură din cap.

— Poţi pleca, îi spuse Gletkin lui Buză-de-lepure. Apăsă pe o sonerie; intră un paznic în uniformă şi-i puse tânărului Kieffer cătuşe de metal. Înainte de a fi luat, Buză-de-lepure îşi mai întoarse o dată, la uşă, capul spre Rubaşov, aşa cum făcea la sfârşitul plimbării prin curte. Rubaşov îi simţi ochii aţintiţi asupra lui ca pe o povară; îşi scoase pince-nez-ul, şi-l frecă de mânecă şi îi ocoli privirea.

După ce Buză-de-lepure plecă, aproape că îl invidie. Vocea lui Gletkin îl zgârie la ureche, precisă şi de o prospeţime brutală:

— Acum recunoşti că mărturia lui Kieffer e conformă cu faptele în punctele esenţiale?

Rubaşov era nevoit să se-ntoarcă iarăşi spre lampă. Urechile îi zumzăiau, iar prin pielea subţire a pleoapelor simţea cum îl arde lumina roşie şi fierbinte. Totuşi expresia „în punctele esenţiale” nu-i scăpă. Cu această expresie Gletkin umplea golul din actul de acuzare şi îşi oferea sieşi posibilitatea de a schimba „instigarea la omor prin otrăvire” în „instigare la omor” pur şi simplu.

— În punctele esenţiale – da, spuse Rubaşov.

Manşetele lui Gletkin scârţâiră şi chiar şi stenografa se mişcă în scaunul ei. Rubaşov îşi dădu seama că rostise propoziţia hotărâtoare şi îşi pecetluise mărturisirea de vinovăţie. Cum ar putea aceşti oameni de Neanderthal să priceapă vreodată ce considera el, Rubaşov, drept vinovăţie – ce numea el, după propriile sale criterii, adevăr?

— Te deranjează lumina? întrebă Gletkin deodată.

Rubaşov zâmbi. Gletkin plătea pe loc. Asta era mentalitatea omului de Neanderthal. Şi totuşi, când lumina orbitoare a lămpii deveni o idee mai blândă, Rubaşov simţi o uşurare şi chiar ceva înrudit cu recunoştinţa.

Acum îl privi pe Gletkin în faţă, deşi o putea face doar clipind. Revăzu cicatricea roşie, lată de pe craniul ras chilug.

— ...numai cu excepţia unui punct pe care eu îl consider esenţial, spuse Rubaşov.

— Şi anume? întrebă Gletkin, din nou rigid şi corect.

Acum îşi închipuie precis că mă refer la *tete-ă-tete-ul* cu băiatul, care n-a avut loc niciodată, se gândi Rubaşov. Asta contează pentru el: să punem punctul pe i – chiar dacă punctul este mai degrabă o pată. Dar din punctul lui de vedere, poate că are dreptate...

— Punctul care contează pentru mine, spuse el cu voce tare, este acesta. E adevărat că în conformitate cu convingerile pe care le aveam pe atunci, am vorbit despre necesitatea de a acţiona prin violenţă. Dar prin aceasta mă refeream la acţiuni politice, şi nu la terorism individual.

— Deci preferai războiul civil? spuse Gletkin.

— Nu. Acţiuni de masă, spuse Rubaşov.

— Ceea ce, după cum ştii şi dumneata, ar fi dus inevitabil la război civil. Asta este deosebirea pe care pui atâta preţ?

Rubaşov nu răspunse. Acesta era într-adevăr punctul care i se păruse atât de important cu o clipă în urmă – acum îi devenise şi lui indiferent. De fapt, dacă opoziţia ar putea obţine victoria împotriva birocraţiei Partidului şi a imensului său aparat numai printr-un război civil – de ce era această alternativă mai bună decât aceea de a strecura otravă în gustarea rece a Numărului 1, a cărui dispariţie ar produce poate o prăbuşire a regimului mai rapidă şi mai puţin sângeroasă? Cu ce era crima politică mai puţin onorabilă decât exterminarea politică în masă? Era evident că nefericitul ăla de băiat voise să spună altceva – dar nu era greşeala băiatului mai consecventă decât propria lui purtare din ultimii ani?

Cel care se opune unei dictaturi trebuie să accepte războiul civil drept unul din mijloace. Cel care se dă îndărăt de la războiul civil trebuie să renunţe la atitudinea de opoziţie şi să accepte dictatura.

Aceste propoziţii simple, pe care le scrisese în urmă cu aproape o viaţă, într-o polemică împotriva „moderaţilor”, conţineau propria sa condamnare. Nu se simţea în stare să continue discuţia cu Gletkin. Conştiinţa înfrângerii sale totale îi dădea un sentiment de oarecare uşurare; i se lua obligaţia de a continua lupta, povara responsabilităţii; îi revenea ameţeala dinainte. Simţi bubuiala din cap doar ca un ecou slab şi timp de câteva secunde i se păru că în spatele biroului nu şedea Gletkin, ci Numărul 1, cu acea privire ironică, ciudat de înţelegătoare, pe care i-o aruncase lui Rubaşov când şi-au dat mâna la ultima lor despărţire. Îi veni în minte o inscripţie, pe care o citise pe poarta cimitirului din Errancis, unde erau înmormântaţi Saint-Just, Robespierre şi cei şaisprezece camarazi ai lor decapitaţi. Ea consta dintr-un singur cuvânt:

Dormir – a dormi

Din acel moment, amintirile lui Rubaşov deveniră iarăşi neclare. Probabil că adormise a doua oară – câteva minute sau secunde; dar de data asta nu-şi amintea să fi visat. Trebuie că îl trezise Gletkin ca să semneze declaraţia. Gletkin îi întinse stiloul lui, care, observă Rubaşov cu o uşoară scârbă, era cald încă, din buzunar. Stenografa încetase să scrie; în încăpere era linişte deplină. Lampa încetase de asemenea să mai bâzâie şi răspândea o lumină normală, cam ştearsă, căci se iveau deja zorile prin fereastră.

Rubaşov semnă.

Rămase cu sentimentul de uşurare şi de iresponsabilitate, deşi uitase care era motivul; apoi, beat de somn, îşi aruncă o privire peste declaraţia în care recunoştea că l-a incitat pe tânărul Kieffer să-l ucidă pe conducătorul Partidului. Timp de câteva secunde încercă senzaţia că totul era o neînţelegere grotescă; simţea imboldul de a-şi tăia semnătura şi de a rupe documentul; apoi îşi aminti totul, îşi frecă pince-nez-ul de mânecă şi îi întinse lui Gletkin hârtia pe deasupra biroului.

Următorul lucru pe care şi-l putea aminti era că mergea din nou pe coridor, escortat de uriaşul în uniformă, care-l condusese spre camera lui Gletkin, în vremuri imemoriale.

Trecu pe jumătate adormit pe lângă frizerie şi pe lângă scara dinspre beci; îi reveniră temerile avute pe acel drum; se miră de

el însuşi şi zâmbi vag în depărtare. Apoi auzi uşa celulei bubuind în urma lui şi se trânti pe pat cu o senzaţie de beatitudine fizică; zări lumina cenuşie a dimineţii prin geamul cu bucata familiară de ziar lipită de cadrul ferestrei şi adormi numaidecât.

Când uşa celulei se deschise din nou, nu se făcuse încă zi de-a binelea; deci nu dormise nici măcar o oră. Crezu mai întâi că i se aducea micul dejun; dar afară, în locul bătrânului paznic, stătea uriaşul în uniformă. Şi Rubaşov înţelese că trebuia să se-ntoarcă la Gletkin şi că interogatoriul va continua.

Se frecă pe frunte şi pe gât cu apă, la chiuvetă, îşi puse pincenez-ul şi începu iarăşi marşul pe coridor, trecând pe lângă frizerie şi pe lângă scara dinspre beci, clătinându-se uşor fără să-şi dea seama.

4

Din acel moment, vălul de ceaţă de pe memoria lui Rubaşov se îngroşă. Mai târziu, nu şi-a mai putut aminti decât fragmente separate din dialogul lui cu Gletkin, care s-a desfăşurat timp de mai multe zile şi nopţi cu scurte pauze de o oră sau două. Nu putea nici măcar să spună exact câte zile şi nopţi fuseseră; trebuie să fi durat mai mult de o săptămână. Rubaşov auzise de această metodă de totală zdrobire fizică a acuzatului, în săvârşirea căreia, de obicei doi sau trei magistraţi anchetatori făceau cu rândul într-un interogatoriu continuu. Dar metoda lui Gletkin era diferită, prin faptul că el nu se lăsa înlocuit niciodată şi nu se cruţa în aceeaşi măsură în care nu-l cruţa nici pe Rubaşov. Astfel îl priva pe Rubaşov de ultimul său resort psihologic; patetismul celui maltratat, superioritatea morală a victimei.

După patruzeci şi opt de ore, Rubaşov pierduse simţul zilei şi al nopţii. Când, după o oră de somn, uriaşul îl scutura ca să-l trezească, nu mai era în stare să se hotărască dacă lumina cenuşie din fereastră era a zorilor sau a serii. Coridorul, cu frizeria, scara dinspre beci şi uşa blocată, era întotdeauna luminat de aceeaşi lumină stătută a becurildrelecfrice. Dacă în timpul audierii se făcea mai multă lumină la fereastră până ce Gletkin stingea în sfârşit lampa, era dimineaţă. Dacă se întuneca şi Gletkin aprindea lampa, era seară.

Dacă lui Rubaşov i se făcea foame în timpul interogatoriului, Gletkin permitea să i se aducă sandviciuri şi ceai. Dar rareori avea chef să mănânce; adică îl apuca uneori o foame cumplită şi

când avea pâinea în faţa lui i se făcea greaţă. Gletkin nu mânca niciodată în faţa lui, şi Rubaşov, dintr-un motiv inexplicabil, considera că este umilitor să ceară de mâncare. Tot ce era legat de funcţii fiziologice era umilitor pentru Rubaşov în prezenţa lui Gletkin, care nu dădea niciodată semne de oboseală, nu căsca niciodată, nu fuma niciodată, părea că nici nu mănâncă, nici nu bea şi şedea întotdeauna la birou în aceeaşi poziţie corectă, în aceeaşi uniformă băţoasă cu manşete foşnitoare. Cea mai mare umilinţă pentru Rubaşov era atunci când trebuia să ceară permisiunea să se uşureze. Gletkin îi îngăduia să fie condus la toaletă de către paznicul de serviciu, de obicei uriaşul, care îl aştepta după aceea afară. Odată, Rubaşov a adormit acolo cu uşa închisă. De atunci, uşa a rămas întotdeauna întredeschisă.

Starea lui din timpul interogatoriului alterna între apatie şi o stare de veghe sticloasă, nefirească. O singură dată şi-a pierdut cu adevărat cunoştinţa; se simţea deseori pe punctul de a leşina, dar întotdeauna îl salva în ultimul minut un sentiment de mândrie. Îşi aprindea o ţigară, clipea şi interogatoriul continua.

Uneori era surprins că e în stare să suporte. Dar ştia că opiniile profanilor stabileau limite mult prea înguste capacităţii de rezistenţă fizică a omului; că habar n-aveau de uluitoarea lor elasticitate. Auzise despre cazuri de deţinuţi care fuseseră împiedicaţi să doarmă timp de cincisprezece până la douăzeci de zile şi rezistaseră.

La primul interogatoriu cu Gletkin, când semnase depoziţia, crezuse că totul-se terminase. La al doilea, îi deveni clar că era doar începutul. Actul de acuzare conţinea şapte puncte şi deocamdată recunoscuse doar unul. Crezuse că băuse până la fund cupa umilinţei. Acum se vedea silit să descopere că lipsa de putere avea la fel de multe trepte ca şi puterea; că înfrângerea putea deveni la fel de vertiginoasă ca victoria şi că adâncimile ei erau fără fund. Şi, pas cu pas, Gletkin îl forţa să coboare.

Putea, desigur, să-şi simplifice situaţia. Nu era nevoie decât să semneze tot, în întregime, sau să nege tot, dintr-un foc – şi ar fi avut linişte. Un sentiment straniu, complicat, al datoriei, îl împiedica să cedeze acestei ispite. Viaţa lui Rubaşov fusese atât de marcată de o singură idee, absolută, încât el cunoscuse doar teoretic fenomenul „ispitei”. Acum ispita îl însoţea de-a lungul zilelor şi nopţilor nedesluşite, în mersul lui clătinat de-a lungul

coridorului, în lumina albă a lămpii lui Gletkin: ispita, care consta în unicul cuvânt scris în cimitirul învinşilor: dormi.

Era greu să-i reziştI, pentru că ispita era liniştea, pacea; fără sulemeneală, fără pofte trupeşti. Era mută; nu făcea uz de argumente. Toate argumentele erau de partea lui Gletkin; ea repeta doar cuvintele care fuseseră scrise în mesajul frizerului: Mori în tăcere.

Din când în când, în momentele de apatie, care alternau cu o stare de veghe transparentă, buzele lui Rubaşov se mişcau, dar Gletkin n-auzea cuvintele. Apoi Gletkin îşi dregea glasul şi îşi băga manşetele la loc; iar Rubaşov îşi freca pince-nez-ul de mânecă şi confirma din cap nedumerit şi buimac, fiindcă îl identificase pe ispititor cu acea parteneră mută pe care credea că o uitase deja şi care n-avea ce căuta în niciun caz în camera asta: ficţiunea gramaticală…

— Deci negi că ai negociat cu reprezentanţii unei puteri străine în numele opoziţiei, cu scopul de a răsturna actualul regim cu ajutorul lor? Conteşti acuzaţia că erai gata să plăteşti sprijinirea directă sau indirectă a planurilor voastre cu concesii teritoriale – adică sacrificând anumite provincii ale ţării noastre?

Da, Rubaşov contesta aceasta; şi Gletkin îi repeta ziua şi ocazia în care avusese loc conversaţia lui cu diplomatul străin în chestiune – şi Rubaşov îşi aminti din nou acea mică scenă, lipsită de importanţă, care-i venise brusc în minte, în timp ce Gletkin îi citise actul de acuzare. Se uită la Gletkin, adormit şi derutat, şi îşi dădu seama că era zadarnic să-ncerce să-i explice acea scenă. Ea avusese loc după un dejun diplomatic la legaţia din B. Rubaşov şedea lângă corpolentul Herr von Z., al doilea consilier al ambasadei aceluiaşi stat, unde, cu câteva luni în urmă, Rubaşov fusese bătut zdravăn – şi purta cu el o conversaţie deosebit de plăcută despre o anumită specie rară de cobai, care fusese prăsită atât pe moşia lui Herr von Z., cât şi pe cea a tatălui lui Rubaşov; era foarte probabil ca tatăl lui Rubaşov şi respectiv al lui Herr von Z. să fi schimbat chiar între ei câteva specimene la vremea lor.

— Ce s-a ales de cobaii tatălui dumneavoastră? întrebă Herr von Z.

— Au fost omorâţi şi mâncaţi în timpul Revoluţiei, spuse Rubaşov.

— Din ai noştri se fabrică acum înlocuitori de grăsime, spuse

Herr von Z. cu melancolie. Nu făcu niciun efort să-şi ascundă dispreţul pentru noul regim din ţara sa, care, probabil, numai din întâmplare omisese să-i facă vânt până acum din postul lui.

— Suntem amândoi într-o situaţie similară, spuse el mulţumit şi îşi goli paharul de lichior. S-a dus vremea noastră. S-a terminat cu creşterea cobailor; trăim în secolul plebeilor.

— Dar nu uitaţi că eu sunt de partea plebeilor, spuse Rubaşov zâmbitor.

— Nu la asta m-am referit, spuse Herr von Z. Dacă tot veni vorba, şi eu sunt de acord cu programul omuleţului nostru cu mustaţă neagră – numai dacă n-ar zbiera atât. La urma urmelor, nu poţi fi crucificat decât în numele propriei tale credinţe.

Au mai stat puţin, au băut o cafea şi la a doua ceaşcă Herr von Z. spuse:

— Dacă aţi mai face o dată o revoluţie în ţara dumneavoastră, d-le Rubaşov, şi l-aţi înlătura pe Numărul 1 al vostru, ar trebui să aveţi mai multă grijă de cobai.

— E foarte puţin probabil să se-ntâmple asta, spuse Rubaşov. Şi după o pauză, adăugă: …deşi se pare că printre prietenii dumneavoastră există persoane care iau în calcul această posibilitate.

— În mod sigur, răspunsese Herr von Z. cu acelaşi ton degajat. După ceea ce ne-a fost dat s-auzim din ultimele voastre procese, trebuie să se petreacă lucruri destul de ciudate în ţara dumneavoastră.

— Atunci, printre prietenii dumneavoastră, trebuie să existe şi vreo idee despre ce măsuri vor fi luate din partea dumneavoastră în această eventualitate foarte puţin probabilă? întrebase Rubaşov.

La aceasta, Herr von Z. răspunse foarte exact, aproape ca şi cum s-ar fi aşteptat la întrebare:

— Păstrează asta pentru dumneata. Dar există un preţ.

Stăteau în picioare, lângă masă, cu ceştile de cafea în mână.

— Şi acest preţ a fost şi el deja hotărât? întrebă Rubaşov, simţind şi el că tonul lui degajat suna cam artificial.

— Desigur, răspunse Herr von Z.; şi numi o anumită provincie cultivatoare de grâu, populată de o minoritate naţională.

Apoi şi-au luat rămas-bun…

Rubaşov nu se mai gândise ani de zile la această scenă – sau cel puţin nu şi-o mai amintise în mod conştient. Sporovoială la o

cafea neagră şi un coniac – cum puteai să-i explici lui Gletkin totala ei lipsă de semnificaţie? Rubaşov îl privi somnolent pe Gletkin, care şedea în faţa lui, încremenit şi fără nicio expresie, ca de obicei. Nu, era imposibil să-nceapă cu el o discuţie despre cobai. El nu băuse niciodată cafea cu oameni ca Herr von Z. Rubaşov îşi aduse aminte cât de împiedicat citise Gletkin şi cât de des folosise o intonaţie greşită. Era de origine proletară şi învăţase să scrie la maturitate. N-ar înţelege niciodată că o conversaţie care porneşte de la cobai se poate sfârşi Dumnezeu ştie cu ce.

— Deci recunoşti că această conversaţie a avut loc, spuse Gletkin.

— A fost total inofensivă, spuse Rubaşov obosit şi îşi dădu seama că Gletkin îl împinsese cu încă o treaptă mai jos.

— La fel de inofensivă, spuse Gletkin, ca dizertaţiile pur teoretice pe care i le-ai ţinut tânărului Kieffer asupra necesităţii înlăturării conducătorului prin violenţă.

Rubaşov îşi frecă ochelarii de mânecă. Fusese conversaţia chiar atât de inofensivă pe cât încerca el să se convingă că fusese? În mod sigur nu „negociase” şi nici nu căzuse la vreo înţelegere; şi plăcutul Herr von Z. nu avea pe atunci niciun fel de autoritate oficială ca să facă aşa ceva. Toată afacerea ar putea fi cel mult considerată drept ceea ce în limbajul diplomatic se numeşte „tatonarea terenului”. Dar acest gen de tatonare fusese o verigă din înlănţuirea logică a ideilor sale din acea perioadă; pe lângă asta, se încadra în anumite tradiţii ale Partidului. Nu folosise bătrânul conducător, puţin înainte de Revoluţie, serviciile Statului Major ale aceleiaşi ţări pentru a se putea întoarce din exil ca să conducă Revoluţia spre victorie? Nu renunţase el mai târziu, în primul tratat de pace, la anumite teritorii, ca preţ pentru a fi lăsaţi în pace? „Bătrânul sacrifică spaţiu pentru a câştiga timp”, remarcase un prieten spiritual de-al lui Rubaşov. Această conversaţie uitată, „inofensivă”, se integra atât de bine în înlănţuirea de idei, încât acum lui Rubaşov îi era greu s-o vadă altfel decât cu ochii lui Gletkin. Acelaşi Gletkin, care citea greoi, a cărui minte lucra la fel de greoi şi ajungea la rezultate simple, uşor de sesizat – poate tocmai pentru că nu pricepea nimic despre cobai… Şi între altele, de unde ştia Gletkin de această conversaţie? Ori fusese ascultată, ceea ce în acele împrejurări era puţin probabil; ori

plăcutul Herr von Z. acţionase în chip de *agent provocateur* – numai Dumnezeu ştie din ce motive complicate. Asemenea lucruri se întâmplaseră destul de des înainte. Lui Rubaşov i se întinsese o cursă – o cursă plănuită conform mentalităţii primitive a lui Gletkin şi a Numărului 1; iar el, Rubaşov, căzuse imediat în ea…

— Întrucât sunteţi atât de bine informat despre conversaţia mea cu Herr von Z., spuse Rubaşov, trebuie să ştiţi şi că ea n-a avut nicio urmare.

— Desigur, spuse Gletkin. Datorită faptului că te-am arestat la timp şi am distrus opoziţia din întreaga ţară. Dacă n-o făceam, ar fi apărut rezultatele tentativei de trădare.

Ce se putea răspunde la asta? Că oricum n-ar fi avut rezultate grave, dacă nu din alte motive măcar pentru faptul că el, Rubaşov, era prea bătrân şi dărâmat ca să acţioneze cu consecvenţa pe care o cereau tradiţiile Partidului aşa cum ar fi acţionat Gletkin în locul lui? Că întreaga activitate a aşa-numitei opoziţii fusese doar o trăncăneală senilă, pentru că toată generaţia vechii gărzi era la fel de dărâmată ca el? Dărâmaţi de ani de luptă în ilegalitate, roşi de umezeala zidurilor de temniţă, între care îşi petrecuseră jumătate din tinereţea lor; secătuiţi din punct de vedere spiritual de permanenta încordare nervoasă de a-şi ţine în frâu teama fizică, despre care nu vorbeau niciodată, cu care fiecare se confruntase singur – ani de zile, zeci de ani. Dărâmaţi de anii de exil, de lupta ascuţită dintre facţiunile din sânul Partidului, de lipsa de scrupule cu care se ducea lupta pentru înlăturarea lor; dărâmaţi de nesfârşitele înfrângeri şi de demoralizarea produsă de victoria finală? Să spună că de fapt nu existase niciodată o opoziţie activă, organizată, faţă de dictatura Numărului 1, că nu fusese decât vorbărie şi o joacă neputincioasă cu focul, pentru că generaţia vechii gărzi dăduse din ea tot ce avea, fusese stoarsă până la ultima picătură, până la ultima calorie spirituală; şi, precum morţii din cimitirul de la Errancis, nu le mai rămăsese decât o singură speranţă: să doarmă şi s-aştepte până ce posteritatea le va face dreptate?

Ce putea să-i răspundă acestui impasibil om de Neanderthal? Că avea pe de-a-ntregul dreptate, dar făcuse o greşeală fundamentală: aceea de a crede că în faţa lui stă încă acelaşi vechi Rubaşov, când de fapt e doar umbra lui? Că totul se reducea la asta – să-l pedepsească nu pentru faptele comise, ci

pentru cele pe care neglijase să le comită? „Nu poţi fi crucificat decât în numele propriei tale credinţe”, spusese plăcutul Herr von Z...

Înainte de a semna declaraţia şi de a fi condus înapoi în celulă, ca să zacă inconştient pe patul lui până ce se începea din nou tortura, Rubaşov îi puse o întrebare lui Gletkin. N-avea nicio legătură cu problema pusă în discuţie, dar Rubaşov ştia că ori de câte ori urma să fie semnată o depoziţie, Gletkin devenea ceva mai maleabil – Gletkin plătea pe loc. Întrebarea pe care o puse Rubaşov viza soarta lui Ivanov.

— Cetăţeanul Ivanov este sub stare de arest, spuse Gletkin.

— Se poate şti motivul? întrebă Rubaşov.

— Cetăţeanul Ivanov a condus neglijent investigaţiile în cazul dumitale şi într-o conversaţie particulară şi-a exprimat cu cinism îndoiala cu privire la temeinicia actului de acuzare.

— Şi dacă n-a putut într-adevăr să creadă în el? întrebă Rubaşov. Avea poate o părere prea bună despre mine?

— În acest caz, spuse Gletkin, trebuia să suspende ancheta şi să comunice autorităţilor competente că după părerea lui eşti nevinovat.

Oare Gletkin îşi bătea joc de el? Părea la fel de corect şi de lipsit de expresie ca întotdeauna.

Data următoare, când stătea iarăşi aplecat deasupra raportului zilei, cu stiloul cald al lui Gletkin în mână – stenografa plecase deja din cameră – Rubaşov spuse:

— Pot să mai pun o întrebare[7]

În timp ce vorbea, se uita la cicatricea lată de pe craniul lui Gletkin.

— Mi s-a spus că sunteţi partizanul unor anumite metode drastice – aşa-numita „metodă dură”. De ce n-aţi folosit niciodată presiunea fizică directă asupra mea?

— Te referi la tortura fizică, spuse Gletkin cu un ton sec. După cum ştii, codul nostru penal interzice aceasta.

Se opri. Rubaşov tocmai terminase de semnat protocolul.

— Pe lângă asta, continuă Gletkin, există un anumit tip de acuzat care mărturiseşte sub presiune, dar la procesul public retractează. Dumneata aparţii genului tenace. Utilitatea politică a mărturiei dumitale la proces va consta în caracterul său

voluntar.

Era prima oară când Gletkin vorbise de un proces public. Dar pe drumul de întoarcere de-a lungul coridorului, mergând în urma uriaşului, cu paşi mici, obosiţi, pe Rubaşov nu-l preocupa această perspectivă, ci propoziţia „dumneata aparţii genului tenace”. Această propoziţie îi dădea fără să vrea un sentiment de satisfacţie.

Devin din nou senil şi copilăros, se gândi el în timp ce se întindea pe pat. Totuşi această senzaţie plăcută se menţinu până ce adormi.

De fiecare dată când, după o discuţie înverşunată, semnase încă o depoziţie şi se întinsese apoi în pat, epuizat şi totuşi – ciudat – satisfăcut, deşi ştia că va fi trezit peste o oră sau cel mult două, Rubaşov avea o singură dorinţă: ca Gletkin să-l lase măcar o dată să doarmă şi să-şi revină. Ştia că această dorinţă nu se va împlini până ce lupta nu va fi dusă până la capăt şi nu se va pune ultimul punct pe „i” – şi mai ştia că fiecare nou duel se va sfârşi cu o nouă înfrângere şi că nu putea exista absolut nicio îndoială asupra rezultatului final. Atunci de ce continua să se tortureze şi să se lase torturat în loc să renunţe la bătălia pierdută, ca să nu mai fie trezit din nou? Ideea morţii îşi pierduse de mult orice caracter metafizic; ea avea o semnificaţie caldă, ispititoare, trupească – aceea de somn. Şi totuşi, un bizar şi întortocheat simţ al datoriei îl silea să rămână treaz şi să continue până la capăt bătălia pierdută – chiar dacă era doar o luptă cu morile de vânt. Să continue, până în momentul când Gletkin îl va fi silit să coboare şi ultima treaptă şi până când ceea ce în ochii săi mereu clipind era ultima mânjeală grosolană din actul de acuzare se va fi transformat într-un „i” punctat logic. Trebuia să parcurgă drumul până la capăt. Abia atunci, când va intra în întuneric cu ochii deschişi, îşi va cuceri dreptul de a dormi şi de a nu mai fi trezit.

Şi cu Gletkin se petrecu o schimbare în decursul acestui lanţ neîntrerupt de zile şi nopţi. Nu era mare, dar nu scăpă privirii febrile a lui Rubaşov. Gletkin a stat până la sfârşit ţeapăn, cu faţa lui nemişcată şi cu manşetele foşnind, în umbra lămpii din

spatele biroului; dar treptat, încetul cu încetul, brutalitatea a dispărut din glasul lui, în acelaşi fel cum, încetul cu încetul, micşorase lumina orbitoare a lămpii până ce devenise aproape normală. Nu zâmbea niciodată, şi Rubaşdv se întreba dacă oamenii de Neanderthal erau cu adevărat în stare să zâmbească; nici vocea lui nu era destul de flexibilă pentru a exprima vreo nuanţă sentimentală. Dar odată, când, după un dialog de mai multe ceasuri, lui Rubaşov i se terminaseră ţigările, Gletkin, care nu fuma, scoase un pachet din buzunar şi i-l întinse lui Rubaşov peste birou.

La un anumit punct, Rubaşov reuşise chiar să obţină o victorie – punctul din actul de acuzare care se referea la aşa-zisul său sabotaj de la trustul de aluminiu. Era o acuzaţie care nu cântărea prea mult în totalul infracţiunilor pe care le mărturisise deja, dar Rubaşov se luptă împotriva ei cu aceeaşi îndărătnicie ca la celelalte puncte decisive. Au stat aproape toată noaptea unul în faţa celuilalt. Rubaşov dezminţise punct cu punct toate probele incriminatorii şi toate statisticile unilaterale; cu glasul îngroşat de oboseală, citase cifre şi date, care îi veniră ca prin minune la momentul potrivit în mintea sa amorţită; şi, tot timpul, Gletkin nu fusese în stare să găsească punctul de plecare din care să poată desfăşura o înlănţuire logică. Căci începând deja cu a doua sau a treia întrevedere a lor, între ei se stabilise un fel de înţelegere nerostită: dacă Gletkin putea dovedi că în esenţă acuzaţia era corectă – chiar dacă această esenţă era doar de natură logică, abstractă – el avea mână liberă să introducă detaliile lipsă; „să pună punctul pe *i*”, cum zicea Rubaşov. Fără să-şi dea seama, se obişnuiseră cu aceste reguli de joc şi niciunul din ei nu mai făcea distincţia dintre acţiunile pe care Rubaşov le comisese cu adevărat şi cele pe care doar le-ar fi putut comite, ca urmare a opiniilor sale; îşi pierduseră treptat simţul aparenţei şi al realităţii, al ficţiunii logice şi al faptului real. Uneori Rubaşov devenea conştient de asta în rarele sale momente de luciditate şi apoi avea senzaţia că s-a trezit dintr-o ciudată stare de beţie; Gletkin, pe de altă parte, părea să nu-şi dea seama niciodată de ea.

Spre dimineaţă, când Rubaşov încă nu cedase în chestiunea sabotajului de la trustul de aluminiu, vocea lui Gletkin căpătă o nuanţă de nervozitate – exact ca la început, când Buză-de-Iepure răspunsese ce nu trebuia. Mări intensitatea lămpii, ceea

ce nu se mai întâmplase de mult; dar o micşoră din nou, când văzu surâsul ironic al lui Rubaşov. Mai puse câteva întrebări, care n-avură niciun efect şi spuse în concluzie:

— Deci negi categoric că ai fi comis pagube sau acte de diversiune în industria ce-ţi fusese încredinţătă sau că ai fi plănuit astfel de acţiuni?

Rubaşov confirmă din cap – deşi îi era somn, era curios ce-o să se întâmple. Gletkin se-ntoarse spre stenografă:

— Scrie: magistratul anchetator recomandă să se renunţe la această acuzaţie din lipsă de probe.

Rubaşov îşi aprinse repede o ţigară ca să-şi ascundă agitaţia de triumf copilăresc care-l cuprinsese. Pentru prima oară câştigase o victorie asupra lui Gletkin. Era desigur o mică victorie locală, patetică, într-o bătălie pierdută, dar totuşi o victorie; şi trecuseră atâtea luni, atâţia ani chiar, de când încercase ultima oară acest sentiment... Gletkin luă raportul zilei de la secretară şi îi spuse să plece, conform ritualului care se stabilise în ultimul timp între ei doi.

Când rămaseră singuri şi Rubaşov se ridicase ca să semneze protocolul, Gletkin spuse, întinzându-i stiloul:

— Sabotajul industrial este, conform experienţei, cel mai eficient mijloc al opoziţiei pentru a crea dificultăţi guvernului şi a stârni nemulţumirea printre muncitori. De ce te încăpăţânezi să susţii că n-ai folosit – sau n-ai intenţionat să foloseşti – tocmai această metodă?

— Pentru că este o absurditate tehnică, spuse Rubaşov. Şi pentru că folosind astfel permanent sabotorul ca un fel de bau-bau se produce o epidemie de denunţuri, care mă revoltă.

Mult-aşteptata senzaţie de triumf îl făcea pe Rubaşov să se simtă mai vioi şi să vorbească mai tare ca de obicei.

— Dacă socoteşti sabotajul o simplă invenţie, care sunt, după părerea dumitale, adevăratele cauze ale situaţiei nesatisfăcătoare din industria noastră?

— Tarife prea mici pentru munca în acord, exploatarea şi măsurile disciplinare barbare, spuse Rubaşov. Cunosc mai multe cazuri în trustul meu, când au fost împuşcaţi muncitori ca sabotori din cauza unor neglijenţe minore provocate de oboseala excesivă. Dacă un om are două minute întârziere la pontaj, e concediat şi i se pune pe buletinul de identitate o ştampilă care nu-i permite să mai găsească nicăieri de lucru.

Gletkin îl privi pe Rubaşov cu obişnuita sa căutătură lipsită de expresie şi îl întrebă cu obişnuitasa vocerlipsită de expresie:

— Ai primit un ceas în copilărie?

Rubaşov se uită la el nedumerit. Trăsătura cea mai vădită a caracterului neanderthalian era totala sa lipsă de umor, sau mai exact, lipsa sa de frivolitate.

— Nu vrei să-mi răspunzi la întrebare? întrebă Gletkin.

— Desigur, spuse Rubaşov, din ce în ce mai nedumerit.

— Câţi ani aveai când ai primit ceasul?

— Nu mai ştiu, spuse Rubaşov. Probabil opt, nouă ani.

— Eu, spuse Gletkin cu obişnuita sa voce corectă dintotdeauna, aveam şaisprezece ani când am învăţat că ora se împarte în minute. În satul meu, când ţăranii trebuiau să meargă la oraş, se duceau la gară de cum răsărea soarele şi se-ntindeau să doarmă în sala de aşteptare până venea trenul, ceea ce se-ntâmpla de obicei pe la prânz; uneori abia seara sau a doua zi dimineaţa. Aceştia sunt ţăranii care lucrează acum în fabricile noastre. În satul meu, de pildă, este acum cea mai mare fabrică de şine din lume. În primul an, maiştrii dormeau între două goliri ale furnalului, până când au fost împuşcaţi. În toate celelalte ţări, ţăranii au avut răgaz o sută sau două sute de ani ca să capete obişnuinţa preciziei industriale şi a manipulării maşinilor. Aici au avut doar zece ani. Dacă nu i-am da afară şi nu i-am împuşca pentru orice fleac, toată ţara ar ajunge la stagnare şi ţăranii s-ar întinde să doarmă în curţile fabricilor până ar creşte iarba pe coşuri şi totul ar ajunge la fel ca înainte. Anul trecut a venit la noi o delegaţie de femei din Manchester, din Anglia. După ce li s-a arătat tot ce era de văzut, au scris articole pline de indignare, spunând că muncitorii din Manchester n-ar suporta niciodată un asemenea tratament. Am citit că industria de bumbac din Manchester are o vechime de două sute de ani. Şi am mai citit care era tratamentul muncitorilor acolo acum două sute de ani, când s-a înfiinţat. Dumneata, cetăţene Rubaşov, ai folosit aceleaşi argumente ca delegaţia de femei din Manchester. Dumneata eşti desigur mai inteligent decât aceste femei. Deci e de mirare că foloseşti aceleaşi argumente. Dar ai totuşi ceva în comun cu ele; ai primit în copilărie un ceas…

Rubaşov nu spuse nimic şi îl privi pe Gletkin cu un nou interes. Ce era asta? Oare ieşea omul de Neanderthal din

carapacea lui? Dar Gletkin şedea ţeapăn pe scaunul lui, la fel de lipsit de expresie ca întotdeauna.

— Poate că aveţi dreptate în anumite privinţe, spuse Rubaşov în cele din urmă. Dar dumneavoastră m-aţi provocat să pun această întrebare. Ce rost are să inventăm ţapi ispăşitori pentru nişte dificultăţi, ale căror cauze naturale le-aţi evocat atât de convingător adineauri?

— Experienţa ne învaţă, spuse Gletkin, că maselor trebuie să li se ofere pentru toate procesele dificile şi complicate o explicaţie simplă, accesibilă. Din câte ştiu eu din istorie, văd că omenirea nu s-a putut lipsi niciodată de ţapi ispăşitori. Eu cred că a fost în toate epocile o instituţie indispensabilă; prietenul dumitale, Ivanov, m-a învăţat că are origine religioasă. Din câte-mi amintesc, mi-a explicat că însuşi cuvântul vine de la un obicei al evreilor, care o dată pe an jertfeau zeului lor un ţap, împovărat cu toate păcatele lor.

Gletkin se opri şi îşi băgă manşetele la loc.

— Pe lângă asta, există în istorie şi exemple de ţapi ispăşitori voluntari. La vârsta când dumneata primeai un ceas, pe mine mă-nvăţa preotul satului că Iisus Cristos îşi zicea miel, pentru că acesta luase asupra lui toate păcatele. N-am înţeles niciodată cu ce ajută omenirea o persoană care declară că se sacrifică de dragul ei. Dar se pare că timp de două mii de ani oamenii au găsit că asta e foarte firesc.

Rubaşov se uită la Gletkin. Unde voia s-ajungă? Care era scopul conversaţiei? În ce labirint rătăcea omul de Neanderthal?

— Oricum ar fi, spuse Rubaşov, ar fi mai conform cu ideile noastre să le spunem oamenilor adevărul, în loc să populăm lumea cu sabotori şi diavoli.

— Dacă li s-ar spune oamenilor din satul meu, spuse Gletkin, că ei sunt încă înceţi şi înapoiaţi, în ciuda Revoluţiei şi a existenţei fabricilor, n-ar avea niciun efect asupra lor. Dacă li se spune că sunt eroi ai muncii, mai eficienţi decât americanii, şi că tot răul vine de la diavoli şi sabotori, asta are cel puţin un oarecare efect. Adevărul este ceea ce este folositor umanităţii, neadevărul este ceea ce este dăunător. În manualul de istorie publicat de Partid pentru cursurile serale de adulţi, se subliniază că, în primele secole, religia creştină a realizat un progres obiectiv pentru omenire. Dacă Iisus spunea sau nu adevărul când afirma că este fiul lui Dumnezeu şi al unei fecioare, nu

prezintă niciun interes pentru nicio persoană cu judecată. Se spune că e un simbol, dar ţăranii o iau ca atare. Şi noi avem dreptul să inventăm simboluri folositoare pe care ţăranii să le ia ca atare.

— Raţionamentul dumneavoastră, spuse Rubaşov, îmi aminteşte uneori de cel al lui Ivanov.

— Cetăţeanul Ivanov, spuse Gletkin, aparţinea, ca şi dumneata, vechii intelectualităţi; discutând cu el, îţi puteai însuşi câteva din cunoştinţele de istorie, pe care le-ai ratat, neavând destulă şcoală. Diferenţa este că eu încerc să folosesc aceste cunoştinţe în slujba Partidului; dar cetăţeanul Ivanov era un cinic.

— Era? întrebă Rubaşov, scoţându-şi pince-nez-ul.

— Cetăţeanul Ivanov, spuse Gletkin privindu-l cu ochii lui lipsiţi de expresie, a fost împuşcat noaptea trecută, în urma unei hotărâri administrative.

După această conversaţie, Gletkin îl lăsă pe Rubaşov să doarmă două ceasuri întregi. Pe drumul de întoarcere spre celulă, Rubaşov se întrebă de ce vestea despre moartea lui Ivanov nu produsese o impresie mai profundă asupra lui. Îi anulase doar efectul încurajator al micii sale victorii şi-l făcuse să se simtă iarăşi obosit şi buimac. Era limpede că ajunsese în acel stadiu care împiedică orice emoţie mai profundă. Oricum, chiar înainte de a fi aflat de moartea lui Ivanov, i se făcuse ruşine de acel zadarnic sentiment de triumf. Personalitatea lui Gletkin căpătase atâta putere asupra lui, încât până şi victoriile lui deveneau înfrângeri. Masiv şi fără nicio expresie, şedea acolo ca o personificare brutală a statului care-şi datora însăşi existenţa Rubaşovilor şi Ivanovilor. Carne din carnea lor, devenit independent şi insensibil. Nu recunoscuse chiar Gletkin că era urmaşul spiritual al lui Ivanov şi al vechii intelectualităţi? Rubaşov îşi repetă pentru a suta oară că Gletkin şi noii oameni de Neanderthal nu făceau decât să încununeze munca generaţiei cu capetele numerotate. Faptul că aceeaşi doctrină a devenit atât de inumană în gura lor se datora, s-ar putea spune, unui moment de culminaţie. Când Ivanov folosise aceleaşi argumente, se mai păstrase în glasul lui o nuanţă lăsată de trecut, de amintirea unei lumi dispărute. Îţi poţi renega copilăria, dar nu o poţi şterge din memorie. Ivanov îşi târâse trecutul după el până la capăt; asta dădea tuturor spuselor lui

acea nuanţă de melancolie frivolă; de aceea îl numise Gletkin cinic. Cei de teapa lui Gletkin n-aveau ce şterge; ei n-aveau nevoie să-şi renege trecutul, pentru că n-aveau trecut. Ei se născuseră fără cordon ombilical, fără frivolitate, fără melancolie.

5

Fragmente din jurnalul lui N.S. Rubaşov

...Cu ce drept îi privim de sus, cu atâta superioritate pe cei ca Gletkin, noi, cei care ieşim din scenă? Probabil printre maimuţe a fost mare veselie când a apărut pentru prima oară pe pământ omul de Neanderthal. Maimuţele foarte evoluate se legănau graţios din cracă în cracă; omul de Neanderthal era grosolan şi legat de pământ. Maimuţele, sătule şi paşnice, trăiau într-o zburdălnicie sofisticată sau prindeau purici cufundate în meditaţii filosofice; omul de Neanderthal tropăia mofluz prin lume, lovind cu măciuca în jurul lui. Maimuţele îl priveau de sus, din vârful copacilor, amuzate, şi aruncau în el cu nuci. Uneori le cuprindea groaza: ele mâncau fructe şi plante fragede cu mult rafinament; omul de Neanderthal devora carne crudă, ucidea animale şi pe semenii lui. Dobora copaci care erau acolo dintotdeauna, muta din locul lor venerat stâncile, încălca toate legile şi tradiţiile junglei. Grosolan, nemilos, lipsit de demnitate animală – era din punctul de vedere al maimuţelor foarte evoluate o repetare barbară a istoriei. Ultimii supravieţuitori ai cimpanzeilor strâmbă şi acum din nas la vederea unei fiinţe omeneşti...

6

După cinci sau şase zile se petrecu un incident: Rubaşov leşină la interogatoriu. Tocmai ajunseseră la punctul final din actul de acuzare: chestiunea motivaţiei acţiunilor lui Rubaşov. Actul de acuzare definea motivaţia pur şi simplu „mentalitate contrarevoluţionară” şi menţiona ca din întâmplare, de parcă ar fi fost de la sine înţeles, că Rubaşov fusese în slujba unei puteri străine ostile. Rubaşov purta ultima lui bătălie împotriva acestei formulări. Discuţia durase din zori până în miezul dimineţii, când Rubaşov, într-un moment deloc dramatic, alunecă într-o parte de pe scaun şi rămase întins pe podea.

Când îşi reveni, câteva minute mai târziu, văzu deasupra lui

craniul acoperit de puf al medicului, care îi turna apă pe faţă dintr-o sticlă şi-i freca tâmplele. Rubaşov simţi răsuflarea medicului, care mirosea a mentă şi a pâine cu sos, şi vomită. Medicul bombăni cu vocea lui stridentă şi recomandă să fie scos un minut la aer curat. Gletkin urmărise scena cu ochii lui lipsiţi de expresie. Sună şi ordonă să fie curăţat covorul; apoi îl lăsă pe Rubaşov să fie condus înapoi în celulă. Peste câteva minute, era scos de bătrânul paznic în curte, la plimbare.

În primele minute Rubaşov se simţi ca beat din cauza aerului curat, tare. Descoperi că are plămâni care sorb oxigen aşa cum cerul gurii soarbe o băutură răcoritoare. Soarele strălucea, curat şi palid; era ora 11 dimineaţa – ora la care era întotdeauna dus la plimbare în timpuri imemoriale, înainte de a fi început şirul de zile şi nopţi înceţoşate. Ce prost fusese că nu apreciase această binecuvântare! De ce nu puteai trăi doar ca să trăieşti, să respiri, să te plimbi prin zăpadă şi să simţi razele palide ale soarelui pe faţă? Să te scuturi de coşmarul camerei lui Gletkin, de lumina orbitoare a lămpii, de toată înscenarea aceea spectrală – şi să trăieşti cum trăiesc alţi oameni?

Întrucât era ora obişnuită de plimbare, îl avea iarăşi ca vecin de tură pe ţăranul slăbănog cu încălţări de rafie. Îl urmări cu coada ochiului pe Rubaşov cum mergea lângă el cu paşi uşor clătinaţi, îşi drese glasul o dată sau de două ori şi spuse, aruncând o privire spre paznici:

— Nu v-am văzut de mult, Înălţimea Voastră. Păreţi bolnav, de parcă n-o s-o mai duceţi mult. Se zice că va fi război.

Rubaşov nu spuse nimic. Rezistă tentaţiei de a lua un pumn de zăpadă şi de a face din ea un bulgăre în mână.

Cercul se mişca încet în jurul curţii. Douăzeci de paşi mai în faţă, perechea următoare tropăia printre micile troiene de zăpadă – doi bărbaţi cam de aceeaşi înălţime în paltoane gri, cu aburi la gură.

— În curând vine vremea semănatului, spuse ţăranul. După topirea zăpezilor oile pleacă la munte. Durează trei zile până ajung acolo, sus. Înainte, toţi sătenii din ţinut îşi trimiteau oile la drum în aceeaşi zi. Porneau la răsăritul soarelui; vedeai numai oi peste tot, pe toate potecile şi câmpiile; tot satul însoţea turmele în prima zi. Cred că n-aţi văzut niciodată în viaţă atâtea oi, Înălţimea Voastră, şi atâţia câini, atâta praf şi atâtea lătrături şi behăieli... Mamă Doamne, ce veselie era...

Rubaşov stătea cu faţa ridicată spre soare; soarele era încă palid, dar înmuiase deja aerul rece. Urmări cum lunecau şi se clătinau jucăuşe păsările în zbor, sus, deasupra turnului cu mitralieră. Glasul plângăreţ al ţăranului continuă:

— O zi ca asta, când se simte în aer mirosul zăpezii topite, pune stăpânire pe mine. Niciunul din noi nu va mai rezista mult, Înălţimea Voastră. Ne-au strivit pentru că suntem reacţionari şi pentru că zilele de odinioară, când eram fericiţi, nu trebuie să se mai întoarcă...

— Ai fost chiar atât de fericit în zilele acelea? întrebă Rubaşov; dar ţăranul mormăi doar ceva neinteligibil, în timp ce mărul lui Adam îi alunecă în susul şi-n josul gâtului de mai multe ori. Rubaşov se uită la el cu coada ochiului; după un timp spuse:

— Îţi aminteşti partea aceea din Biblie în care triburile din deşert încep să strige: Să ne alegem o căpetenie şi să ne întoarcem pe pământul făgăduinţei?

Ţăranul confirmă din cap, plin de zel şi fără să-nţeleagă nimic... Apoi au fost conduşi înapoi, în clădire.

Efectul aerului curat se risipi, şi-i reveni senzaţia de ameţeală, somnolenţă şi greaţă. La intrare, Rubaşov se aplecă, luă o mână de zăpadă şi se frecă pe frunte şi pe ochii care-i ardeau.

N-a fost dus înapoi în celulă, după cum sperase, ci direct în camera lui Gletkin. Gletkin şedea la birou în aceeaşi poziţie în care-l lăsase Rubaşov – cu cât timp în urmă? Arăta de parcă nu se clintise în absenţa lui Rubaşov. Perdelele erau trase, lampa ardea; timpul stătea pe loc în această încăpere, ca într-un iaz în putrefacţie. În timp ce se aşeză iarăşi în faţa lui Rubaşov, privirea îi căzu pe o pată de umezeală de pe covor. Îşi aminti că vomitase. Deci până la urmă nu trecuse decât o oră de când părăsise încăperea.

— Înţeleg că te simţi mai bine acum, spuse Gletkin. Am rămas la chestiunea de încheiere, motivaţia acţiunilor dumitale contrarevoluţionare.

Privi cu o oarecare uimire mâna dreaptă a lui Rubaşov, odihnindu-se pe braţul scaunului, în care mai stingea încă un minuscul bulgăre de zăpadă. Amândoi se uitau cum se topeşte micul bulgăre din mâna lui la căldura becului.

— Chestiunea motivaţiei este ultima, spuse Gletkin. După ce

semnezi şi asta am terminat unul cu altul.

Lampa nu mai radiase de mult o lumină atât de puternică. Rubaşov trebui să clipească.

— …Şi pe urmă te vei putea odihni, spuse Gletkin.

Rubaşov îşi trecu mâna peste tâmplă, dar răceala zăpezii se dusese. Cuvântul „odihni” cu care Gletkin îşi încheiase propoziţia rămase suspendat în liniştea din jur. Să te odihneşti şi să dormi. „Să ne alegem o căpetenie şi să ne-ntoarcem pe pământul făgăduinţei”… Clipi intens prin pince-nez spre Gletkin:

— Îmi cunoaşteţi motivele la fel de bine ca mine, spuse el. Ştiţi că n-am acţionat nici din cauza unei „mentalităţi contrarevoluţionare” şi nici pentru că eram în slujba unei puteri străine. Ceea ce am gândit şi am făcut, am gândit şi am făcut conform propriei mele convingeri şi a propriei mele conştiinţe.

Gletkin scosese din sertar un dosar. Îl răsfoi, scoase o foaie şi citi cu vocea lui monotonă:

— „… Pe noi nu ne interesează chestiunea bunei-credinţe subiective. Cel care greşeşte trebuie să plătească, cel care procedează corect va fi absolvit. Aceasta a fost legea noastră…” Ai scris asta în jurnal curând după ce ai fost arestat.

Rubaşov simţi sub pleoape pâlpâitul familiar al luminii. În gura lui Gletkin, propoziţia gândită şi scrisă de el suna deosebit de ciudat, a gol – ca şi cum o spovedanie destinată doar unui preot anonim ar fi fost înregistrată pe un disc de gramofon, care o repeta acum cu vocea lui spărtă.

Gletkin mai scosese o foaie din dosar, dar citi din ea doar o propoziţie, cu privirea lui lipsită de expresie fixată asupra lui Rubaşov:

— „Onoarea înseamnă: să slujeşti fără orgoliu şi până la ultima consecinţă”.

Rubaşov încercă să-i înfrunte privirea.

— Nu văd, spuse el, la ce poate sluji Partidului faptul că membrii săi trebuie să meargă de-a buşilea prin ţărână în văzul lumii întregi. Am semnat tot ce aţi vrut să semnez. M-am recunoscut vinovat de a fi urmat o politică falsă şi în mod obiectiv dăunătoare. Nu-i de-ajuns?

Îşi puse pince-nez-ul, clipi neputincios evitând lampa şi încheie cu o voce răguşită, istovită:

— La urma urmelor, însuşi numele Rubaşov este o pagină din istoria Partidului. Împroşcându-l cu noroi, mânjiţi istoria

Revoluţiei.

Gletkin se uită prin dosar.

— La asta îţi pot răspunde tot cu un citat din propriile dumitale scrieri. Ai scris aşa: „Este necesar să îndesăm în capul maselor fiecare propoziţie prin repetare şi simplificare. Ceea ce este prezentat drept just trebuie să strălucească precum aurul; ceea ce este prezentat drept nejust trebuie să fie negru ca smoala. Pentru consumul maselor, procesele politice trebuie să fie colorate ca figurinele de turtă dulce de la târg”.

Rubaşov tăcea. Apoi spuse:

— Deci ăsta vă este scopul: eu să fiu diavolul în spectacolul vostru de marionete – să urlu, să scrâşnesc din dinţi şi să scot limba – şi asta de bunăvoie. Danton şi prietenii lui au fost scutiţi măcar de asta.

Gletkin închise coperta dosarului. Se aplecă puţin în faţă şi îşi aranjă manşetele:

— Mărturia la proces este ultimul serviciu pe care-l poţi face Partidului.

Rubaşov nu răspunse. Îşi ţinea ochii închişi şi se relaxa sub razele lămpii, ca un om obosit care doarme la soare; dar nu putea scăpa de vocea lui Gletkin.

— Danton al vostru şi Convenţia, spuse vocea, erau doar un joc galant faţă de ceea ce este în joc aici. Am citit cărţi despre asta; oamenii aceia purtau cozi pudrate şi declamau despre onoarea lor personală. Singurul lucru care conta pentru ei era să moară făcând un gest nobil, indiferent dacă acest gest făcea un bine sau dăuna cuiva.

Rubaşov nu spuse nimic. Urechile îi bâzâiau şi-i păcăneau; vocea lui Gletkin era deasupra lui; venea din toate părţile; bubuia nemilos pe ţeasta care-l durea.

— Ştii ce este în joc aici, continuă Gletkin. Pentru prima oară în istorie, o revoluţie nu numai că a cucerit puterea, dar a şi menţinut-o. Am făcut din ţara noastră bastionul noii ere. Ea cuprinde a şasea parte a lumii şi conţine a zecea parte din populaţia lumii.

Vocea lui Gletkin răsuna acum în spatele lui Rubaşov. Se sculase şi se plimba încoace şi-ncolo prin încăpere. Era prima oară când se întâmpla asta. Cizmele îi scârţâiau la fiecare pas, uniforma scrobită îi foşnea şi începu să se simtă un miros acru de transpiraţie.

— După ce Revoluţia a izbândit în ţara noastră, am crezut că restul lumii ne va călca pe urme. În loc de asta, a urmat un val de reacţiune, care ameninţa să ne scufunde. În Partid au fost două curente. Unul din ele era alcătuit din aventurieri care voiau să rişte ceea ce câştigasem, pentru a promova revoluţia peste hotare. Dumneata ai făcut parte dintre ei. Ne-am dat seama că acest curent este periculos şi l-am lichidat.

Rubaşov voi să-şi ridice capul şi să spună ceva. Paşii lui Gletkin îi răsunau în ţeastă. Era prea istovit. Se lăsă pe spetează şi rămase cu ochii închişi.

— Conducătorul Partidului, continuă Gletkin, a avut o viziune mai largă şi o tactică mai îndârjită. El a înţeles că totul atârna de depăşirea perioadei de reacţiune internaţională şi de păstrarea bastionului. Înţelesese că ar putea dura zece, poate douăzeci, poate cincizeci de ani, până ce lumea va fi coaptă pentru un nou val de revoluţii. Până atunci suntem singuri. Până atunci avem o singură datorie: să nu pierim.

În memoria lui Rubaşov plutea vag o propoziţie: „Datoria revoluţionarului este să-şi apere viaţa”. Cine spusese asta? El, el însuşi? Ivanov? În numele acestui principiu o sacrificase pe Arlova. Şi unde-l adusese asta?

— …Să nu pierim, răsună glasul lui Gletkin. Fortăreaţa trebuie păstrată, cu orice preţ, cu orice sacrificiu. Conducătorul Partidului a recunoscut acest principiu cu o neasemuită clarviziune şi l-a aplicat în mod consecvent. Politica Internaţionalei a trebuit să fie subordonată politicii noastre naţionale. Cine n-a înţeles această necesitate a trebuit să fie distrus. Corpuri întregi de funcţionari de-ai noştri din Europa, cei mai buni, au trebuit să fie anihilaţi. Nu ne-am dat înapoi de la zdrobirea propriilor noastre organizaţii de peste hotare, atunci când ne-au cerut-o interesele bastionului. Nu ne-am dat înapoi de la colaborarea cu poliţia ţărilor reacţionare pentru a înăbuşi mişcările revoluţionare survenite într-un moment nepotrivit. Nu ne-am dat înapoi de la trădarea prietenilor noştri şi de la compromisuri cu duşmanii noştri, pentru a apăra bastionul. Aceasta era sarcina pe care ne-o dăduse istoria nouă, reprezentanţilor primei revoluţii victorioase. Miopii, esteţii, moraliştii n-au înţeles. Dar conducătorul Revoluţiei a înţeles că totul atârna de un singur lucru: să fim cei care rezistă mai mult.

Gletkin îşi întrerupse paşii prin cameră. Se opri în spatele

scaunului lui Rubaşov. Cicatricea de pe craniul său ras chilug lucea de transpiraţie. Răsuflă din greu, se şterse pe cap cu batista, părând jenat fiindcă renunţase la rezerva lui obişnuită. Se aşeză din nou la birou şi îşi aranjă manşetele. Micşoră puţin lumina şi continuă cu glasul său obişnuit, lipsit de expresie:

— Linia Partidului a fost clar definită. Tactica sa a fost determinată de principiul că scopul scuză mijloacele – orice mijloace, fără excepţie. În spiritul acestui principiu, procurorul general va cere moartea dumitale, cetăţene Rubaşov. Facţiunea dumitale, cetăţene Rubaşov, este înfrântă şi distrusă. Ai vrut să scindezi Partidul, deşi trebuie să fi ştiut că o scindare a Partidului înseamnă război civil. Cunoşti nemulţumirile din sânul ţărănimii, care n-a învăţat încă să-nţeleagă semnificaţia sacrificiilor ce i-au fost impuse. Într-un război care poate izbucni peste numai câteva luni, asemenea curente pot duce la o catastrofă. De aici decurge necesitatea imperioasă ca Partidul să fie unit. Trebuie să fie ca un monolit – susţinut de o disciplină oarbă şi de o încredere absolută. Dumneata şi cu prietenii dumitale, cetăţene Rubaşov, aţi creat o ruptură în Partid. Dacă te căieşti cu adevărat, atunci trebuie să ne ajuţi să reparăm această ruptură. Ţi-am spus, este ultimul serviciu pe care ţi-l mai cere Partidul. Sarcina dumitale e simplă. Dumneata singur ţi-ai asumat-o: să aureşti ceea ce este just, să înnegreşti ceea ce e nejust. Politica opoziţiei este nejustă. De aceea sarcina dumitale este de a face ca opoziţia să fie demnă de dispreţ; să faci masele să înţeleagă că atitudinea de opoziţie este o crimă şi conducătorii opoziţiei sunt nişte criminali. Acesta este un limbaj simplu, pe care masele îl înţeleg. Dacă începi să le vorbeşti despre complicatele dumitale motivaţii, nu vei stârni decât confuzie printre ei. Sarcina dumitale, cetăţene Rubaşov, este de a evita să trezeşti simpatie şi compasiune. Simpatia şi compasiunea faţă de opoziţie sunt o primejdie pentru ţară. Tovarăşe Rubaşov, sper că ai înţeles sarcina pe care ţi-a încredinţat-o Partidul.

Era pentru prima oară de când se cunoscuseră când Gletkin i se adresa lui Rubaşov cu „tovarăşe”. Rubaşov îşi ridică repede capul. Simţi cum îl cuprinde un val de căldură, împotriva căruia era neputincios. Bărbia îi tremură uşor când îşi puse pince-nez-ul.

— Înţeleg.

— Observi, continuă Gletkin, că Partidul nu-ţi oferă nicio perspectivă de recompensare. Unii acuzaţi au fost aduşi pe calea cea bună prin presiune fizică. Alţii, prin promisiunea de a li se cruţa viaţa – sau vieţile rudelor lor căzute în mâinile noastre ca ostateci. Dumitale, tovarăşe Rubaşov, nu-ţi propunem niciun târg şi nu-ţi promitem nimic.

— Înţeleg, repetă Rubaşov.

Gletkin aruncă o privire spre dosar.

— În jurnalul dumitale există un pasaj care m-a impresionat, continuă el. Ai scris aşa: „Am gândit şi am acţionat aşa cum trebuia s-o fac. Dacă am procedat bine, n-am pentru ce să mă căiesc; dacă am greşit, voi plăti.”

Îşi ridică privirea din dosar şi-l privi pe Rubaşov direct în faţă:

— Ai greşit şi vei plăti, tovarăşe Rubaşov. Partidul îţi promite un singur lucru: după victorie, într-o bună zi, când nu vor mai putea dăuna nimănui, materialele arhivelor secrete se vor publica. Atunci lumea va afla ce era în culisele acestui spectacol de marionete – cum l-ai numit dumneata – pe care a trebuit să-l jucăm în faţa lor conform manualului de istorie…

Ezită câteva secunde, îşi aranjă manşetele şi termină destul de stângaci, în timp ce cicatricea de pe cap i se roşea:

— Şi atunci, dumneata şi câţiva dintre prietenii dumitale din vechea generaţie veţi beneficia de simpatia şi compasiunea care astăzi vă sunt refuzate.

În timp ce vorbea, împinsese spre Rubaşov declaraţia pregătită dinainte şi aşează lângă ea stiloul. Rubaşov se ridică şi spuse cu un zâmbet încordat:

— Întotdeauna m-am întrebat cum a fost când oamenii de Neanderthal au devenit sentimentali. Acum am aflat.

— Nu înţeleg, spuse Gletkin, ridicându-se şi el.

Rubaşov semnă declaraţia în care recunoştea că la baza crimelor comise de el erau concepţii contrarevoluţionare şi angajarea sa în slujba unei puteri străine. Ridicându-şi capul, privirea îi căzu pe portretul Numărului 1 atârnat pe perete şi regăsi expresia de ironie atotcunoscătoare cu care în urmă cu mulţi ani Numărul 1 îşi luase rămas-bun de la el – acel cinism melancolic, care privea de sus omenirea din omniprezentul portret.

— Nu contează că nu înţelegeţi, spuse Rubaşov. Sunt lucruri pe care doar generaţia mai veche, Ivanovii, Rubaşovii şi Kiefferii

le-au înţeles. Acum s-a terminat cu asta.

— Voi da ordin să nu fii deranjat până la proces, spuse Gletkin după o scurtă pauză, din nou rigid şi exact. Zâmbetul lui Rubaşov îl enerva. Mai ai vreo dorinţă specială?

— Să dorm, spuse Rubaşov. Stătea în uşa deschisă, lângă uriaşul paznic, mic, îmbătrânit şi neînsemnat, cu pince-nez-ul şi barba lui.

— Voi da ordin să nu fii deranjat din somn, spuse Gletkin.

După ce se închise uşa în urma lui Rubaşov, se întoarse la biroul lui. Stătu câteva secunde nemişcat. Apoi sună după secretară.

Aceasta se aşează pe locul ei obişnuit din colţ.

— Vă felicit pentru succes, tovarăşe Gletkin, spuse ea. Gletkin micşoră lampa la normal.

— Asta, spuse el aruncând o privire lămpii, plus lipsa de somn şi epuizarea fizică. Totul este o chestiune de constituţie.

FICŢIUNEA GRAMATICALĂ

„Arată-ne şi calea de urmat şi nu doar ţelul.
Căci scop şi mijloc pe pământ sunt strâns legate Şi schimbând unul, pe celălalt îl schimbi;
Şi fiece potecă te duce spre alt drum”.

Ferdinand Lasalle
Franz von Sickigen

„Întrebat dacă îşi recunoaşte vinovăţia, inculpatul Rubaşov a răspuns «Da» cu glas răspicat. Fiind în continuare întrebat de procurorul general dacă a acţionat ca agent al contrarevoluţiei, inculpatul a răspuns tot «da» cu glasul mai scăzut…”

Fiica portarului Vasili citea rar, fiecare silabă separat, întinsese ziarul pe masă şi urmărea rândurile cu degetul; din când în când îşi netezea basmaua înfloratã.

„… întrebat dacă doreşte un avocat pentru apărare, inculpatul a răspuns că renunţă la acest drept. Instanţa a trecut apoi la citirea actului de acuzare…”

Portarul Vasili stătea întins pe pat cu faţa întoarsă spre perete. Vera Vasiliovna nu ştia niciodată prea bine dacă bătrânul ascultă ce citeşte ea sau doarme. Uneori mormăia ceva pentru sine. Se învăţase să nu-i dea atenţie şi îşi făcuse obiceiul să citească ziarul cu glas tare în fiecare seară „în scop educativ” – chiar şi atunci când, după terminarea lucrului în fabrică, mai avea şi o şedinţă de partid şi se-ntorcea târziu acasă.

„… Acuzarea a stabilit că inculpatul se dovedeşte a fi vinovat de toate faptele conţinute în actul de acuzare, după cum reiese din documentele prezentate ca probe şi din propria sa mărturie din ancheta preliminară. La întrebarea preşedintelui tribunalului dacă are de făcut vreo reclamaţie împotriva modului cum a fost condusă ancheta preliminară, inculpatul a dat un răspuns negativ şi a adăugat că a făcut mărturisirea nesilit de nimeni, regretând sincer crimele sale contrarevoluţionare…”

Portarul Vasili nu se clinti. Deasupra patului, drept deasupra capului său, atârna portretul Numărului 1. Lângă el ieşea din perete un cui ruginit: acolo fusese atârnată până nu de mult fotografia lui Rubaşov în chip de comandant de partizani. Mâna

lui Vasili bâjbâi automat după gaura din saltea unde îşi ascundea de fiică-sa Biblia lui unsuroasă; dar curând după arestarea lui Rubaşov, fata o găsise şi o aruncase în scop educativ.

„... La cererea procurorului, inculpatul Rubaşov a procedat apoi la descrierea evoluţiei sale de la faza de opozant al Partidului la cea de contrarevoluţionar şi trădător al Patriei. În prezenţa unui public agitat, inculpatul şi-a început astfel declaraţia: «Cetăţeni juraţi, vă voi explica ce m-a determinat să capitulez în faţa magistratului anchetator şi în faţa dumneavoastră, reprezentanţii justiţiei din ţara noastră. Relatarea mea vă va demonstra că cea mai mică abatere de la linia Partidului trebuie să sfârşească inevitabil cu acte banditeşti contrarevoluţionare. Rezultatul necesar al luptei noastre, a opoziţiei, a fost afundarea noastră tot mai adâncă în mocirlă. Am să vă descriu prăbuşirea mea, pentru a sluji drept avertisment celor care mai şovăie în acest ceas hotărâtor şi mai au încă îndoieli ascunse asupra Partidului şi a justeţii liniei Partidului. Acoperit de ruşine, călcat în picioare, aflat în pragul morţii, vă voi descrie tristul drum al unui trădător, pentru a sluji drept lecţie şi cumplită pildă milioanelor din ţara noastră.»".

Portarul Vasili se întorsese în pat şi îşi lipise faţa de saltea. Vedea în faţa ochilor poza comandantului de partizani, bărbosul Rubaşov, care atunci când era la mare ananghie ştia să-njure atât de frumos că era o bucurie pentru Dumnezeu şi pentru om. „Călcat în picioare, aflat în pragul morţii..." Vasili gemu. Biblia dispăruse, dar ştia multe pasaje de dinafară.

„... În acest punct, procurorul a întrerupt relatarea inculpatului pentru a pune câteva întrebări referitoare la soarta fostei secretare a lui Rubaşov, cetăţeana Arlova, care a fost executată în urma acuzaţiei de trădare. Din răspunsurile inculpatului Rubaşov reiese că acesta din urmă, încolţit în acea perioadă datorită vigilenţei Partidului, îi pusese Arlovei în spinare propriile sale crime, pentru a-şi salva pielea şi pentru a-şi putea continua degradantele sale activităţi. N.S. Rubaşov recunoaşte această crimă monstruoasă cu o sinceritate cinică şi neruşinată. La remarca cetăţeanului procuror: «Se pare că sunteţi lipsit de orice simţ moral», inculpatul răspunde cu un zâmbet sarcastic: «Aşa se pare.» Comportarea sa a produs repetate manifestări spontane de indignare şi dispreţ din partea

publicului, care au fost totuşi repede curmate de preşedintele tribunalului. Într-o ocazie, aceste exprimări ale sentimentului revoluţionar de dreptate au cedat locul unui val de veselie – şi anume, atunci când inculpatul şi-a întrerupt relatarea crimelor sale cu rugămintea ca procedura să fie oprită câteva minute întrucât îl cuprinsese «o durere de dinţi insuportabilă». Este tipic pentru procedura corectă a justiţiei revoluţionare faptul că preşedintele i-a împlinit numaidecât dorinţa şi dând din umeri dispreţuitor, a dispus întreruperea interogatoriului pentru câteva minute".

Portarul Vasili stătea întins pe spate şi se gândea la vremea când Rubaşov fusese purtat în triumf la şedinţe, după eliberarea lui de la străini; şi cum stătuse sprijinit în cârje pe estradă, sub steagurile roşii şi alte pavoazuri, şi îşi frecase zâmbind ochelarii de mânecă, în timp ce ovaţiile şi uralele nu mai conteneau.

„Iar ostaşii l-au dus înăuntrul curţii, adică în pretoriu, şi au adunat toată cohorta; şi l-au îmbrăcat în purpură; şi-l băteau peste cap cu o trestie, şi-l scuipau şi, căzând în genunchi, i se închinau."

— Ce tot mormăi acolo? întrebă fiica.

— Nu contează, spuse bătrânul Vasili şi se-ntoarse spre perete. Bâjbâi cu mâinile în gaura din saltea, dar era goală. Cuiul de deasupra capului lui era tot gol. Când fata luase portretul lui Rubaşov de pe perete şi-l azvârlise la gunoi, el nu protestase – era acum prea bătrân ca să suporte ruşinea de a fi închis.

Fata se întrerupsese din citit şi pusese pe masă primusul ca să pregătească ceaiul. În locuinţa portarului se răspândi un miros pătrunzător de gaz lampant.

— Ai ascultat ce-am citit? întrebă fata.

Vasili îşi întoarse supus capul spre ea.

— Am auzit tot, spuse el.

— Deci acum înţelegi, spuse Vera Vasiliovna, pompând gaz în aparatul care şuiera. Chiar el spune că este un trădător. Dacă n-ar fi adevărat, n-ar spune-o. La şedinţa de la fabrică noi am şi adoptat o rezoluţie pe care trebuie s-o semnăm toţi.

— Mare lucru înţelegeţi voi din asta, oftă Vasili.

Vera Vasiliovna îi aruncă iute o privire, care avu efectul de a-l face să-şi întoarcă iarăşi capul spre perete. De câte ori îi arunca această privire specială, Vasili îşi amintea că-i stătea în cale

Verei Vasiliovna, care voia pentru ea locuinţa portarului. În urmă cu trei săptămâni, ea şi cu un mecanic mai tânăr din fabrică se iscăliseră în registrul de căsătorii, dar perechea n-avea casă; băiatul împărţea o cameră cu alţi doi colegi, şi în zilele noastre durează deseori mulţi ani până ce primeşti un apartament de la spaţiul locativ.

În sfârşit, se aprinse primusul. Vera Vasiliovna puse ibricul pe el.

— Secretara organizaţiei ne-a citit rezoluţia. În ea scrie că noi cerem ca trădătorii să fie exterminaţi fără milă. Cel care le arată milă este el însuşi un trădător şi trebuie demascat, explică ea cu un glas voit sec. Muncitorii trebuie să fie vigilenţi. Am primit fiecare câte o copie a rezoluţiei pentru a strânge semnăturile pe ea.

Vera Vasiliovna scoase din bluză o foaie de hârtie uşor mototolită şi o netezi pe masă. Vasili stătea acum întins pe spate; cuiul ruginit ieşea din perete drept deasupra capului său. Trase cu ochiul spre hârtia care era întinsă lângă primus. Apoi îşi întoarse repede capul.

„Şi el grăi: Zic ţie, Petre, nu va cânta astăzi cocoşul de trei ori, până ce de trei ori te vei lepăda de mine, că nu mă cunoşti..."

Apa din ibric începu să fâsâie. Bătrânul Vasili îşi luă o expresie vicleană:

— Trebuie să semneze şi cei care au luptat în Războiul Civil?

Fata stătea aplecată asupra ibricului, cu basmaua ei înflorată.

— Nimeni nu este obligat, spuse ea cu aceeaşi privire semnificativă de mai înainte. Bineînţeles că la fabrică se ştie că a locuit în casa asta. Secretara organizaţiei m-a întrebat după şedinţă dacă aţi fost prieteni până la sfârşit şi dacă stăteaţi mult de vorbă împreună.

Bătrânul Vasili se ridică brusc în capul oaselor. Efortul îl făcu să tuşească şi venele de pe gâtul subţire, scrofulos, i se umflară.

Fata puse două pahare pe marginea mesei şi presără în fiecare câteva frunze de ceai dintr-o pungă.

— Ce tot mormăi iar? întrebă ea.

— Dă-mi afurisita aia de hârtie, spuse bătrânul Vasili.

Fata i-o întinse.

— Să ţi-o citesc ca să ştii exact ce scrie în ea?

— Nu, spuse bătrânul, scriindu-şi numele. Nu vreau să ştiu. Acum dă-mi nişte ceai.

Fata îi întinse paharul. Buzele lui Vasili se mişcară; mormăia ceva în timp ce sorbea încet lichidul gălbui.

După ce băură ceaiul, fata continuă să-i citească din ziar. Procesul inculpaţilor Rubaşov şi Kieffer se apropia de sfârşit. Dezbaterea asupra acuzaţiei de asasinare premeditată a conducătorului Partidului a stârnit valuri de indignare în public; s-au auzit în mod repetat strigăte: „Împuşcaţi-i pe câinii turbaţi!" La întrebarea pusă în încheiere de către procurorul general, referitoare la motivul acţiunilor sale, inculpatul Rubaşov, care părea sleit de puteri, a răspuns cu o voce istovită, tărăgănată: „Nu pot să spun decât că noi, opoziţia, o dată ce ne-am propus ca ţel criminal de a da jos guvernul Patriei Revoluţiei, am folosit metode care păreau adecvate scopului nostru şi care erau la fel de mârşave şi de ticăloase ca şi scopul nostru".

Vera Vasiliovna îşi împinse scaunul la loc.

— Este dezgustător, spuse ea. Ţi se face scârbă să-l vezi cum se târăşte ca un vierme.

Puse ziarul deoparte şi începu să ia de pe masă primusul şi paharele. Vasili o urmărea. Ceaiul fierbinte îi dăduse curaj. Se ridică în şezut.

— Să nu-ţi închipui că pricepi, spuse el. Dumnezeu ştie ce era în mintea lui când a spus asta. Partidul v-a învăţat pe toţi să fiţi şireţi şi cine ajunge prea şiret îşi pierde orice urmă de bună-cuviinţă. Degeaba dai din umeri, continuă el furios. Deşteptăciunea şi buna-cuviinţă au ajuns acum să fie la cuţite şi cel ce e de partea uneia trebuie să se lipsească de cealaltă. Omul nu-i bine să gândească prea mult. De aia stă scris: „Felul vostru de vorbire să fie: da, da; nu, nu; ce trece peste aceste cuvinte vine de la cel rău".

Se lăsă iarăşi pe spate pe saltea şi îşi întoarse capul, ca să nu vadă ce mutră face fiică-sa. De mult n-o mai contrazisese cu atâta curaj. Cine ştie ce iese din asta dacă ea şi-a pus în cap să obţină camera pentru ea şi bărbatu-său. În fond, trebuie să fii şmecher în viaţă – altfel poţi să-nfunzi la bătrâneţe puşcăria sau să ajungi să dormi în frig, pe sub poduri. Asta e: ori te comporţi inteligent, ori cuviincios, amândouă odată nu se poate.

— Acum o să-ţi citesc sfârşitul, anunţă fata. Procurorul general terminase interogarea lui Rubaşov. După care a fost interogat încă o dată inculpatul Kieffer; el a repetat cu toate detaliile declaraţia sa anterioară despre tentativa de asasinat...

„Întrebat de către preşedinte dacă doreşte să-i pună vreo întrebare lui Kieffer, fiind dreptul lui s-o facă, inculpatul Rubaşov a răspuns că renunţă la acest drept. Cu aceasta s-a încheiat audierea probelor şi şedinţa a fost suspendată. La reluarea şedinţei, procurorul general face un rezumat al lucrărilor…”

Bătrânul Vasili nu asculta discursul procurorului. Se întorsese spre perete şi adormise. Pe urmă n-a mai ştiut cât timp dormise, de câte ori umpluse fiică-sa lampa cu gaz şi nici de câte ori arătătorul ei ajunsese în partea de jos a paginii şi începuse apoi o nouă coloană. Se trezi abia când procurorul general, încheindu-şi discursul, cerea condamnarea la moarte. Poate că fata îşi schimbase tonul spre sfârşit, poate făcuse o pauză; în orice caz, Vasili era din nou treaz, când ea ajunse la ultima propoziţie din discursul preşedintelui, publicat cu caractere mari, negre:

„Cer să fie împuşcaţi toţi aceşti câini turbaţi”.

Apoi li s-a permis inculpaţilor să rostească ultimele lor cuvinte. „…Inculpatul Kieffer s-a întors spre juraţi şi a cerut să fie lăsat în viaţă, avându-se în vedere tinereţea sa. A recunoscut încă o dată mârşăvia crimei sale şi a încercat să-i atribuie instigatorului Rubaşov întreaga responsabilitate pentru ea. Făcând aceasta, a început să se bâlbâie agitat, provocând astfel veselia spectatorilor, care a fost totuşi repede înăbuşită de preşedinte. Apoi i s-a permis lui Rubaşov să vorbească…”

Aici reporterul descria foarte viu cum inculpatul Rubaşov „a cercetat cu ochi lacomi publicul şi, negăsind în sală nici măcar un singur chip care s-arate înţelegere, şi-a lăsat în jos capul, disperat”.

Discursul final al lui Rubaşov a fost scurt. El a întărit impresia neplăcută pe care o produsese deja comportarea sa în instanţă.

„Cetăţene preşedinte, a declarat inculpatul Rubaşov, vorbesc aici pentru ultima dată în viaţă. Opoziţia este înfrântă şi distrusă. Dacă mă întreb astăzi: «Pentru ce mor?» sunt confruntat cu un neant absolut. N-ai pentru ce să mori, dacă mori fără a te fi căit şi fără a te fi împăcat cu Partidul şi cu Mişcarea. De aceea, în pragul ceasului din urmă, îmi plec genunchii în faţa ţării, a maselor, a întregului popor. S-a sfârşit cu mascarada politică, cu pantomima discuţiilor şi a conspiraţiei. Eram morţi din punct de vedere politic cu mult înainte ca cetăţeanul procuror să ceară capetele noastre. Vai de cei

învinşi, pe care istoria îi calcă în picioare. Am o singură justificare în faţa dumneavoastră, cetăţeni juraţi: aceea că nu mi-a fost uşor. Vanitatea şi ultimele rămăşiţe de mândrie mi-au şoptit: Mori în tăcere, nu rosti nicio vorbă; sau mori cu un gest nobil, cu un înduioşător cântec de lebădă pe buze; descarcă-ţi sufletul şi sfidează-ţi acuzatorii. Asta ar fi fost mai uşor pentru un vechi rebel, dar eu am învins ispita. Cu aceasta, sarcina mea s-a încheiat. Am plătit; mi-am încheiat socotelile cu istoria. Ar fi o bătaie de joc să cer îndurare. Nu mai am nimic de spus".

„... După o scurtă deliberare, preşedintele a citit sentinţa. Consiliul tribunalului revoluţionar suprem i-a condamnat pe ambii inculpaţi la pedeapsa supremă: moarte prin împuşcare şi confiscarea averii personale".

Bătrânul privea fix cârligul ruginit de deasupra capului său. El murmură: „Facă-se voia Ta. Amin", şi se-ntoarse spre perete.

2

Deci acum totul se sfârşise. Rubaşov ştia că înainte de miezul nopţii va înceta să existe.

Umblă prin celula în care se întorsese după vacarmul procesului; şase paşi şi jumătate până la fereastră, şase paşi şi jumătate înapoi. Când se opri s-asculte, pe a treia lespede de la fereastră, tăcerea dintre pereţii spoiţi cu var îl întâmpină ca din adâncurile unui puţ. Tot nu înţelegea de ce se făcuse atâta pace în el şi în afara lui. Dar ştia că acum nimic nu-i mai putea tulbura liniştea.

Privind înapoi, putea chiar să-şi aducă aminte când îl învăluise această binecuvântată pace. Se întâmplase la proces, înainte de a-şi începe ultimul discurs. Crezuse că distrusese ultimele vestigii de egoism şi vanitate din conştiinţa sa, dar în acel moment, când ochii săi cercetaseră chipurile spectatorilor şi descoperise numai indiferenţă şi zeflemea, fusese ademenit pentru ultima oară de foamea după un strop de milă; era îngheţat şi voise să se încălzească prin propriile sale cuvinte. Ispita îl împingea să vorbească despre trecutul lui, să se mai cabreze o dată şi să rupă plasa în care-l prinseseră Ivanov şi Gletkin, să le strige acuzatorilor lui ca Danton: „Mi-aţi înhăţat întreaga mea viaţă. Fie ca ea să se ridice acum şi să vă sfideze..." Ah, ce bine cunoştea discursul lui Danton în faţa tribunalului revoluţionar. Putea să-l redea cuvânt cu cuvânt. În copilărie îl învăţase pe dinafară: „Vreţi să înăbuşiţi în sânge

republica. Cât timp va mai călca libertatea pe morminte? Tirania s-a ridicat; ea şi-a sfâşiat vălul, îşi ţine capul sus, calcă peste cadavrele noastre”.

Cuvintele îi stătuseră pe limbă. Dar ispita durase doar o clipă; apoi, când începu să-şi rostească discursul final, asupra lui se lăsase clopotul tăcerii. Recunoscu că era prea târziu.

Prea târziu ca să revină pe acelaşi drum, să păşească încă o dată pe mormintele propriilor sale urme. Vorbele nu mai puteau să desfacă nimic.

Prea târziu pentru ei toţi. Când a sosit ceasul să-şi facă ultima apariţie în faţa lumii, niciunul dintre ei n-a putut să prefacă staţia terminus într-o tribună, niciunul n-a putut să dezvăluie lumii adevărul şi să le azvârle înapoi judecătorilor acuzaţia, cum a făcut Danton.

Unii au fost reduşi la tăcere de frica fizică; Buză-de-Iepure, de pildă; unii au sperat să se salveze; alţii să-şi salveze măcar soţiile sau fiii din ghearele Gletkinilor. Cei mai buni dintre ei au tăcut ca să facă un ultim serviciu Partidului, lăsându-se jertfiţi ca ţapi ispăşitori – şi, pe lângă asta, chiar şi cei mai buni aveau fiecare o Arlova pe conştiinţă. Erau prea tare prinşi în plasa propriului lor trecut, în plasa de păianjen pe care singuri şi-o ţesuseră, conform legilor propriei lor etici încâlcite şi propriei lor logici întortocheate; toţi erau vinovaţi, deşi nu de acele fapte de care se acuzau ei înşişi. Pentru ei nu mai era cale de întoarcere. Ieşirea lor din scenă se petrecea în conformitate strictă cu regulile ciudatului lor joc. Publicul nu aştepta de la ei cântece de lebădă. Trebuiau să acţioneze după carte, şi rolul lor era urletul lupilor în noapte…

Deci acum se sfârşise. Nu mai avea nimic de-a face cu toate astea. Nu mai trebuia să urle cu lupii. Plătise, socotelile lui erau încheiate. Era un om care-şi pierduse umbra, se eliberase de orice robie. Urmase fiecare gând până la capăt şi acţionase până la capăt în conformitate cu el; ceasurile care-i mai rămâneau aparţineau acelei partenere tăcute, a cărei împărăţie începe acolo unde sfârşeşte gândirea logică. El o botezase „ficţiunea gramaticală”, cu acea reţinere faţă de persoana întâia singular pe care Partidul o insuflase discipolilor săi.

Rubaşov se opri lângă peretele care-l despărţea de 406. Celula era goală de când plecase Rip Van Winkle. Îşi scoase pince-nez-ul, se uită pe furiş în jur şi bătu: 1–5, 4–4…

Ascultă cu un sentiment de ruşine copilărească şi apoi bătu din nou: 1–5, 4–4…

Ascultă şi repetă din nou aceeaşi secvenţă de semnale. Peretele rămânea mut. Încă nu bătuse niciodată în mod conştient cuvântul „eu”. Probabil că absolut niciodată. Ascultă. Bătaia se stinse fără nicio rezonanţă.

Îşi continuă paşii prin celulă. De când se lăsase asupra lui clopotul tăcerii, îşi storcea creierii cu anumite întrebări la care ar fi vrut să găsească un răspuns înainte de a fi prea târziu. Erau întrebări destul de naive; ele se refereau la semnificaţia suferinţei, sau mai precis, la diferenţa dintre suferinţa cu un anumit sens şi suferinţa lipsită de sens. Evident că are un anumit sens doar o suferinţă inevitabilă; adică cea înrădăcinată în fatalitatea biologică. Pe de altă parte, orice suferinţă de origine socială este accidentală, deci zadarnică şi lipsită de sens. Unicul obiectiv al Revoluţiei este înlăturarea suferinţei lipsite de sens. Dar s-a dovedit că înlăturarea celui de-al doilea fel de suferinţă nu este posibilă decât dacă temporar creşte totalul primului fel de suferinţă. Deci acum chestiunea se pune aşa: A fost justificată o asemenea operaţiune? Evident că a fost, dacă vorbim despre „omenire” la modul abstract; dar aplicată la „om” la singular, la cifrele 1–5, 4-4, fiinţa omenească adevărată, cea din carne şi oase, sânge şi piele, principiul acesta duce la o absurditate. În adolescenţă crezuse că lucrând pentru Partid va găsi răspuns la toate întrebările de acest gen. Munca lui durase patruzeci de ani şi chiar de la început uitase întrebarea: de dragul cui se angrenase în ea? Acum, cei patruzeci de ani trecuseră şi se-ntorcea la perplexitatea iniţială a adolescentului. Partidul luase tot ce a avut el de oferit şi nu i-a furnizat niciodată răspunsul. Şi nu i l-a furnizat nici partenerul tăcut, al cărui nume magic îl bătuse în peretele celulei pustii. Era surd la întrebări directe, oricât de presante şi disperate ar fi ele.

Şi totuşi existau căi pe care putea fi abordat. Uneori reacţiona în mod neaşteptat la o melodie sau chiar la amintirea unei melodii, a mâinilor împreunate din *Pietà,* sau a unor scene din copilărie. Parcă ar fi fost atins un diapazon şi se auzeau ca răspuns vibraţiile; odată pornit acest proces, se declanşa o stare pe care misticii o numesc „extaz”, iar sfinţii „contemplaţie”; cei mai mari şi mai sobri psihologi moderni recunoscuseră această stare ca un fapt şi o numiseră „simţul oceanic”. Şi, într-adevăr,

personalitatea unui om se dizolvă, ca un grăunte de sare în mare; dar în acelaşi timp grăuntele de sare pare să conţină în el marea infinită. Grăuntele nu mai poate fi localizat în timp şi spaţiu. Este o stare în care gândirea îşi pierde direcţia şi începe un ciclu, ca acul de busolă la polul magnetic; până ce, la sfârşit, se desprinde de axul său şi călătoreşte liber în spaţiu, ca un fascicol de lumină în noapte; până când toate gândurile şi toate senzaţiile, chiar şi durerea şi bucuria însăşi, par a fi doar liniile spectrului aceleiaşi raze de lumină, dezintegrându-se în prisma conştiinţei.

Rubaşov se plimba prin celulă. Odinioară, chiar el ar fi renegat ruşinat acest gen de meditaţie copilărească. Acum nu-i era ruşine. Prin moarte, metafizicul devenea real. Se opri la fereastră şi îşi propti fruntea de geam. Deasupra turnului cu mitralieră se vedea un petec de albastru. Era şters şi-i amintea de acel albastru special pe care-l văzuse deasupra capului când stătea întins pe iarbă în copilărie, în parcul tatălui său, privind cum se clatină încet ramurile de plop pe fundalul cerului. Se pare că şi un petec de cer albastru este de ajuns pentru a produce „starea oceanică”. Citise că ultimele descoperiri din astrofizică demonstrau că volumul lumii este finit – deşi spaţiul n-are hotare, se conţine pe sine, ca suprafaţa unei sfere. Nu fusese în stare să-nţeleagă niciodată asta; dar acum simţea o nevoie imperioasă să-nţeleagă. Acum îşi amintea şi unde citise despre asta: în timpul primei sale arestări în Germania, tovarăşii introduseseră clandestin în celula lui o foaie din organul Partidului tipărit în ilegalitate; în partea de sus erau trei coloane despre o grevă la o filatură; în partea de jos a unei coloane, era tipărit cu litere minuscule, ca un insert, descoperirea că universul este finit şi pagina era ruptă la jumătatea anunţului. Nu aflase niciodată ce fusese în porţiunea ruptă.

Rubaşov stătea lângă fereastră şi bătea în peretele gol cu pince-nez-ul. În adolescenţă avusese chiar de gând să studieze astronomia, şi timp de patruzeci de ani făcuse altceva. De ce nu l-a întrebat procurorul general: „Inculpat Rubaşov, ce părere ai despre infinit?” N-ar fi fost în stare să răspundă – şi aici, aici, se afla adevărata sursă a vinovăţiei sale... Poate exista vină mai mare?

Când citise anunţul din ziar – şi atunci era tot singur în celulă, şi-l dureau încă încheieturile de la ultima rundă de tortură –

căzuse într-o ciudată stare de exaltare – îl furase „simţul oceanic”. După aceea îi fusese ruşine de el însuşi. Partidul dezaproba astfel de stări. Le numea misticism mic-burghez, izolare în turnul de fildeş. Le numea „fugă de responsabilitate”, „trădarea luptei de clasă”. „Simţul oceanic” era contrarevoluţionar.

Căci atunci când lupţi, trebuie să fii cu picioarele bine înfipte pe pământ. Partidul te învăţa cum să faci asta. Infinitul era o cantitate politică suspectă, „eu” era o calitate suspectă. Partidul nu recunoştea existenţa sa. Definiţia individului era: o multitudine de un milion împărţită la un milion.

Partidul nega liberul arbitru individual – şi în acelaşi timp îi pretindea sacrificiul de sine de bunăvoie. El îi nega capacitatea de a alege între două alternative – şi în acelaşi timp îi cerea să aleagă în mod constant pe cea justă. El îi nega puterea de a deosebi binele de rău – şi în acelaşi timp vorbea patetic despre vinovăţie şi trădare. Individul stătea sub semnul fatalităţii economice, era o rotiţă într-un ceasornic care fusese învârtit ca să meargă veşnic şi nu putea fi oprit sau influenţat – şi Partidul cerea rotiţei să se revolte împotriva ceasornicului şi să-i schimbe mersul. Exista undeva o eroare de calcul; ecuaţia nu se putea rezolva.

Luptase timp de patruzeci de ani împotriva fatalităţii economice. Era răul fundamental al umanităţii, cancerul care-i mânca măruntaiele. Acolo trebuia operat; procesul de vindecare va urma de la sine. Orice altceva era diletantism, romantism, şarlatanie. Nu poţi vindeca o persoană cu o boală fatală prin predici pioase. Singura soluţie este bisturiul chirurgului şi calculul său rece. Dar oriunde a fost aplicat bisturiul, a apărut o nouă rană pe locul celei vechi. Şi ecuaţia tot nu a fost rezolvată.

Timp de patruzeci de ani trăise strict în conformitate cu jurămintele ordinului său, Partidul. Respectase regulile calculului logic. Arsese cu acidul raţiunii rămăşiţele vechii morale ilogice din conştiinţa sa. Evitase ispitele partenerului tăcut şi se luptase din toate puterile împotriva „simţului oceanic”. Şi unde-l duseseră toate astea? Premisele adevărului incontestabil duseseră la un rezultat complet absurd; deducţiile irefutabile ale lui Gletkin şi Ivanov îl aruncaseră în jocul fantomatic şi spectral al procesului public. Poate că nu e în firea omului să-şi urmeze gândurile până la concluzia lor logică.

Rubaşov privi printre gratiile ferestrei petecul de albastru de deasupra turnului cu mitralieră. Aruncând oprivire înapoi, înspre trecutul lui, i se părea acum că timp de patruzeci de ani fusese cuprins de amoc – amocul raţiunii pure. Poate că nu e în firea omului să se elibereze total de vechile lanţuri, de frânele stabilizatoare ale poruncilor „Să nu…” şi „Nu-ţi este îngăduit să…”, să fie lăsat să se rupă de toate şi să meargă direct spre ţintă.

Albastrul începuse să se prefacă în roz, se lăsa amurgul; în jurul turnului se rotea cu bătăi de aripi lente, cumpănite, un cârd de păsări întunecate. Nu, ecuaţia nu putea fi rezolvată. Era evident că nu e de ajuns să călăuzeşti ochii omului spre o ţintă şi să-i pui un cuţit în mână; nu era nimerit pentru el să experimenteze cu un cuţit. Poate mai târziu, într-o bună zi. Deocamdată era încă prea tânăr şi neîndemânatic. Cât se mai agitase pe măreţul teren de experimentare – Patria Revoluţiei, Bastionul Libertăţii! Gletkin justificase tot ce se întâmplase prin principiul că bastionul trebuie apărat. Dar cum arăta el pe dinăuntru? Nu, nu poţi clădi paradisul cu beton. Bastionul va fi apărat, dar nu mai avea un mesaj sau un exemplu pe care să-l ofere lumii. Regimul Numărului 1 mânjise idealul statului social aşa cum unii papi medievali mânjiseră idealul unui imperiu creştin. Steagul Revoluţiei va coborî în bernă.

Rubaşov se plimba prin celulă. Era linişte şi aproape întuneric. Nu mai putea fi mult până să vină să-l ia. Există o eroare undeva, în ecuaţie – ba nu, în întregul sistem matematic de gândire. Îi bănuia încă de demult existenţa, de pe vremea poveştii cu Richard şi cu *Pietà,* dar nu cutezase s-o recunoască pe deplin în sinea lui. Poate că Revoluţia venise prea devreme, ca un avorton cu membre deformate, monstruoase. Poate că totul fusese o gravă greşeală de stabilire a momentului. Şi civilizaţia romană părea condamnată încă din primul secol î.C.; părea putredă până la os, ca şi civilizaţia noastră; şi atunci, cei mai buni crezuseră că sosise timpul marilor schimbări; şi totuşi vechea lume, epuizată, mai rezistase încă cinci sute de ani. Istoria avea un puls lent; omul numără în ani, istoria în generaţii. Poate că suntem încă doar în a doua zi a Facerii. Cât de mult ar fi dorit să trăiască pentru a dezvolta teoria maturităţii relative a maselor!…

În celulă era linişte deplină. Rubaşov n-auzea decât scârţâitul

paşilor lui pe lespezi. Şase paşi şi jumătate până la uşă, de unde trebuiau să-l ducă, şase paşi şi jumătate până la fereastră, în spatele căreia se lăsa noaptea. În curând se va sfârşi. Dar când se întreba: „Pentru ce mori, de fapt?”, nu găsea niciun răspuns.

Exista o greşeală în sistem; poate că ea consta în preceptul pe care până acum îl considerase incontestabil, în numele căruia îi sacrificase pe alţii şi era şi el sacrificat; în preceptul „scopul scuză mijloacele”. Această propoziţie ucisese măreaţa fraternitate a Revoluţiei şi-i făcuse pe toţi s-o ia razna. Ce scrisese el odată în jurnalul lui? „Am azvârlit peste bord toate convenţiile, singurul nostru principiu călăuzitor este cel al logicii consecvente; navigăm fără balast etic”.

Poate că aici era miezul răului. Poate că nu e în firea omului să navigheze fără balast. Şi poate că raţiunea singură era o busolă defectă, care te purta pe un curs atât de şerpuit şi întortocheat, încât ţinta se pierdea în cele din urmă în ceaţă.

Poate că acum va veni vremea marelui întuneric.

Poate că mai târziu, mult mai târziu, se va ridica noua mişcare – cu noi steaguri, cu un nou spirit care cunoaşte atât fatalitatea economică, cât şi „simţul oceanic”. Poate că membrii noului partid vor purta rase călugăreşti şi vor propovădui că doar puritatea mijloacelor poate scuza scopul. Poate că ei îi vor învăţa pe oameni că este greşită teza conform căreia omul este produsul unui milion împărţit la un milion şi vor introduce un nou gen de aritmetică bazată pe înmulţire: pe alăturarea unui milion de indivizi pentru a alcătui o nouă entitate, care nemaifiind o masă amorfă, îşi va crea o conştiinţă şi o individualitate proprie, cu un „sentiment oceanic” mărit de un milion de ori, într-un spaţiu nelimitat şi totuşi conţinut în sine.

Rubaşov îşi întrerupse paşii şi ascultă. Pe coridor se auzeau bătăi surde de darabană.

3

Bătăi de darabană aduse parcă de vânt din depărtare; erau încă departe, se apropiau. Rubaşov nu se clinti. Picioarele sale pe lespezi nu i se mai supuneau; simţea urcându-se încet în ele forţa de gravitaţie a pământului. Făcu trei paşi înapoi spre fereastră, fără să-şi dezlipească privirea de pe vizetă. Respiră adânc şi îşi aprinse o ţigară. Auzi ţăcănit în peretele de lângă patul de cazarmă:

ÎL ADUC PE BUZĂ-DE-IEPURE. ÎŢI TRANSMITE SALUTĂRI.

Nu-şi mai simţea picioarele grele. Se duse la uşă şi începu să bată repede şi ritmic în metal, cu latul ambelor palme. Nu mai avea rost să transmită vestea la numărul 406. Celula era goală; lanţul se întrerupea acolo. Bătu darabana şi îşi lipi ochiul de vizetă.

Pe coridor lumina electrică ardea slab ca întotdeauna. Zări uşile de fier de la 401 la 407, ca întotdeauna. Bătăile darabanei se înteţeau. Paşii se apropiau încet, târâindu-se, se auzeau clar pe lespezi. Deodată Buză-de-Iepure apăru în raza vizetei. Stătea acolo, cu buzele tremurând, aşa cum stătuse în lumina reflectorului din camera lui Gletkin; mâinile încătuşate îi atârnau la spate într-o poziţie ciudat de contorsionată. Nu putea să vadă ochiul lui Rubaşov în spatele vizetei şi privea spre uşă cu pupilele oarbe, cercetătoare, de parcă în spatele ei se afla ultima speranţă de salvare. Apoi se rosti un ordin şi Buză-de-Iepure porni supus mai departe. În urma lui venea uriaşul în uniformă cu revolverul la centură. Dispărură din câmpul vizual al lui Rubaşov, unul în spatele celuilalt.

Darabana încetă; se făcu iarăşi linişte. Se auzi un ţăcănit dinspre peretele de lângă pat:

— S-A COMPORTAT FOARTE BINE…

Din ziua când Rubaşov îl informase pe 402 despre capitularea sa, cei doi nu-şi mai vorbiseră. 402 continuă:

— MAI AI VREO ZECE MINUTE. CUM TE SIMŢI?

Rubaşov înţelese că 402 începuse conversaţia ca să-i facă aşteptarea mai uşoară. Îi era recunoscător. Se aşeză pe pat şi bătu ca răspuns:

— AŞ VREA SĂ SE FI TERMINAT DEJA…

— N-O SĂ DEPUI ARMELE, bătu 402. ŞTIM CĂ EŞTI DAT NAIBII… Se opri, apoi repetă iute ultimele cuvinte: DAT NAIBII… Era evident preocupat să nu lase conversaţia s-ajungă la un punct mort. MAI ŢII MINTE: SÂNI CÂT CUPA DE ŞAMPANIE? HA-HA! EŞTI DAT NAIBII!

Rubaşov pândi dacă s-aude vreun sunet de pe coridor. Nu se auzea nimic. 402 păru să-i ghicească gândurile, căci bătu imediat:

— NU MAI ASCULTA. TE ANUNŢ EU LA TIMP CÂND VIN… CE-AI FACE DACĂ AI FI GRAŢIAT?

Rubaşov chibzui. Apoi bătu:

— AŞ STUDIA ASTRONOMIA.

— HA-HA! se exprimă 402. POATE CĂ ŞI EU. SE ZICE CĂ MAI EXISTĂ STELE LOCUITE. ÎNGĂDUIE-MI SĂ-ŢI DAU UN SFAT.

— DESIGUR, răspunse Rubaşov mirat.

— DAR N-O LUA ÎN NUME DE RĂU. SUGESTII TEHNICE ALE UNUI SOLDAT. GOLEŞTE-ŢI BĂŞICA. ÎN ASEMENEA CAZURI E MAI BINE AŞA. SPIRITUL VREA, DAR TRUPUL ESTE SLAB. HA-HA!

Rubaşov zâmbi şi se duse ascultător la hârdău. Apoi se aşeză iarăşi pe pat şi bătu:

— MULŢUMESC. EXCELENTĂ IDEE. TU CE PERSPECTIVE AI?

402 tăcu câteva secunde. Apoi bătu, ceva mai rar ca înainte:

— ÎNCĂ OPTSPREZECE ANI. NU CHIAR, DOAR 6530 DE ZILE... Se opri. Apoi adăugă:

— DE FAPT TE INVIDIEZ. Şi apoi, după altă pauză: GÂNDEŞTE-TE – ÎNCĂ 6530 DE NOPŢI FĂRĂ O FEMEIE.

Rubaşov nu spuse nimic. Apoi bătu:

— DAR POŢI CITI, STUDIA...

— NU MĂ DUCE MINTEA, bătu 402. Şi apoi, tare şi în grabă: VIN.

Încetă, dar după câteva secunde, adăugă:

— PĂCAT. TOCMAI AVEAM O CONVERSAŢIE PLĂCUTĂ...

Rubaşov se ridică de pe pat. Se gândi un moment, apoi bătu:

— M-AI AJUTAT MULT. MULŢUMESC.

Cheia scrâşni în broască. Uşa se dădu în lături. Afară stăteau uriaşul în uniformă şi un civil. Civilul îl strigă pe Rubaşov pe nume şi desfăşură un text dintr-un document, în timp ce-i răsuceau braţele la spate şi-i puneau cătuşele, îl auzi pe 402 bătând grăbit:

— TE INVIDIEZ. TE INVIDIEZ. ADIO.

Afară, pe coridor, reîncepuse darabana. Îi însoţi până ce ajunseră la frizerie. Rubaşov ştia că din spatele fiecărei uşi de fier îl privea un ochi prin vizetă, dar nu-şi întoarse capul nici la dreapta, nici la stânga. Cătuşele îi zgâriau încheieturile; uriaşul le strânsese prea tare şi îi întinsese tare braţele când i le răsucise la spate; îl dureau.

Apăru scara dinspre beci. Rubaşov îşi încetini paşii. Civilul se opri în vârful scării. Era mic şi avea ochii uşor bulbucaţi. Întrebă:

— Mai ai vreo dorinţă?

— Niciuna, spuse Rubaşov şi începu să coboare scara spre beci. Civilul rămase în picioare deasupra şi îl privi de sus cu ochii lui bulbucaţi.

Scara era îngustă şi prost luminată. Rubaşov trebuia să aibă grijă să nu se-mpiedice, căci nu putea să se ţină de balustrada scării. Darabana încetase. Îl auzea pe bărbatul în uniformă coborând cu trei trepte în urma lui.

Scara se transformă într-o spirală. Rubaşov se aplecă în faţă ca să vadă mai bine; pince-nez-ul i se desprinse de pe faţă şi căzu pe jos la două trepte sub el; sări tot mai jos, făcându-se ţăndări şi rămase pe ultima treaptă de jos. Rubaşov se opri o clipă, şovăitor; apoi bâjbâi cu picioarele treptele rămase. Îl auzi pe omul din spatele lui aplecându-se şi băgând în buzunar pince-nez-ul sfărâmat, dar nu-şi întoarse capul.

Acum era aproape orb, dar avea din nou pământ solid sub picioare. Îl întâmpină un lung coridor; pereţii erau în ceaţă şi nu-i vedea capătul. Bărbatul în uniformă se ţinea tot timpul la trei paşi în urma lui. Rubaşov îi simţea privirea în ceafă, dar nu-şi întoarse capul. Punea precaut un picior în faţa celuilalt".

I se părea că mergeau deja de mai multe minute de-a lungul acestui coridor. Şi nu se-ntâmpla încă nimic. Probabil că va auzi când bărbatul în uniformă va scoate revolverul din toc. Deci mai era până atunci, era încă în siguranţă. Sau poate că omul din spatele lui proceda ca dentistul care-şi ascunde instrumentul în mânecă, în timp ce se apleacă deasupra pacientului. Rubaşov încercă să se gândească la altceva, dar trebui să-şi concentreze toată atenţia ca să se abţină să-ntoarcă capul.

Ciudat că durerea de dinţi încetase în clipa când îl învăluise acea linişte binecuvântată, în timpul procesului. Poate că se deschisese abcesul tocmai în clipa aceea. Ce le spusese? „Îmi plec genunchii în faţa ţării, a maselor, a întregului popor..." Şi pe urmă? Ce s-a întâmplat cu masele, cu poporul? Timp de patruzeci de ani fusese mânat prin deşert, cu ameninţări şi promisiuni, cu spaime imaginare şi recompense imaginare. Dar unde era Pământul Făgăduinţei?

Exista oare cu adevărat o asemenea ţintă pentru această omenire rătăcitoare? Era întrebarea la care ar fi vrut un răspuns înainte de a fi prea târziu. Nici lui Moise nu i se îngăduise să intre pe Pământul Făgăduinţei. Dar îi fusese îngăduit să-l vadă, din vârful muntelui, aşternându-se la picioarele lui. Aşa era uşor să mori, cu garanţia vizibilă a ţintei în faţa ochilor. El, Nicolas Salmanovici Rubaşov, nu fusese dus în vârful muntelui; şi oriunde priveau ochii lui, nu vedea altceva decât deşert şi

întunericul nopţii.

O lovitură seacă îl trăsni în partea din spate a capului. O aştepta de mult şi totuşi îl luă prin surprindere. Simţi cu uimire cum i se înmoaie genunchii şi cum i se roteşte trupul cu o sută optzeci de grade. „Cât de teatral”, se gândi în timp ce cădea, „şi totuşi nu simt nimic”. Zăcea chircit pe jos, cu obrazul pe lespezile reci de piatră. Se întuneca, marea îl purta legănându-l pe suprafaţa ei nocturnă. Amintiri se perindau prin el, ca nişte valuri de ceaţă pe deasupra apei.

Afară, cineva bătea la uşa din faţă; visă că veneau să-l aresteze; dar în ce ţară era?

Făcu un efort să-şi strecoare braţul în mâneca halatului. Dar al cui era portretul care atârna deasupra patului şi-l privea?

Era Numărul 1 sau celălalt – cel cu zâmbetul ironic sau cel cu privirea sticloasă?

O siluetă fără formă se aplecă deasupra lui, îi simţi mirosul de piele al centurii cu revolver; dar ce însemne purta silueta asta pe mâneci şi pe epoleţi – şi în numele cui a ridicat ţeava întunecată a pistolului?

O a doua lovitură îl izbi peste ureche. Apoi se lăsă tăcerea. Din nou marea cu sunetele ei. Un val îl ridică încet. Venea de departe şi călătorea calm mai departe: eternitatea dădea din umeri.